

W **Tomaszów Lub.**
Tomaszów Lub. dnia **Sh** 1947

Karta przesiedleńcza Nr. 111117

Ob **Beniamin Kotonowicz** urodz. w roku **1897**
(imie i nazwisko, imie ojca)

mieszkaniec miasta **Włocławek** powiat **Włocławski** Nr. d. **53**

z miejsca zamieszkania. Wraz z nim przesiedlają się następujący członkowie jego rodziny.

Lp.	Imie i nazwisko	Rok ur.	Stosunek pokr. do głowy rodziny	Uwaga
1.	Beniamin Kotonowicz	1922	głowa	
2.	Olga	1924	" "	
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				

Przesiedlający się:

a) zabiera ze sobą: koni **—**, krów **—**, trzody chlewnej **—**,
 koz **—**, owiec **—**, oraz następujący inwentarz martwy **—**

b) pozostawił: ziemi ogółem **4** ha.
 w tym użytków rolnych **3** ha.
 dom mieszkalny (jaki) **drewn. w. słocin**
 stodoła **drewn. słocin** obora **drewn. słocin**
 szopa **—** chlew **drewn. słocin**

(miejscu na pieczęć)

Podpis przesiedleńcy **Beniamin Kotonowicz** Podpis gospodarza **—**

*) Niepotrzebne skreślić.

Тема:

Акція „В“

Що таке футбол?

» „Що таке ЧЄ?“ – запитала у відповідь на мою есемеску Ленка Кнап, коли я її повідомив, що цю вступну статтю можна було би написати про те, що „Україна і Польща будуть разом проводити ЧЄ“. Ленка – дуже мила і дуже інтелігентна молода дама, але видно, що новини спорту в газетах пропускає.

Колись і я так робив. Але коли у вас десятилітній син, – який від шести років знає напам'ять не тільки всі команди англійської ліги, але і повний склад команд, до школи ходить із шарфом єдиного більшого чеського клубу „Спарта Прага“, а у своєму майбутньому бачить єдину невизначеність: чи буде грати за лондонський клуб „Челсі“ чи за ліонський „Олімпік“, – не читати новини спорту якось не випадає.

Тобто, можна звичайно, але тоді ваш батьківський авторитет зійде нанівець. Тому, – у прагненні зберегти до синового перехідного віку, що скоро настане, залишки поваги, – добросовісно вивчаю таблиці європейських і чеських ліг. І намагаюся запам'ятати, хто такі Шевченко, Генрі, Барош, Швайстайґер і так далі.

Коли людина робить інтерв'ю з футбольними напівбогами, – а це майже такі ж тортурні, як і інтерв'ю з моделями, – то потрапляє у досить цікавий світ. Світ, який є дзеркалом нашої дещо збоченої цивілізації. Світ, у якому обертаються неймовірні суми грошей. Світ, що існує (як і все інше, де можна заробити великі гроші) на межі законності і в якому випадковості грають майже божественну роль. У країнах, де футбол розвинутий найбільше, на матчі (причому матчі звичайної ліги) ходять десятки тисяч уболівальників. Людей, які у наш вік без церков заміщають собі таким чином якісь колективні духовні потреби.

Я не кажу, що людина на футболі може отримати якесь духовне просвітлення – такого не буває, навіть на стадіонах „АС Рома“ чи „Реалу Мадрид“. Але відчуття, при яких людина є частиною величезної маси, що черпає натхнення в перемозі (у кращому випадку) або ж у гарній грі улюбленої команди, є дійсно сильними.

Дійсно сильними бувають всі ці обходи з м'ячем суперника, тридцятиметрові голи, соло-виступи воротарів тощо. Просто, коли у футбол дійсно вміють грати, то це справді гарно.

Футбол, як я вже казав, це не тільки футбольне поле. Навколо футболу зараз круяться мільярди, не тільки крон і гривень, але і доларів. А це досить дивна арифметика. Найдешевші у футболі стадіони. Вони також коштують багато грошей, але це ніщо у порівнянні з ціною найкращих гравців! Самі футболісти отримують багато мільйонів (у місяць, додам), але за ще більші мільйони клуби цих гравців продають. Це такі собі віртуальні угоди, бо гравець може закохатися, зламати ногу, розлінитися, або просто перестане добре грати, і декілька сотень мільйонів накрилося. Або все може бути навпаки, і ви не по-християнськи розбагатієте.

Але це лише окремі гравці. А подібне відбувається і з грою цілої команди, рішеннями суддів тощо. У всьому присутні ці величезні гроші, тому і не дивно, що у футболі не бракує хабарів, махінацій і мафіозних постатей.

Те, що футболом цікавиться мафія – не лише наша центрально- та східноєвропейська особливість. В Італії половину клубів відправили до другої ліги за купівлю результатів, так що – хто там нам щось буде про Захід розповідати! Втім, що у футболі добре, так це те, що коли ви справді вмієте грати і дійсно є найкращими, то ані футбольна мафія, ані підкуплений суддя нічого не зможуть зіпсувати. Просто виграєте.

І це є футбол. Гра, яка подобається половині планети. А чемпіонат Європи, на думку більшості фахівців, є важливішим від чемпіонату світу, оскільки найкращі футболісти все ще грають тут, у нас в Європі (за винятком Бразилії, звісно).

Новина про те, що Україна разом із Польщею буде проводити у 2012 році чемпіонат Європи, є футбольним дивом. Одним із див, які у футболі деколи трапляються.

P.S. У футбол грають одинадцять гравців за кожну команду, при цьому ногами копається по м'ячу. Руками вліпмати м'яч може лише воротар. Це та людина, що стоїть у воротах і на руках має рукавиці. Ворота – це такі дві тички з натягнутою на них сіткою. Їх – двоє...

Лубош Палата

Переселенська карта
виселенця, архів родини
Черників

вдома на чужині

- 6 Богдан Копчак
Небажаний радар не без шансів
- 7 Гжегож Громадзкі
Це гарантії безпеки не перед Іраном, а перед Росією
- 8 Луціє Сладкова: Замість впливати на діючу легіслативу,
проект пристосовувався до неї
- 12 Давід Свобода
Боротьба за чужу душу II
Хто свободи гідний, той свободу шанує кожному

Русинське питання залишалося актуальним для чеського суспільства аж до початку австро-угорського дуалізму. Пік зацікавлення цією темою припав на весняні місяці 1848 року.

- 14 Ярослав Поліщук
Інтрига Левицької

гості

- 16 Ігор Іллюшин: Виселення українців ендеки
планували ще в 1943–1944 рр.

тема: Акція „В”

- 19 Валентина Люля
Акція „Вісла” – нищівний удар
- 20 Роман Кабачій
Акція зради

Проведена впродовж двох місяців операція виселення останніх українських автохтонів з земель уздовж кордону Польщі з СРСР та Чехословаччиною стала символом усіх депортацій українців.

- 24 Петро Тима
Чорний PR польських комуністів – УПА в кадрах
- 28 Лубош Палата
Чорно-білий центральноевропейський світ

Північний Кавказ став для СРСР „зразковим” регіоном проведення депортацій: тут були проведені перші депортації, тут вони були найчисленнішими та охоплювали найбільшу кількість етнічних груп.

- 29 Володимир Пукіш
У радянських народів була своя „Вісла”
- 31 Микола Мушинка
Лист очевидця – монаха-василіяна
- 32 Микола Мушинка
Рецензія двадцять років по тому

„Український журнал”

Інформаційний культурно-політичний місячник для українців у Чехії, Польщі та Словаччині

№ 5 (23), 2007, рік третій

Видає: РУТА, e-mail: ukrzur@seznam.cz

Редколегія:

Прага – Ленка Кнап (головний редактор), Богдан Копчак, Інна Біланін, Богдан Зілінський, Рене Кочік, Яна Леонтієва

Варшава – Ростислав Крамар, Петро Тима, Анна Коженьовська-Бігун, Ярослав Присташ

Прияшів – Івана Грешлик, Олесь Мушинка

Київ – Богдана Матіяш,

Петро Андрусечко

Коректор: Надія Іздрик

Художнє оформлення

та верстка: Ондра Гулеш

Часопис видається за фінансового
сприяння Міністерства культури ЧР

За достовірність викладених фактів
відповідає автор статті.

Редакція залишає за собою право

не у всьому погоджуватися з думками

і поглядами авторів, скорочувати

матеріали і виправляти мову.

Рукописи не повертаються.

Реєстрація: MK ČR E 16026

- 34 Богдан Гук
Кілька тез про акцію „Вісла”
- 35 Генадій Івченко
Травма виселенців
- 36 Олесь Мушинка
Очима бабки Макарихи

з краю

- 38 Петро Андрусечко
Україна в кризі: 1991–2007

Українська політична криза – це продовження конфлікту періоду президентських виборів 2004 року, або швидше продовження боротьби, яка триває від 1991 року.

- 39 Роман Крик
Все залежить від того, чим все закінчиться
- 41 Микола Рябчук
Україна: демократія без лібералізму
- 42 Тарас Березовець:
У всьому винні Медведчук і Мороз
- 47 Тарас Кузьо
Сім місяців нерозважливих помилок
- 48 Павло Бальковський
На кризі в Україні можна добре заробити

культревію

- 50 Володимир Діброва:
„Вибір – це акт свободи”
- 53 Володимир Діброва
Проповідник
- 54 Анна Коженьовська-Бігун
Потяг76 на польських рейках

Літературний потяг приймає у своїх купе пасажирів з різними темпераментами і різним поглядом на літературу. Вагон першого класу завжди зарезервований для поезії.

- 55 Олександр Бойченко
Бракує слів
- 56 Марко Роберт Стех
Магічна Україна Теодосія Осьмачки
- 56 Теодосій Осьмачка
Старший боярин
- 58 Рецензії та анотації
- 60 Анна Лазар
Україна, люди і книги
- 61 Наталія Бутирська
Насправді Вони Ще Не Застудили Серця

Наш читачу!

➤ Травневий номер „Українського журналу” ми великою мірою присвятили двом головним темам. Першу з них кілька разів уже було проанонсовано в попередніх номерах: вона хоч і стосується подій шістдесятирічної давнини, саме в ці дні (й не лише в середовищі українців Польщі) набуває все більшої актуальності і злободенності. Йдеться, як ви напевно здогадалися, про акцію „Вісла”, що почалася 28 квітня 1947 року. На думку одних, закінчилася вона в липні того ж року; для інших – трьома роками пізніше, коли було завершено переселення українців з рідних теренів на понімецькі землі; для ще інших – не закінчилася й донині. Тобто триватиме доти, доки триватиме пам’ять про неї, доки не буде вирішено всіх її моральних та матеріальних аспектів.

На задану тему ми попросили висловитися доктора історичних наук пана Ігора Іллюшина, розмову з яким знайдете в рубриці „Гості”. В рубриці „Тема” радимо не оминати статтю „Акція зради” Романа Кабачія, чий оригінальний погляд на цю подію для когось може виявитися цілком несподіваним. Не менш цікава інформація викладена в статті Петра Тими „Чорний PR польських комуністів – УПА в кадрах”. Автор подає огляд документальних та ігрових стрічок польського кіно й телебачення, де знайшлося місце для „мистецького”, не завжди коректного відображення історичних подій та їх учасників. Не залишіть поза увагою також „Кілька тез про акцію „Вісла”” Богдана Гука, який в неординарний спосіб розмірковує про причини, наслідки, а також – помилки в оцінках акції „Вісла”.

На додаток Володимир Пукіш пропонує інформацію про інші народи СРСР, яким так само, як і польським українцям „пощастило” бути жертвами сталінської соціальної інженерії.

Другою темою, якій приділено багато уваги на сторінках цього номеру, є криза в Україні. Криза ця, на думку Петра Андрусечка, загострілася не кілька тижнів тому, а триває, не втрачаючи актуальності ще з 1991 року. На цю ж тему в рубриці „З краю” розмірковують: знаний публіцист-політолог Микола Рябчук, кореспондент „Telewizja Polska 1” в Україні Роман Крик, політичний експерт Тарас Кузьо та шеф-редактор сайту www.polittech.org Тарас Березовець.

До зустрічі в наступному номері,

Л. Кісан

Небажаний радар не без шансів

На підставі результатів опитування, що його в квітні провів соціологічний центр CVVM, майже 68 відсотків опитаних чехів висловлюються проти того, аби американці побудували в Чеській Республіці потужний радар системи протиракетної оборони. Ці дані, – враховуючи, що кількість незгідних від лютого зросла на вісім відсотків, – аж ніяк не тішать чеський уряд, котрий веде зі США в цій справі офіційні переговори, прагнучи будь-що піти назустріч союзникові по НАТО.

Подібна ситуація і в справі референдуму з цього питання: за всенародне голосування виступає аж 77 відсотків чеських виборців...

Чеський уряд вважає, що не все так однозначно, як видається на перший погляд, оскільки питання безпеки виносити на референдум не можна – принаймні, на цьому наполягає прем'єр Чехії Мірек Тополанек. І наводить вагомий аргумент: мовляв, із приводу вступу країни до НАТО референдум у Чехії не проводився. А, отже, питання про радар та військову базу США на території ЧР, – як і ра-

ніше рішення про вступ до Альянсу, – належать до компетенції чеського уряду та двох палат парламенту.

Представники чеської армії та експерти США запевняють, що радар не загрожуватиме ані населенню навколишніх сіл, ані цивільним літакам, і не перешкоджатиме системі мобільного зв'язку.

В цьому питанні Чехія повинна розставити крапки над „і“ не пізніше наступної весни. Сьогодні мало хто вірить, що уряд і експерти переконують у своїй правоті більшість населення, однак, дедалі очевидніше, що проект небажаного нині будівництва радара має всі шанси бути затвердженим. Річ у тім, що Чехія не має закону про референдум, а без згоди урядових партій конституційний закон прийняти неможливо.

США вже вибрали найпридатніше місце для будівництва – військовий полігон Їнце, розташований 65 кілометрів на південний захід від Праги. У випадку, якщо проект буде затверджено чеським урядом і парламентом, кілька сотень американських військовослужбовців збудують неподалік радара свій житловий комплекс. До речі, це саме та територія, де із 1970-го по 1990-й рік звучала російська мова, і впродовж 17 років руйнувалися неремонтовані будинки. Саме там жили советські солдати, які охороняли суперсекретний об'єкт. Настільки секретний, що чеська армія та політики до сьогодні не знають, що там зберігалось. Генеральний штаб схиляється до того, що там планувалося облаштувати склад ядерних боеголовок, які, щоправда, так туди й не завезли.

Різниця очевидна: Москва ні в кого згоди не питала і нікому нічого не пояснювала. А Вашингтон згоди питає, і розкриває подробиці. І що найголовніше – долю американського плану ПРО в Чехії вирішуватиме чеський уряд, чеські депутати й сенатори. А в них завжди залишатиметься право сказати „ні“.

Богдан Копчак, Прага

Фото: Богдан Копчак

США вже вибрали місце для свого радара – військовий полігон Їнце, де з 1970 до 1990 був суперсекретний об'єкт советської армії. Він був настільки секретним, що чеська армія і політики до сьогодні не знають, що там зберігалось.

Це гарантії безпеки не перед Іраном, а перед Росією

► У польському суспільстві зараз, як свідчать соціологічні дослідження, більшість поляків проти будівництва протиракетної системи в Польщі. Різні соціопитування показують, що приблизно 55-60 % поляків „проти“, 25-30 % – „за“, решта – „не визначилися“. Звичайно, якусь роль відіграє і екологічна проблема, і якщо буде відомо місце встановлення ракетного комплексу, то місцеве населення буде проти цього. Але негативна оцінка встановлення протиракетної системи – це радше політична проблема. Більшість поляків не бачить необхідності в додатковій охороні перед загрозою з Ірану, чи з інших країн такого типу. Поляки не відчують цієї небезпеки і тому не хочуть приймати щось нове на своїй території.

Натомість і прем'єр, і головні політики з партії „Право і справедливість“ виступають за американську пропозицію. Вони вважають, що це збільшить нашу безпеку. Але, якщо на нашій території будуть такі об'єкти, то тоді ми дійсно можемо стати мішенню атаки – не ракетної, а терористичної, і поляки це розуміють.

Крім цього, „ПіС“ переконана, що це дозволить ближче співпрацювати зі США і на цьому виразно наголошує прем'єр Качинський. Це сумнівна теза. Американці хочуть встановити в Польщі протиракетну базу для особистих потреб і це для них важливо, і схоже, що це не передбачатиме якихось додаткових гарантій безпеки для Польщі. Гарантії, які хоче отримати „ПіС“ – це гарантії безпеки не перед Іраном, а гарантії безпеки перед Росією.

Натомість є інша опозиційна думка з „Громадянської платформи“, але цю думку висловлюють і експерти – антиракетна система буде негативно впливати на НАТО, бо це лише двостороння угода між двома членами організації і не стосується безпеки цілого військового блоку. А Польща саме тому і вступала до НАТО, щоб бути учасником союзу, який охороняє усіх членів. Тому насправді ідею встановлення комплексу можна назвати антинаївською. В певному сенсі мені здається, що згода „ПіС“ на цю пропозицію свідчить, що частина польської по-

літичної еліти вже не вірить в безпеку, яка базується на НАТО. Сьогодні НАТО – інституція, яка переживає кризу після холодної війни, в контексті знаходження для себе місця, тому ці політики шукають вирішення в тому, щоб знайти безпеку через близьку співпрацю зі США.

Для України це буде абсолютно нейтрально. Звичайно, Росія вже зараз говорить про те, що виступає проти встановлення антиракетного комплексу, тому Україну це швидше зачіпатиме в політичному плані. Натомість в мілітарному для України це не матиме жодного значення. Правдою є те, і про це

варто говорити, що ракети не будуть налаштовані проти Росії, і коли будуть встановлені, то з їх допомогою можна буде знищити ракети з Ірану. Причому їх буде 10 – по кілька на одну боеголовку. В технічному плані, ракети з Ірану будуть летіти до США найкоротшою дорогою – над Росією через Північний Поліс, і знищуватимуться далеко у космосі. Тому говорити про перерозподіл сил в ракетній могутності між Росією та США недоречно.

Гжегож Громадзкі,
директор програми міжнародної
співпраці Фонду Стефана Баторія,
Польща

КИЇВ

та інші міста України

від 6 690 крон

ТАШКЕНТ, АЛМАТИ, ТЫЛІСІ від 8 900 крон
ДУБАЙ від 8 990 крон
БАНГКОК від 16 400 крон
ДЕЛІ від 12 900 крон
ПЕКІН від 15 900 крон

Ціна квитка в обидва боки без аеропортних такс та зборів

Офіс у Празі:
Husova 5
110 00 Praha 1
Тел.: + 420 224 248 828
+ 420 776 676 709
e-mail: aerosvit.prg@volny.cz

Каса в аеропорту:
Тел.: + 420 220 115 332

АероСвіт **AeroSvit**
www.aerosvit.com

Луціє Сладкова: Замість впливати на діючу легіслативу, проект пристосовувався до неї

» Десь наприкінці квітня – на початку травня Уряд Чеської Республіки збирається обговорити питання подальшого майбутнього Пілотного проекту під назвою „Відбір кваліфікованих працівників з-за кордону”. Реалізацією цього проекту з 2003 року займається Міністерство праці та соціальних справ ЧР, а мета проекту – залучення до Чехії кваліфікованої робочої сили з-за кордону. Після чотирьох років його реалізації надійшов час зробити підсумки і прийняти рішення: продовжувати цей проект далі, вносячи в нього необхідні корективи, чи спробувати щось цілком інше.

В березні ц.р. міністр торгівлі Мартін Ржіман заявив про можливість запровадження т.зв. „Зелених карт”, на підставі яких іноземці могли б перебувати і працювати на території ЧР упродовж двох років. Міністр у своїй заяві гостро розкритикував існуючий Пілотний проект, якому за чотири роки реалізації вдалося заангажувати близько 600 учасників, з них – 119 українців та 14 українських громадян – випускників чеських вузів.

За статистикою Міністерства внутрішніх справ, у 2006 році на території ЧР на підставі права на довгострокове перебування знаходилося близько 75 000 громадян України, тобто – 75 000 потенційних учасників проекту. Та до участі в проекті зголосилося неочікувано мало бажаючих з України, яку первісно в проект навіть не включали, побоюючись надмірної зацікавленості. В рамках Пілотного проекту відбулася масштабна інформаційна кампанія, як на Україні, так і в ЧР; було створено в Києві інформаційну телефонну лінію, перенесену згодом до Тернополя; запущено вебсайти www.imigracijas.cz та www.praceprocizince.cz. Надруковано й розповсюджено майже 80 000 інформаційних флаєрів та 100 000 „rocket cards”, були виготовлені плакати та телевізійні рекламні ролики, реклама розміщувалася в газетах та транслювалася в радіоефірі України, проводилися семінари та прес-конференції.

Нагадаймо, що Пілотний проект пропонує іноземцям за виконання всіх умов отримати постійне місце перебування за 2,5 років, а українці ще рік (оскільки проект планований на п'ять років) матимуть можливість скористатися ним (для українців його відкрито на початку 2006 року).

Більше про Пілотний проект та міграційну політику Чеської Республіки ми дізналися в директора Міжнародної організації з питань міграції – пані Луціє Сладкової.

Нещодавно з'явилась інформація про те, що у зв'язку з імплементацією законів Європейського Союзу, Словаччина збільшує термін для отримання громадянства з 5 до 8 років. Як ви гадаєте, чи іноземці, які проживають у ЧР, теж можуть очікувати подібне?

Я вірю, що Чеська Республіка нічого подібного не готує. Принаймні, жодної, навіть кулуарної, інформації про таке я не знаю. Ми дуже раділи, коли термін для отримання права на постійне проживання було скорочено з 10 до 5 років (причому ті десять років дійсно були недоречними) і я вважаю, що нині нема потреби збільшувати термін для отримання громадянства.

А чи не видається вам дивним, що на такий крок зважилася саме Словаччина, яка минулого року надала громадянство близько 1300 іноземцям, і на території якої все ж набагато менше іноземців, ніж, скажімо, в ЧР?

Не хотілося б спекулювати порівняннями, але іноземців у Словаччині чимало. Тут важливо зауважити, що Словаччина має достатньо багато клопоту з іноземцями: і з тими, що проїжджають її територією транзитно, прямуючи на Захід, і з тими, що просять притулку. Словаччина належить до тих країн, куди на підставі Дублінської конвенції повертають іноземців зі всіх європейських країн, оскільки вона, Словаччина, є прикордонною країною ЄС. А якщо все відбуватиметься планово, то вона разом із Польщею стане прикордонною державою Шенгену. Я не можу твердити, що саме в цьому причина збільшення терміну для отримання громадянства, але якщо справді так, то потрібно усвідомлювати: питання надання притулку і надання громадянства – якісно різні речі. Надання суб'єкту громадянства як найвищого ступеня суспільної інтеграції, по суті, позбавляє державу від подальшої опіки.

Ви вже тривалий час працюєте у сфері міграційної проблематики. Цікаво, як ви оцінюєте міграційну політику Чеської Республіки? Чи

після довгих років пошуку дійшло до стабілізації, чи ситуація й далі непевна?

Десять від половини дев'яностих (бо до того часу було багато безладу, в тому числі й у міграційній політиці) багато що змінилося. Чехія була змушена впоратися із втікачами з Боснії та Косово. Властиво, всі європейські міграційні процеси стосувалися й нас і, на мою думку, ми з ними справилися на відмінно. Ми вже, дякувати Богу, відходимо від реструктивної, строгої міграційної політики. Нині ми вибрали оптимальний керунок, хоча багато шансів втрачено. Так, для прикладу, в нас був винятковий шанс, коли ЧР обдумувала й готувала проект відбору кваліфікованої робочої сили з-за кордону. Для Центральної Європи тоді це була нова, але цілком правильна політика. На жаль, проект не було доведено до кінця в тому сенсі, що він замість впливати на діючу легіслативу, пристосовувався до неї. Сьогодні практично не залишилося жодного підрозділу держадміністрації – з більшими чи меншими повноваженнями в питаннях міграції – який не був би зацікавлений у нових способах стимулювання робочої міграції до ЧР. Використання робочої сили іноземців, покращення демографіч-

Серед наших (ІОМ) пропозицій є і така: запровадити щось на кшталт візи з метою пошуку праці. Щоби її вже на території ЧР можна було б поміняти на робочу візу. Однією з переваг такої схеми є і те, що іноземці не мусили б вдавати туристів.

ної ситуації через міграційний потенціал, проблеми закордонних інвестицій – усе це між собою пов'язане. Хоча, звісно, існують різні погляди на проблему. Хтось вважає, наприклад, що ЧР потребує виключно кваліфіковану робочу силу, з іншого ж боку, існують роботодавці, які дотримуються протилежної думки. Тобто погляди можуть бути різними, але майже ніхто нині не думає, що ми могли б забарикадуватися і не впускати до себе іноземців.

Повернімося до проекту відбору кваліфікованої робочої сили з-за кордону. Що є його найбільшим недоліком?

Як на мене, найбільшим недоліком є те, що його первинною метою був вплив на чеське законодавство, чого, на жаль, не сталося. Навпаки, на сам проект і досі впливає діюча легіслатива. Проект то згортається в якихось своїх ділянках, то, навпаки – поширюється, проте так чи сяк базується на старій легіслативі, замість того, щоб змінювати її.

Чи вдалося за чотири роки існування проекту втілити ще щось, окрім як з'ясувати помилки? Чи була від нього конкретна користь?

Стовідсотково – так. От іноземці, скажімо, – а нині це стосується близько шестисот осіб – на сьогоднішній день уже не мусять хвилюватися за свій статус, боятися, що їх виженуть чи не продовжать візу... Звісно, 600 осіб – не бозна-яка величина, але для цих людей це неймовірно велика допомога. Варто додати, що за цих людей уже не мусять турбуватися їхні працедавці, які в кожного такого працівника, скажімо, вклали певні інвестиції, і яким залежить, аби він залишався на своєму робочому місці. »

ну інформаційну кампанію і в ЧР, і в Україні. Чи можна було обійтися меншими витратами?

Але ж тільки завдяки цій кампанії з'ясувалося, що проект не приваблює потенційних учасників. Як інакше ми б могли про це дізнатися?

За рік пілотний проект закінчується. Як ви гадаєте, ЧР буде продовжувати його, чи скористається іншими проектами, на кшталт пропагованих Міністерством торгівлі „Зелених карт“?

Проект „Зелена карта“, безперечно, дуже цікавий. Він не є чимось новим, оскільки вже роками працює в інших країнах. Для мене в цій ситуації постають очевидні запитання: чи іноземці, отримавши такі документи для в'їзду в країну, автоматично отримуватимуть дозвіл на працю, чи проект „Зелена карта“, як і згаданий пілотний, передбачає самостійні пошуки роботи? Чи робочі місця чекатимуть кожного іммігранта, чи лише висококваліфікованих іноземців? Це запитання, на які проект „Зелена карта“, як і будь-який інший, мусить мати чіткі й однозначні відповіді. Група, що готує „Зелену карту“, повинна поєднати свої зусилля з групою, що реалізувала пілотний проект. Адже це дало б можливість разом проаналізувати й вибрати те, чого наша країна насправді найбільше потребує, і вирішити, яким чином цього досягти. Наша позиція (ІОМ) така, що потрібно створити систему, за якої іноземці змогли б вибирати те, що їм відповідає. Так, наприклад, фахівців, яких ми потребуємо найбільше, можна було б приймати за спрощеною процедурою. Наступний важливий пункт – передбачити можливість працевлаштування іноземців на сезонні роботи. В законі повинні бути прописані всі ці конкрети. Бо якщо керуватися нинішнім законом про іноземців, то знайдемо лише один легальний спосіб, у який іноземцеві можна потрапити до нас на роботу. Якби таких способів було більше, багато чого вдалося б вирішити простіше й швидше. Пілотний проект, на мою думку, показав, що чимала частина українців не збирається жити в ЧР постійно, а хоче лише заробити грошей і повернутися додому. В загальноєвропейському (ЄС) законі для іноземців мала би бути узаконена така можливість. Інша справа – стратегія „купівлі мізків“. Якщо державі належить на висококласних фахівцях певних галузей, вона повинна йти їм назустріч і полегшувати інтеграційний процес. В тому, що таких можливос-

» Це, до речі, один із фактів, про який у ЧР забувають. Первісно проект не мав на меті порушувати демографічну проблему, але знайти та вказати на ті місця в законодавстві, які потребують змін. На жаль, аби проект бодай якимось запрацював, його потрібно перевірити у пробному, пілотному варіанті. Звісно, якщо, не вдаючись у подробиці, подивитися лише на цифри й обсяг використаних фінансів, проект може видатися невдалим. Саме так його недавно оцінив міністр торгівлі Мартин Ржіман. Але слід нагадати, що саме з цього проекту розпочалася ціла дискусія в держадміністрації.

Україна була для проекту однією із примарних цільових країн. Те, що її відразу не було включено до проекту, мало свої політичні, адміністративні причини та причини, що стосуються безпеки. Ніхто на початку так насправді не знав, скільки учасників може зголоситися. Це лише одне з можливих пояснень, чому з Україною зволікалося аж до початку 2006

Пілотний проект, на мою думку, показав, що чимала частина українців не збирається жити в ЧР постійно, а хоче лише заробити грошей і повернутися додому.

року. І лише тоді з'ясувалося, що з якихось причин (які все ще аналізуються) українці до участі в проекті не зголошувалися. Правдоподібно, Чеська Республіка виявилася недостатньо привабливою для цільової групи.

Може, саме це якимось вказує на недоліки проекту? Мабуть, щось у проекті негаразд, якщо до участі в ньому зголосилося так мало учасників, незважаючи на коштовну й обшир-

тей нині бракує, і криється причина того, що іноземці зневживають статус притулку, вдаються до фіктивних шлюбів і т.п.

З Вашої першої відповіді видавалося, що нині вже нема департаменту, де б ще на перешкоді стояли вагання стосовно іноземців. Натомість в останній знову чути, що наперекір усім зусиллям, у цьому питанні бракує взаєморозуміння. Чи кожне з міністерств має іншу мету, чи просто кожен бачить свої шляхи до спільної мети? Бракує консенсусу, порозуміння?

І консенсус є, і мета одна, лише дороги до неї різні. Можливо, йдеться про якусь заздрісність чи спроби вигідно продемонструвати себе на тлі решти. Я не знаю, як це назвати. Може, бракує обширної публічної полеміки на тему робочої міграції. Я не знаю, яким шляхом ми мали б іти, знаю лише, що наші зусилля ми повинні об'єднати і накреслити такий шлях, який, будучи цілковито законним дозволяв би за потребою приймати гнучкі рішення. Зрозуміло, завдання для законодавців тут аж ніяк не просте. Ми можемо собі гарно, по-академічному обговорювати цю проблематику, а вони мусять формувати реальний простір комунітарного права. Хоча, якщо йдеть-

ся лише про робочу міграцію, справа не є аж такою складною, оскільки ця сфера не належить повністю комунітарному праву, адже кожна членська держава охороняє свій власний робочий ринок. І все ж ми повинні прагнути гармонізації із законами ЄС. Це, до речі, й була одна з тих проблем пілотного проекту, щодо якого виникало найбільше критичних закидів. Адже саме згідно з комунітарним правом іноземець, щоб отримати робочу візу, зпочатку мусів знайти роботу в ЧР, що називається, „не виходячи з дому“, замість того, щоб шукати її вже після приїзду в ЧР. Зрозуміло, ніхто не забороняв на підставі короткотривалої візи приїхати в якості туриста і знайти роботу, але потім людина змушена була повернутися додому, щоб там оформити візу робочу. Серед наших (ІОМ) пропозицій є і така: запровадити щось на кшталт візи з метою пошуку праці. Щоби її вже на території ЧР можна було б поміняти на робочу візу. Однією з переваг такої схеми є і те, що іноземці не мусили б вдавати туристів. Однак відсутність такої схеми – це не недолік політики ЧР, це недолік політики Брюсселю.

Чи існує, на вашу думку, якийсь аспект міграційної проблематики, про

який нині не хочуть ні говорити, ні чути?

Гадаю, ні, не існує. Однак, що мене насправді турбує, то це питання клієнтелізму і байдужості суспільства. Мені важко змиритися з тим, що кожного дня, – нехай і в невеликих масштабах – заробітчанами нехтують, з них знущаються, їх грабують. Це феномен, дуже характерний для Чеської Республіки. І його було занедбано вже на самому початку. І, знаєте, це не в порядку, коли українець змушений скористається послугами посередника, який за нього все владає, замість того, щоб усе вирішити самостійно.

Але чи можливо без спрощення системи і поліпшення інформованості українців ефективно боротися з клієнтелізмом?

Певно, що так. Якщо взяти за приклад США, які ліцензували 5 посередницьких агенцій, і лише ті агенції (строго контрольовані державою) мають право опосередковувати роботу іноземцям і полагоджувати все потрібне довкола цього. Якщо це можливо десь у набагато більших масштабах, ніж можемо собі тут уявити, то чому би це не могло діяти і в нас?

НЕ МОЖЕТЕ ЗНАЙТИ В ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ ЛЕГАЛЬНУ РОБОТУ?

ВИ МАЄТЕ МОЖЛИВІСТЬ ВЖЕ ЗАРАЗ ШУКАТИ ЇЇ НА РЕГУЛЯРНО
АКТУАЛІЗОВАНІЙ ІНТЕРНЕТ-СТОРІНЦІ

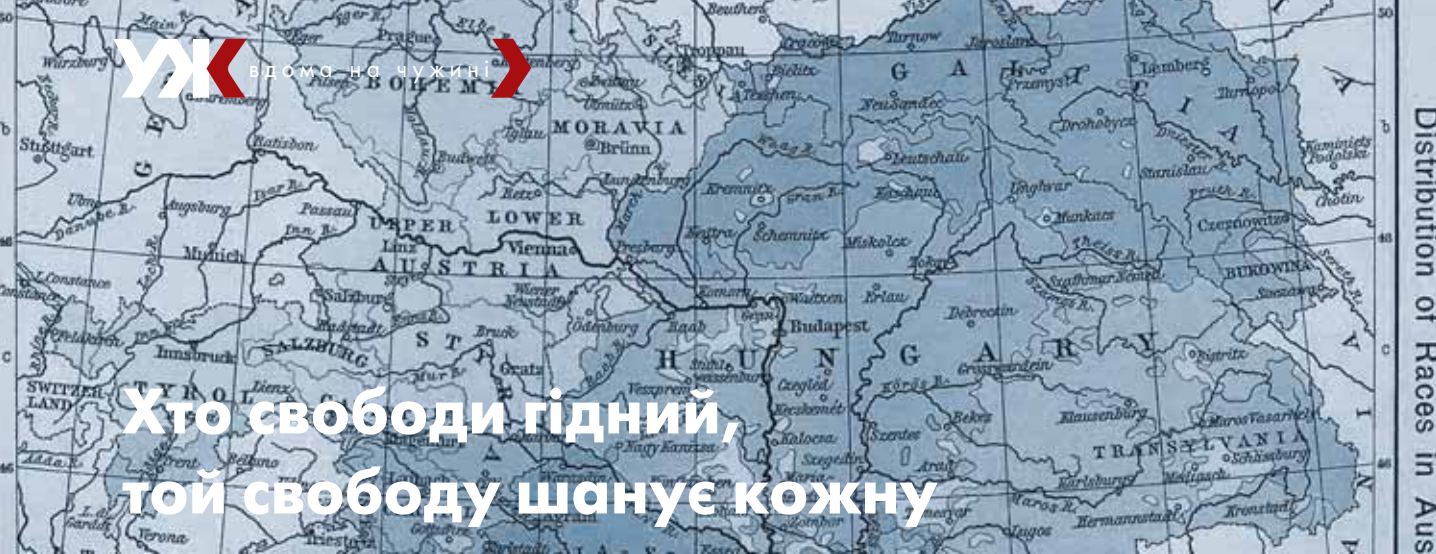
WWW.PRACEPROCIZINCE.CZ

яка є частиною проекту Міністерства праці та соціальних справ
ЧР „Відбір кваліфікованих працівників з-за кордону”.

Ознайомтеся з пропозиціями безпосередніх працедавців!

БІЛЬШЕ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ПРОЕКТ ЗНАЙДЕТЕ ТАКОЖ НА
WWW.IMIGRACECZ.ORG

Першим серед чехів про русинський етнос як про самобутню націю (Nation) висловився Йозеф Добровський. Він оприлюднив це своє переконання в збірнику „Slovanka” (1814), де мараморським русинам присвятив цілу главу. З’ясувати ситуацію з народом, що населяє українські території, спробував не хто інший, як сам Франтішек Палацький – можливо, навіть не усвідомлюючи, якої ваги набудуть його слова через два десятиліття. Його спроба датована 1830 роком і зафіксована в „Часописі Чеського музею”, на сторінках якого Палацький проголосив, що русинський народ є відмінним від росіян та поляків. „Народ русинський вже у віках давніх втратив самостійність свою”. Палацький пояснював, що соціальний склад русинського населення є передусім сільським, тоді як шляхта та міщани в русинських краях „зазвичай або по-польськи, або по-руськи між собою говорять”. Ціла так звана мала, чорна та червона Русь в дійсності була – згідно з Палацьким – русинською, „а лише велика Русь є російська або ж, як говоримо, руська”. Він означив українськими територіями від східної Галичини через Поділля, Волинь аж поза Дніпро, „так по південній Русі аж до ріки Кубань. (...) Первісно козаки всі є власне русини, не росіяни, але віднедавна вже мова руська (московська) між ними поширюється”.

Загалом, русинське питання залишалося актуальним для чеського суспільства аж до початку австро-угорського дуалізму. Пік зацікавлення цією темою припав на весняні місяці 1848 року, та інтерес до нього залишався й пізніше, на ґрунті парламенту в Кромнержі, де чесько-русинський союз довів свою життєздатність у відкритій полеміці знаних осіб чеського табору з претензіями поляків.

Русини вперше вислали своїх представників на слов’янський з’їзд у Пра-

зі, де виступали як повноправні члени в секції з поляками, поруч із чехословацькою та південнослов’янською секціями. Цьому передувала відміна панщини в Австрії та вибори до першого представницького органу, в якому засідало і 39 депутатів української національності, а також – виникнення першого політичного органу австрійських українців Головної русинської ради у Львові, котра в своєму маніфесті проголосила єдність усіх українців в обидвох імперіях і вимагала утворення єдиної коронної держави з тих трьох австрійських регіонів, де переважало українське населення – східної Галичини, Буковини та Підкарпаття. Її лідери, на чолі з Іваном Борискевичем, сформували для пражського слов’янського з’їзду делегацію, до емансипаційних снаг якої в чеських землях прислуховувалися з великим розумінням.

Психологічно тяга до русинів великою мірою живилася всепроникною напруженістю між чеськими та польськими уявленнями. В приватній кореспонденції чеських ініціаторів з’їзду ще до його початку знаходимо відголоски їхнього незадоволення претензіями поляків, які домагалися відновлення польського державного суверенітету і повторного об’єднання історичних польських земель. Це не відповідало австро-слов’янському розумінню проблеми, де метою було об’єднання слов’ян під егідою австрійської держави. Франтішек Яхім у листі, адресованому Франтішеку Палацькому, попереджав, що полякам ідеться тільки про оновлення своїх старих кордонів „разом з народом русинським, який, підманивши, утискали (...) З тої причини їм ваша небесна взаємність не може бути до вподоби, оскільки вона передбачає справжню рівність між народами, яку вони вустами вихвалюють, але в серці своєму рівно так ненавидять, як афектована сторона чехонімців”.

Критика, зрештою, була публічною і, варто зауважити, двосторонньою. 12 травня Гавлічек гірко писав в газеті

„Národní noviny”, що поляк знає лише свою рідну країну і Францію. Польська газета „Jutrzenka”, навпаки, дивувалася чеським амбіціям стати провідною рушійною силою слов’янства: мовляв, як може кілька мільйонів чехів, понурених до німецької стихії, вимагати примату, коли двадцятимільйонному польському народові, відомому своєю войовничістю, відмовлялося в праві скинути чуже ярмо?

Поодиноким предтечею оборонців русинських національних прав був, – що показово, – Карел Гавлічек Боровський, який вів словесну битву з опонентом із газети „Ranní list”, що її видавав Ярослав Свобода. Власне кажучи, з Гавлічека лише починається історія полеміки, до якої двома роками раніше він вступив зі своєю відомою статтею „Слов’янин і чех” (опублікована в газеті „Pražské noviny”): „Україна є постійним прокляттям, яке на себе накликали поляки та росіяни, є яблуком розбрату, яке кинула доля поміж ці два народи (...) Дух народу малоруського вбили поляки та росіяни, його велике тіло почали між собою ділити, і як звичайно буває при діленні, почали вести свари і досі ще не замирилися”.

Підхід Гавлічека був результатом особистого досвіду від подорожі до Росії, де мала народитися його найважливіша праця „Картини з Русі”. Цікаво, що його кількомісячне пізнання реальності східної Галичини відбулося через недогляд: Гавлічек до Росії зібрався без паспорту, тому мусів повернутися з кордону і зачекати на офіційне виготовлення документу. Під час свого вимушеного перебування у Львові, в домі Карла Владіслава Запа та його польської дружини, він встиг сформулювати неохвальний погляд на польське ставлення до українців: з відразу спостерігав за польською пихатістю, яка давала русинській мові статус зіпсованої польської мови, а його головний докір був адресований польській шляхті. Для неї в соціально й національно стратифікованій області, – де руси-

нам без свідомого середнього класу належав практично кріпосний статус, – існував лише „хлоп“, що був „трохи більше, ніж тварина“. Тим більшу прихильність здобули в Гавлічека українці, які для нього були ідеалом народу без шляхти, сформованого із селян та священників; народу, котрий героїчно несе свій хрест.

Крім панства, згідно з Гавлічеком, майже демонічна роль належала єзуїтам – „тому упирю освіченості та просвіти“, який в Чехії поборов гуситський рух, а в Галичині – грецьке (православне) віросповідання. Тут автор проводив символічну паралель між чеською та українською долями. Те, що чехи в національному аспекті не зникли, він пояснював постійною прихованою любов'ю до своєї нації ще від подій на Білій горі. З русинами – навпаки: рятівним чинником був церковний обряд, що став на заваді послідовного спольщення (шляхта віроломно прийняла латинський обряд, чим і ступила на шлях полонізації).

На прорусинський настрій статті „Поляки та русини“ від 23 та 24 листопада 1848 року погордливо, в спотворено пропольській манері відреагував у газеті „Ranní list“ автор, що підписувався позначкою -у-: „Велика частина нашихців визнала народом і у всіх починаннях піддержує гурток недоуків, що народом русинським називалися. У стані повного невідання та тупості знаходилися русини, коли пам'ятні березневі дні Європу свободою приголомшили: Стадіон (Franz Serafin von Stadion – ред.), комендант Галичини від 1847 р., би вільнотумним тенденціям поляків вміло вибити ґрунт з-під ніг, витворив новий, досі незнаний народ, себто русинський. Дивовижна річ, що ніхто з русинів до березня 1848 р. про це не помислив, народ свій до життя пробудити, що русинське духовенство і русинську оригінальну літературу висидіти хоче (...)“. Далі автор -у- говорить про „купку русинських попів“, про русинську реакцію, що „не видержить бою з велетенським духом польським“, і з обуренням згадує недавню петицію русинів (28.10), яку начебто багато чехів „з радістю, ба навіть із тріумфуванням привітали“, хоча вона очорнює поляків. В подібних до газети „Ranní list“ інтонаціях, висловлювалася й щоденна панславистська газета „Lipa Slovanská“.

Гавлічек відповідав присутніми аргументами („ми не можемо начудуватися, якщо не зловміраємо, то хоча б грубому невігластву людей, які думають, що одним розчерком пера зможуть

знищити народ, якого в Європі 15 мільйонів, а тільки в самій державі австрійській до трьох мільйонів душ налічує“) і апелюванням до етики й моральних засад: „Що не вдалося пригноблювачам цього народу за п'ять століть, того, дай Боже, не вдасться ані вашим гусачим перам, нехай як гостро підрізаним. Але для чеха і такі старання залишаться найбільшою ганьбою, вже лише тому, що ми всі ще добре пам'ятаємо, як самі з такого ж становища насилу дісталися, з якого народ русинський нині дістається, а нам би більше личило у цьому устремлінні його помічну руку йому подати, аніж у єднанні з його ворогами ганьбу на нього кидати, і існування його заперечували; як існування наше ще донедавна відкидали німці. Сам хто свободи гідний, той свободу шанує кожному“.

Вперше проблема піднялася до рівня політичних дебатів і навіть до так званого міжнародного масштабу. На території імперського парламенту, який засідав у Кромнержі, заступилися за русинські права Палацький та Пітер. Вони реагували на виступ польського депутата Флоріана Земляковського, захисника польських прав у Галичині, який на попередньому засіданні парламенту непоштиво висловився щодо русинського народу та його мови. Слова Палацького на захист русинського народу опісля часто цитувалися всіма апологетами українства: „Здивувався я і зачепило мене неміло, коли Земляковський сказав, що народ русинів був минулого року вигаданий. Це малороси, що їх в Росії живе понад 10 мільйонів. Русини є окремий народ, який лише минулого року був емансипований, і напевно це мав на думці Земляковський, коли говорив про винай-

дення. Цей народ досі зазнавав утисків від уряду і від поляків. Нині, дасть Бог, розвине свої значні здібності, буде швидко поступати і братиме участь у благодійній західноєвропейської освіти“. На це Земляковський докірнув Палацькому, що той намагається винести русинське питання на рівень проблеми європейського значення. Однак через день після промови Палацького його доповнив і Пітер. Він запротестував проти висновків Земляковського і також назвав русинів окремим народом („eine selbstständige Nation“). Те, що його література не надто багата, не означає, що народу не існує. Ставлення поляків Пітер прирівняв до російського: воно також давало на все русинське наліпку „руський“. У подібній ситуації знаходився і Йозеф Юнгманн, та й усі, хто п'ятнадцять років тому починав займатися чеською літературою: „А все-таки можемо сьогодні заснувати чудовий чеський університет і орудувати цією мовою у всіх галузях науки“, – висновкував Пітер. „Покажіть повагу національним устремлінням цього, досі з боку поляків і з боку росіян переслідуваного, але до самостійності покликаного народу (...) Русини не мають ані шляхти, ані міщанства, однак тільки через це не можна вважати русинський народ неспроможним до розвитку“.

Кінець 40-х років XIX століття додав життя інтенсивній чесько-русинській взаємності. Однак не зважаючи на її, часом інтимні стосунки, переміг плин часу, що після розпуску парламенту в березні 1849 року замінив русинське питання іншими проблемами. Та Карел Гавлічек продовжував займатися цією проблемою і після заборони своєї газети „Národní noviny“. В газеті „Slován“ він навіть героїзував підкарпатських русинів (як єдиний слов'янський народ в Угорщині, що після вторгнення російських військ до Угорщини протистояв мадяризації) і пророкував йому славне майбутнє. Шанс, утім, він давав і „решті“ русинів: разом із гілками російською, польською, південнослов'янською та чеською Гавлічек бачив перспективу утворення п'ятої самостійної літератури та національності, через що російська гілка би „великої шкоди зазнала, цілком іншого становища серед інших слов'ян, і в цілій Європі набула“. Це було за рік до розпусшення народної ради у Львові та встановлення польської ініціативи у веденні галицьких справ за тактичної згоди австрійських міст.

Франтішек Палацький

Інтрига Левицької

» Здавалося б, варто радіти, коли тема України знову звучить у світовій опінії. Такого спалаху загально-го медіального інтересу, як восени 2004 року, вже не дочекатись – це однозначно. Та й політичні лідери держави підмочили репутацію своїми недалекоглядними діями впродовж останнього часу. А в культурі панують нові-старі стандарти, визначені пристосуваннями-табачниками, через що й Верка Сердючка в ролі естрадної примадонни та вкраїнської голубки миру вже не дивує. Країна-Україна не вміє, а, що гірше, й не хоче цілеспрямовано займатися промоцією власних культурних набутків. Якщо хтось з українських письменників, як-от Юрій Андрухович, Сергій Жадан чи Любко Дереш, і пробився на західний культурний ринок, то самотужки й не без зусиль. Держава тим часом продовжує перебувати в дивному сновидінні, їй не до того, аби дивитися на себе у дзеркалі

інших. Якщо ж і отямлюється колине-коли, то таке дзеркало видається їй зумисне спотвореним (майже за Козьмою Прутковим). На тлі такого занепаду варто тішитися кожним незалежним голосом, кожною поважною згадкою, котра актуалізує образ України в міжнародному медіальному просторі. Та ба! Закомплексованість української свідомості й тут себе проявляє.

Сенсаційний успіх роману англійської письменниці українського походження Марини Левицької, який має незвичну, загадкову й трохи провокативну назву – „Коротка історія тракторів українською” (2005), для українських культуртрегерів став чомусь неприємним подразником. Реакція наших земляків на його появу виглядає принаймні чимось незрозумілим, якимось конфузом. Дискусії та звинувачення, що прозвучали щодо роману в українському культурному просторі, наводять на

невеселі рефлексії про те, що комплекс меншовартості, успадкований від тоталітаризму, все ще належить до популярних хвороб нашого часу. Долив олії в огонь нещодавно виданий російський переклад роману М. Левицької, що з'явився 2006 року в московському комерційному видавництві „Ексмо” (до речі, в серії, де друкуються популярні новинки світової літератури) та, виправдовуючи прогнози видавців, здобув популярність на книжковому ринку. Однак появу московського видання в Україні сприйнято мало не за провокативну акцію з боку сусідів.

Зрозуміла річ: українського перекладу досі бракує, та й перспективи його появи досить непевні, бо досі тривають дебати про імовірну „шкідливість” твору для українців, для іміджу нашої країни. Звідси спокуса потрактувати російське видання як спробу дискредитації України, що, звісно, виглядає вірогідним на тлі напружених політичних відносин

останнього часу. Однак переклад популярного англомовного роману, котрий здобув визнання та Захід, це щось зовсім інше, то ж накладати на цю історію політичні стереотипи не годиться. Додамо, що сама авторка, яка з походження є україночку, донькою емігрантів, щиро засмучена такою метаморфозою: вона очікувала від України бодай зацікавлення й прихильності, а отримала переважно агресивне неприйняття та упереджені оцінки критиків.

Нагадаємо, роман являє собою родинну мелодраму, виконану в гумористично-іронічній тональності. Авторка представила емігрантську сім'ю, а також новітню інвазію на Захід наших земляків – в ролі „крутоті” та агресивної тернополянки Валентини. Саме на підставі образу Валентини, зокрема його шаржованих рис, українські критики схильні демонізувати роман Марини Левицької. Таке уявлення, звісно ж, поверхове, а проте воно стало досить поширеним. Сама авторка з жалем зауважує: „Мене це дуже непокоїть. Дехто читає лише початок роману і вважає, що Валентина уособлює собою образ типової українки, що було б дуже прикро”. Зрозуміла справа, пересадою виглядає ідентифікування одного з персонажів із загальним задумом роману, тим більше, що цей персонаж не є головним, до того ж, авторка не приховує іронічно-сатиричної домінанти в його зображенні. Проте серед українських критиків уперто акцентується саме така точка зору: Валентина, твердять вони, це злобний наклеп на Україну, яку, мовляв, західний обиватель сприймає у світлі негативних пересудів. Часом здається, що в такий спосіб відлунюють задавнені упередження та образи ще з періоду „холодної війни”.

Так, Дмитро Дроздовський, рецензуючи твір у журналі „Всесвіт” (2007, №7-8), налаштований щодо „Короткої історії...” різко негативно, бо навіть власні пересади інтерпретації чи огріхи російського перекладу ставить у докір авторці. Критик упевнений, що „уявна інтерпретація України в тексті не вдалася, виявилася хибною та образливою”. А для ліпшого переконування читача послугується не кращого вибору штампами, що однозначно, майже по-сталінськи маркують твір, на зразок „чтиво”, „горезвісна історія”, „твір Левицької зчинив багато галасу в Європі”, „маніпулювання текстом”

та подібне. Дивує категоричність суджень Д. Дроздовського, а іноді його словесні пасажі нагадують призабутий жанр фейлетону-доносу. Відтак від формулювань на зразок „чтиво” та „невдала історія” автор переходить до більш радикальних, як-от: „блискучий твір „на замовлення”” і навіть, розпалюючись, патетично вигукує: „Хто „проплатив” антиукраїнський проєкт?” Або – в іншому місці: „Після всіх низькосортних перипетій, описаних у тексті, жалкуеш тільки про одне – що викинув більше тридцяти гривень на це чтиво, насичене авторськими комплексами, психологічними вивертками та історичними фальсифікаціями”. Коментувати таку риторичку, очевидно, не випадає.

Водночас інший критик, Ксенія Владімірова, пов'язує факт російського перекладу роману М. Левицької не з таємними підступами ворогів, а з популярністю теми України в сучасному світі. І, здається, має більше слушності, ніж критик „Всесвіту”. К. Владімірова зокрема пише: „Незалежно від літературних чеснот книги, – а книга, безумовно, талановита і яскрава, – гадаю, слушно буде зауважити, що перекладено роман про „українські трактори” російською комерційно успішним видавництвом „Ексмо” зокрема на хвилі великого інтересу до України в цілому світі”.

Можна погодитися з Д. Дроздовським щодо недоліків російського перекладу. Справді, у відтворенні суржикової говірки Валентини цей переклад виглядає надто довільним і штучним, але ж мова йде лише про частковий аспект твору. До того ж, це камінець у город російського перекладача, не авторки, котра його не звиряла й не відповідає за його якість. І той факт, що перекладач Валерій Нугатов є харків'янином з походження, тут небагато змінює, бо, ймовірно, автор тлумачення справді має дуже розмите уявлення про нашу мову й навряд чи цілеспрямовано її спотворював у репліках персонажа. До речі, К. Владімірова також критикує невдалий переклад реплік Валентини, вважаючи, що це не є ані українська, ані суржик, тільки „неправильна російська”, то ж краще було би знайти інші засоби передачі макаронічної мови, ніж спотворення окремих українських слів та форм, бо це утруднює розуміння змісту висловленого і для російськомовного, і для україномовного читача.

З іншого боку, про перспективу

українського перекладу роману Марини Левицької й досі не йдеться. Коментуючи цю ситуацію, київський видавець Л. Фінкельштейн нарікає на складний механізм купівлі авторських прав та непередбачуваність ринку. Проте сама авторка, як видно, не без слушності, підозрює тут інші причини: „...Українцям не подобається, як вони зображені в книжці. Чи, може, українським видавництвам не вистачає грошей – я не знаю, але це дуже сумно”. Справді, сумно. Натомість критичні дискусії щодо роману виявляють лише тяжіння певних національних стереотипів, зрештою, винесених з колоніального минулого, тобто позицію загнаного у глухий кут, що не може повноцінно жити, радіти й сміятися, а лише мусить агресивно боронити свою останню позицію.

Це виявляє справжню провінційність наших сучасних культуртрегерів, які воліють гордовито лягти переклад сусідів-росіян, не докладати зусиль до створення розумної альтернативи, видавши українською. Для них не важить, що „Коротку історію...” нині перекладено майже двадцятьма мовами, що твір відзначено престижними преміями; важливі лише уражені національні амбіції, котрі унеможливають неупереджений погляд на феноменальне мистецьке явище. І якщо український читач поки що задовольняється російським перекладом роману-бестселера Марини Левицької та упереджено-негативними оцінками українських критиків Д. Дроздовського, А. Куркова та інших, то сама авторка, на щастя, не надто цим переймається й пише нові твори. Недавно вийшов у світ її наступний белетристичний проєкт – роман „Два каравани”. У ньому знову знайшла відгук українська тема, причому цього разу інтерпретована в іншому, серйозно-ностальгічному ключі. Може, цього разу відомій письменниці таки пощастить знайти прихильного читача на батьківщині своїх предків? ◀

Ігор Іллюшин:

Виселення українців ендеки планували ще в 1943–1944 рр.

Ігор Іллюшин, доктор історичних наук, завідувач кафедри Міжнародних відносин Київського Славистичного Університету, член робочої групи при Урядовій Комісії з вивчення діяльності ОУН-УПА.

Наскільки в Україні події акції „Вісла” відомі пересічним громадянам, і який інтерес вони викликають в українських істориків? Чи проводяться якісь наукові дослідження?

Про те, що українці Польщі зазнали невинуватених масових репресій під час депортації 1947 року, у нас в Україні знають більше, ніж про події часів Другої світової війни в Західній Україні (коли, наприклад, на Волині проводилася антипольська акція). Можливо тому, що після проголошення незалежності України в 1991 в нас багато писали про українців у Польщі, про те, що вони зазнали такого несправедливого ставлення. Та й у самій Польщі багато про це писали, а в нас було чимало передруків з польських видань. Хоча, за найвищим рахунком,

у нас було і залишається донині небагато фахівців. Провда, за 15 років незалежності в цьому питанні відбулося чимало зрушень. Принаймні тому, що ця проблема стала цілком доступною для дослідження. З'явилися документи – і з державних архівів, і з архівів Служби Безпеки України – зокрема ті, що опубліковані в спільному польсько-українському виданні архівів спецслужб, присвяченому винятково подіям акції „Вісла”.

Дуже активно, на мою думку, ми починаємо обговорювати ці питання на передодні чергових річниць. Проводилися конференції і в Україні, і в Польщі, публікувалися матеріали, тому нашим українським громадянам є що почитати про „Віслу”.

В українських істориків немає вели-

ких розходжень щодо оцінок цієї акції. Майже всі ми одностайно вважаємо, що її головною метою було перетворити повоєнну Польщу на мононаціональну державу, знищити українську етнічну меншину, розпорошити українців по північних та західних землях Польщі та асимілювати їх у польському середовищі. Таким чином проблема етнічних спільнот у повоєнній Польщі зникла б цілковито. Мета полягала саме в цьому, однак вона не була досягнута. Хоча, якщо замислитися, під час акції з південно-східного боку Польщі було переселено близько 150 тисяч українців, однак офіційно сьогодні в Польщі реєструють себе українцями близько 30 тисяч. Це свідчить багато про що.

Другий аспект цієї проблеми такий: хто все ж таки відповідальний за акцію „Вісла”? Польські історики – в тому числі й колеги, з якими в багатьох питаннях ми знаходимо спільну мову – намагаються перекласти відповідальність на Москву. І в цьому питанні виникають розбіжності, бо частина українських істориків згідні з позицією польських. Дійсно, Москва відповідальна в тому сенсі, що акція „Вісла” проводилася за зрадами депортації кримсько-татарського населення в 1944-му та подібних виселень інших народів. Однак частина українських істориків вказує на те, що й досі не знайдено ані в наших архівах, ані в архівах російських спецслужб документів, які свідчили б, що вказівка проводити акцію „Вісла” надійшла з Москви. Безперечно, була якась комбінація, відбувалися якісь інтриги чи консультації. Але ініціатива, на думку багатьох, виходила повністю з польського боку: з боку влади, яка була тоді у Варшаві. Тобто Варшава відповідальна в першу чергу.

На підтвердження цієї думки хочу сказати, що займаюся проблематикою українсько-польських стосунків давнішого періоду, а саме Другої світової війни. Я вивчав документи багатьох політичних партій. Багато з планів, складених у попередні воєнні роки партією „Stronnictwo Narodowe”, у 1947-му втілили в життя комуністи. Бо вже програмою ендеків у 1943–1944 роках планувалося виселення українців, переселення, обмін населенням між Польщею та повоєнною Україною, повоєнним Радянським Союзом. І планувалося також розпорошення їх по всій території Польщі з метою асиміляції в польському середовищі. Про це свідчать документи, які зберігаються в „Archiwum Aktów

Nowych". Але деякі польські історики закривають на це очі.

Повертаючись до 1947 року, до військової частини акції „Вісла” – наскільки вона була пов’язана з боротьбою проти УПА? Чи координувалися дії з Радянською Україною?

Координація безперечно була, оскільки була настанова ліквідувати український повстанський рух і в південно-східному регіоні Польщі, і в Західній Україні. Взагалі у „Віслі” до кордонів підганялися і міліцейські частини, і військові, і спецпідрозділи НКВС, які перегородили кордон та намагалися всіляко завадити польським українцям утікати на територію Радянської України. Так само було перекрито південний кордон Польщі, щоб не втікали до Чехословаччини. Безперечно, така координація існувала.

Як виглядатимуть заходи, присвячені відзначенню річниці акції „Вісла”, принаймні на офіційному рівні? Чи можна сказати, що події акції „Вісла” – це останній запальний момент в історії польсько-українських стосунків?

Однозначно, відбуватимуться конференції. Я вважаю, що в питанні „Вісли” ми не закриємо напруження, доки не буде вирішене питання про матеріальну компенсацію жертвам, чого домагаються й самі українці в Польщі. В цьому, я переконаний, вони знайдуть підтримку Києва, хто б не керував державою. Та я не переконаний, що польське керівництво піде на те, щоб цілковито відновити тодішній матеріальний статус. Оскільки неможливо задовольнити усіх, то відбуватимуться чергові річниці, знову підніматимуться відповідні питання, триватимуть обговорення, дискусії та пошуки шляхів вирішення проблеми. І то не тільки стосовно акції „Вісла”, але й з приводу багатьох інших болючих епізодів спільної українсько-польської історії. Будуть нові річниці Волині, українсько-польської війни 1918–1919 років, і вчергове розгоратимуться дискусії про Личаківський цвинтар.

Тобто, в політичному плані це використовуватимуть постійно?

Так. Ці питання використовуватимуть. Почитайте деякі наші українські газети, наприклад, „Газету 2000”, де написано, що віце-маршалець польського Сейму нещодавно заявив: якщо в Україні приймуть закон про визнання УПА національно-визвольною організацією, то Польща виступатиме категорично проти цього і діятиме категорично, аж

до розриву дипломатичних стосунків з Україною, або ж подаватиме на Україну до суду, вимагаючи подібної компенсації за втрати поляків на Волині.

Політика є заручницею історії? Ви згодні з цим?

Так, і на жаль, польсько-українські відносини – також є заручниками історії. Навіть історики, які зважено підходять до цих питань, так чи інакше повертатимуться до подій минулого, намагатимуться його якось переосмислювати. Час іде, змінюються наші уявлення, змінюються навіть наші власні оцінки. Можливо, ще якісь нові документи з’являться, чому б ні?

Наскільки реальним є прийняття закону про визнання УПА?

Переді мною якраз лежить Проект Закону про визнання УПА воюючою стороною в Другій світовій війні. Зміст закону був внесений до парламенту ще до президентства Віктора Ющенка, в період, коли він очолював фракцію „Наша Україна”. Минуло більше, ніж три роки. Майже чотири. А справа так і не зрушила з місця. Від 1997 року працює робоча група дослідників при Кабміні. Кабміни змінювалися, а робоча група продовжувала працювати. Її метою було вивчення усіх документів, які є в Польщі, в Україні, в Росії, в Німеччині та за океаном, і на підставі цього вивчення – дати фаховий історичний, а згодом і юридичний висновок, якими були організації УПА та ОУН, яким має бути ставлення сучасної української держави до цих двох політичних та військових структур.

Робоча група дослідників при Кабміні фактично завершила свою роботу в 2005 році і підготувала відповідний документ. Його передали всім членам Кабміну, всім парламентаріям. З кожного аспекту діяльності цих двох організацій в цьому документі є коротеньке резюме. Це те, до чого прийшла Комісія в результаті багаторічної роботи, вивчивши документи, видавши зо три десятки монументальних збірників, монографічних досліджень кожного аспекта! Звичайно, діяльність цих організацій була надзвичайно багатогранною. Були антирадянські, антипольські, антинімецькі аспекти. Підготована й видана видавництвом „Наукова Думка” монографія „Історичний нарис. Організація Українських Націоналістів та Українська Повстанська Армія”.

На підставі фахового висновку та монографії парламент мав би визначитися щодо законопроекту, але поки що ...

А як сьогодні виглядає вивчення цього періоду історії серед школярів, студентів? Наскільки однаково це виглядає у Львові, Києві, Донецьку?

Шкільні підручники та навчальні посібники в нас однакові для всіх регіонів. Вони затверджені Міністерством Освіти, але їх зараз багато. Тепер будь-хто за бажання може написати підручник, домогтися грифу Міністерства Освіти тощо. Тому можливо, що у Львові студенти читають одні підручники, де пишеться, що УПА – національно-визвольна армія; а скажімо, в Харкові чи Донецьку читають інші підручники, де акцентується на тому, що представники ОУН колаборували з німцями. Можливе й таке. Спільна підручкова українсько-польська Комісія працювала дуже довго, щоб написати спільний українсько-польський підручник, однак його й досі немає. Різних трактувань нашої спільної історії з боку українських та польських істориків було так багато, що так і не зійшлися ні на чому.

Це справді важко, але ж є приклади того, що це можливо. Не так давно з’явилися спільні франко-німецькі підручники! Вони працювали, напевне, значно довше, ніж два роки.

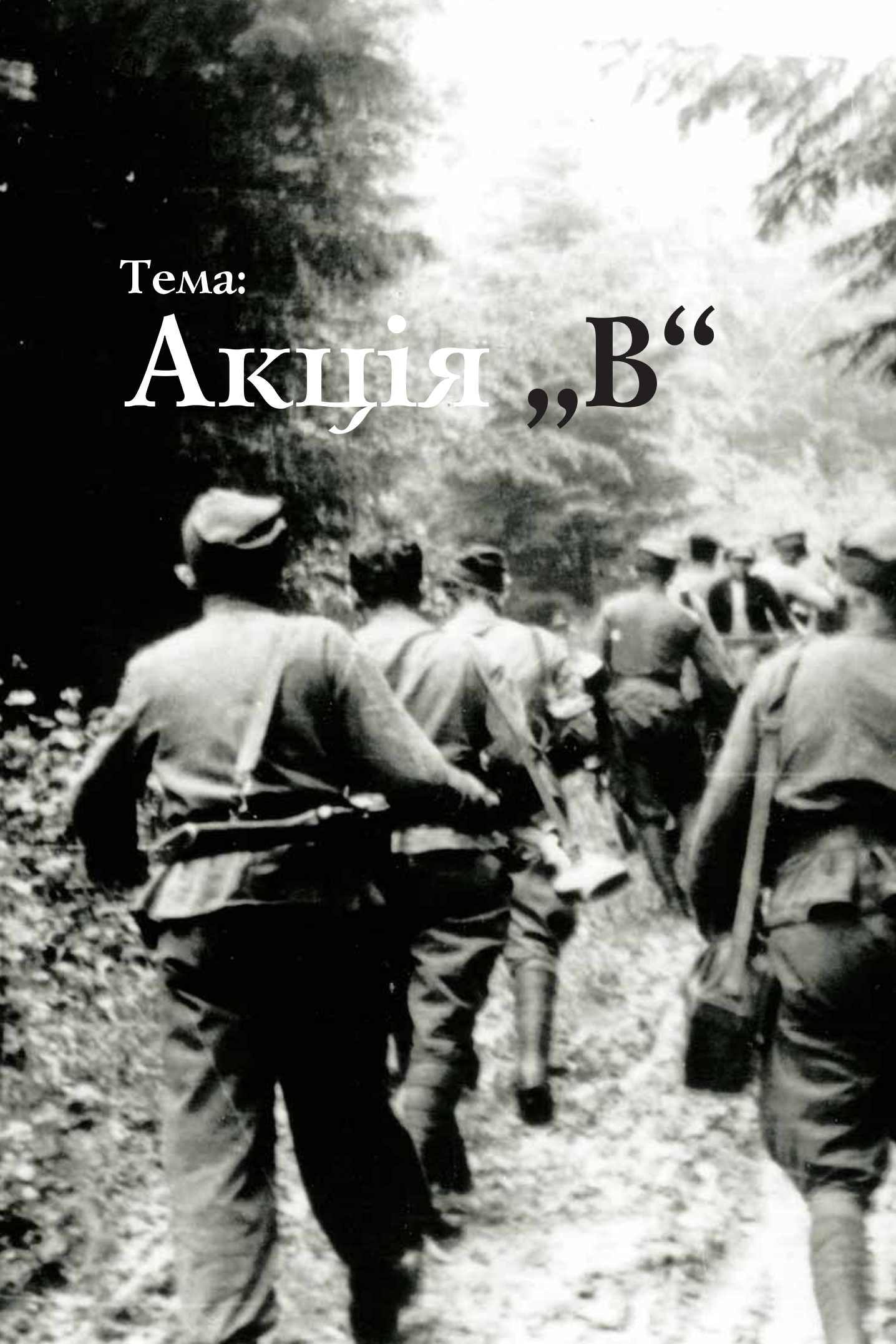
Так, але ж такий підручник з’явився!

Протистояння в українському суспільстві з приводу УПА справді існує чи цю тему використовують тільки політики? Наскільки реально, щоб УПА трактувалося на Сході України так само, як на Заході?

Важко відповідати на це питання. Я не знаю. Переважна більшість населення Східної України неоднозначно ставиться до УПА. Це виникає з того, що за радянських часів комуністична пропаганда витворила відповідне дуже стійке кліше. В Російській Федерації думка щодо УПА й досі не змінилася. І безперечно, це надалі впливатиме на преференції Східної України. Можливо, якісь акценти зміняться, але мусить минути час, щоб відійшли люди, які мали безпосереднє ставлення до тих подій. Йдеться насамперед про ветеранів Великої вітчизняної війни. І коли прийде молодь, молоде покоління, воно вже не буде так боляче сприймати все це і, за великим рахунком, не бачитиме різниці між УПА та Червоною Армією. Взагалі мушу зазначити, що наші сучасні студенти дуже погано знають історію, натомість більше уваги приділяють сучасній політиці.

Тема:

Акція „В“

Акція „Вісла” — нищівний удар

➤ Словосполучення акція „Вісла” увійшло до легальної лексики українців наприкінці 80-х років XX століття. Тоді, напередодні розвалу Союзу, на тлі загальної економічної кризи, почали говорити вголос про переселення українців в Польщі 1947 року. А вже на початку 90-х, мабуть вперше, була зроблена спроба реально відобразити події акції „Вісла” в шкільних підручниках історії. Щоправда, і досі про цю подію не лише в Україні знає, не так вже й багато людей.

Що це було і кому це було потрібно?

У документі „Проект організації операції „Схід” (підготовлений Міністерством національної оборони та Міністерством громадської безпеки Польщі, Варшава, 1947) чітко визначається завдання переселення: „Остаточне вирішення української проблеми у Польщі”. Згідно з цим документом з півдня та сходу країни будуть евакуйовані усі українці, навіть мішані польсько-українські сім’ї. Організатори акції передбачили і час, скільки має тривати переселення, — чотири тижні, щоб „нові осадники” встигли з посівною. Лише місяць, щоби „вирішити українську проблему”.

„Одночасно з акцією виселення має бути проведена акція активної ліквідації банд УПА, які повинні бути нещадно знищені після завершення евакуації”, — визначав окремий пункт „Проекту”.

Діяльність УПА не влаштовувала ні польську, ні радянську комуністичну владу. Першій заважала антикомуністична діяльність УПА серед населення, як українського, так і польського. Другий — перспектива мати антикомуністичну українську діаспору в прикордонній зоні.

Попередні переселення українців у 1944–1946 роках не дали бажаного результату — бійці УПА продовжували воювати на території Польщі і їх підтримувало місцеве українське населення.

Для здійснення акції був створений спеціальний військовий підрозділ — оперативна група „Вісла”. У документі про створення ОГ „Вісла” першим завданням визначено „знищення фашистських банд УПА в південно-східній частині країни”, а вже потім — допомога у переселенні українського населення.

Інформація про можливе переселення курсувала серед українців та поляків від 1946 року, але ніхто не знав, коли насправді це буде і чи буде взагалі. У документах того періоду є вказівки дотримуватися підвищеної секретності під час підготовки акції. Офіційна мотивація — не допустити паніки серед населення.

Акція „Вісла” розпочалася 28 квітня 1947 року. Польська армія оточила українські села, а службовці НКВС (Народний комісаріат внутрішніх справ СРСР) та чехословацька армія заблокували південний та східний кордони Польщі. Час на збори для переселення був обмежений. Польська влада рекомендувала переселенцям взяти сільськогосподарський інвентар, худобу та коренеплоди. „Решту запасів харчів централізовано перевозити до пунктів завантаження, вони у нових місцях поселення будуть розподілятися між усіма сім’ями,” — йдеться в таємній інструкції з переселення. Оточених з усіх сторін українців допроваджували до збірних пунктів, звідки ешелонами відправляли на північ та захід Польщі.

Виконавці не вклалися у строки, тому виселення українців тривало не чотири тижні, а три місяці. За цей час з території Лемківщини, Холмщини, Надсяння, Підляшся виселили майже 150 тисяч українців, було вбито півтори тисячі бійців ОУН і УПА, та три тисячі людей було заарештовано за співпрацю з повстанцями.

Офіційно акція закінчилася у липні 1947 року, проте насправді переселення тривали аж до 1950 року. Вони вже не були такими масштабними, але мали те ж завдання — „вирішення української проблеми”.

В нових місцях українців поселяли також за інструкціями. Переселенці на нових місцях не мали права оселятися великими групами. Та постійно контролювати дотримання інструкцій було нереально, тому в деяких населених пунктах осередки українців були великими. Деякі українські родини поверталися до своїх домівок, на схід та південь Польщі, хоча влада намагалася це унеможливити.

Коли країни Східної Європи позбулися комуністичного режиму, стало можливим переглянути деякі сторінки минулого. В українсько-польських стосунках акція „Вісла” потребувала нового визначення. У 1990 році сенат Польської Республіки прийняв ухвалу, в якій визнає, що в процесі ліквідації УПА, комуністична влада примусово виселила з рідної землі майже 150 тисяч українців, а також засуджує акцію „Вісла”.

У квітні цього року буде шістдесят років від проведення акції „Вісла”. І якщо тоді Польщі та СРСР було зручно „очистити” південно-східне прикордоння Польщі від українців, то це не пройшло безслідно, адже велика історія складається з маленьких історій кожної окремої людини.

Валентина Люля, Прага

Акція зради

Проведена впродовж двох місяців операція виселення останніх українських автохтонів з земель уздовж кордону Польщі з СРСР та Чехословаччиною стала символом усіх депортацій українців. У чому сила негативного ореолу акції „Вісла”? Що пересічний українець знає про акцію „Вісла”? На жаль, він знає тільки те, що йому пропонують знати українські медії. Вони, своєю чергою, оперують найрізноманітнішими комбінаціями в рамках кількох понять-кодів: „Польща“, „депортація“, „1947“, „українці“.

» Все було би добре, коли б наші публіцисти не додавали взаємовиключних трактувань до тих кодів: „у Польщі“, „з Польщі“, „в Польщу“ і т.д. 1947-й рік змінюється на 44-й, 45-й, 46-й і навіть на 1951-й. В результаті образ акції „В” розростається до невиданих демонічних розмірів і погрожує заповонити все наше уявлення про переселенські процеси українців у воєнному та повоєнному часі. Чому саме цій короткотерміновій операції надається право домінувати над трикратно масовішим „обміном населення” між УРСР і Польщею в 1944-1946 рр., над виселенням 32 тис. захід-

них бойків в рамках „обміну територіями” в 1951 р., і навіть над нерівноправним „обміном” (т.зв. „оптацією”) волинських чехів на словацьких русинів-українців Пряшівщини?

Акція „Вісла” була неочікуваною зрадою. Після організованого властями Києва й Варшави трансферу на Закерзонні залишилися українці, котрі або ж були членами польських родин, або перебували на службі в органах влади, міліції, та ще ті, хто дивом вберігся від вивезення до „радянського раю”. На думку історика з люблінського відділу польського Інституту національної пам’яті Маріуша Зайончковського, яскравим

прикладом взаємозв’язку фактора подальшої присутності українців на землях Польщі з представництвом у локальних органах був повіт Володава, де українців було багато не лише в повітовій раді, чи міліції, але також в управлінні безпеки. Дослідник навів приклади, коли на відомості про паління поукраїнських сіл силами УПА на Підляшші володавська „безпека” реагувала вкрай пасивно, моментально реагуючи на будь-які прояви активності польського підпілля. Хоч українське населення до кінця 1946 р. ще побоювалося нових етапів виселення на терени радянської України, постійно надсилаючи до властей запевнення в своїй лояльності і польськості, більшість мала надію, що найгірше вже позаду. Старості у Володаві навіть було смішно отримувати такі запевнення в вірнопідданстві, оскільки він сам не вірив у продовження депортації, не відаючи про підготовку Варшави до акції „Вісла”: „Ніхто їх не примушує до виїзду до СРСР, і ніхто не прагне зайняти їхні господарства”.

Оунівське підпілля теж не було готове до наступних виселень. В обіжниках Проводу можемо відчувати впевненість у тому, що жодних депортацій вже не буде. Підтверджує це й історик зі Львова Володимир В’ятрович: деякі відділи УПА, котрі перебували з пропагандистською метою на території Чехословаччини, були заскочені зненацька проведенням акції „В”, тому на Закерзоння вони вже не повернулися (ймовірно, навіть не було такої можливості, оскільки в часі акції прикордонні війська Чехословаччини особливо ретельно блокували кордон – Р.К.), їх завданням стало донесення відомостей про боротьбу УПА на Захід. На сьогодні думка про те, що польській комуністичній владі вдалося зберегти в таємниці від підпілля та від українського населення плани виселення на „землі одзискане”, щонайменше, дивує. Третину польської повоєнної держави склали новоотримані від Німеччини території Східної Пруссії, Помор’я, Любуської землі та Сілезії, які треба було залюднити якнайшвидше слов’янським елементом, що працював би на благо Польщі.

Тільки тепер представники української громади в цій державі доцінили економічний чинник в ініціативі депортації, яка сторчголов повернула життя їхніх дідів та батьків. „На забраних в українців землях

Фото: архів

Фото: архів Об'єднання українців у Польщі

Часом особи, підозрювані в зв'язках із націоналістичним підпіллям, цілим списком потрапляли одразу до Явожна. Наскільки такі спроби залишитися були дієвим, невідомо: маховик депортації був неблаганним. У Білгорайському повіті після трансферу залишилося всього кілька сотень українських родин.

поселяли бідняків із сусідніх польських сіл, чим розряджали напругу в суспільстві. Депортовані на „землі одзискане” українці стали дешевою робочою силою для місцевих державних сільських господарств. Отже розрахунок був простий...”, – пише в „Нашому слові” Богдан Гальчак. Якби Микола Королько, український комуніст з Томашівщини, котрий представляв Люблінське воєводство на конференції з питань переселення польських українців влітку 1945 р., доніс простим землякам оголошену ним тоді в Міністерстві публічної адміністрації тезу, можливо акція „В” мала б шанс не відбутися. „Ті, хто не хоче поїхати до СРСР, буде переселеним на нові землі і є приреченим на асиміляцію. Зберегти свою тотожність можна, лише виїхавши до СРСР”, – сказав тоді Королько – людина, що стояла коло витоків відродження українського організованого життя в Польщі. У 1956 р. Королько не ви-

їхав з Польщі, але і українцем бути не перестав. Він бачив загрозу для селян, національна свідомість яких була ще далекою до остаточного сформування. Він прожив насичене й довге життя, похований на православному цвинтарі в Любліні.

Напрошується аналогія із сумирним очікуванням своєї смерті тисяч євреїв, котрі хапалися за останні соломинки надії і вперто не вірили в найгірше. Українці (які після дворічної боротьби за право залишитися на своїй землі, здавалося, перемогли систему) хоч і підозрювали про новий удар долі, залишалися впертими оптимістами. Через це підступність акції „Вісла” стала для них такою болючою і незагойною раною. Один з авторів книги спогадів лемків „Меншина в умовах загрози”, Семан Мадзелян, пояснює свою наївну віру тодішнім переконанням, ніби відселення відбувалося лише на теренах, де було викрито співпрацю населення з УПА. Що його рідний

повіт Горлиці і сусідній Новий Сонч („нам обіцяли!!”) залишать у спокої. Не вийшло: прийшло військо і дало 2 години на пакування усіх речей. Віра в справедливість держави поляків зникла разом із цим страшним ударом по довірі, що її українці всіляко висловлювали, дякуючи за дозвіл не виїжджати до Радянського Союзу. Коли мешканці східно-лемківських гмін Щавне і Команча, просили польську владу залишити їх на цій землі, за котру – пояснювали вони, – в останній війні полягло багато синів Лемківщини, вони водночас закликали й до милості стосовно родин цих солдат: „Примусове виселення їх, і то з землі, свіжозрошеної кров'ю їхніх дітей, стало б страшною не до віри заплаатою...” Очевидно, практичний інтерес держави був важливішим від довіри до неї.

Під час акції майбутні переселенці робили відчайдушні спроби виправити ситуацію, щоб залишитися на місці. „Більшість інформації»

Фото: архів Миколи Мушинки

Те, що в даному випадку за виконанням місії лежали тисячі скалічених доль, моральне спустошення в душах як виселених, так і тих, чийми руками воно відбувалося, а в результаті — знищення колись пещеної поляками Лемківщини та її неповторної культури, не може не дивувати сучасну людину.

про підпільну мережу ОУН і військо, і польські служби безпеки діставали від населення, — каже Маріуш Зайончковський. — Часом особи, підозрювані в зв'язках із націоналістичним підпіллям, цілим списком потрапляли одразу до Явожна». Наскільки такі спроби залишитися були дієвим, невідомо: маховик депортації був невблаганним. У Білгорайському повіті після трансферу залишилося всього кілька сотень українських родин. За словами Зайончковського, керівництво локальних структур Операційної Групи „Вісла” звернулося до генерала Стефана Моссора, головного натхненника „остаточного розв'язання українського питання” з пропозицією не відселяти українців цього повіту, оскільки майже всі вони мають стосунок до партії, міліції, Управління Безпеки. Переважила теза, буцімто українці з південних сіл повіту пов'язані із загонами УПА, що діяли на Любачівщині, в Сенявських лісах і Сольній Пущі: білгорайців виселено.

Як відомо, ціла акція депортації українців з південно-східних рубежів Польщі на північний захід проводилася під гаслом знищення українського націоналістичного підпілля. Формальним претекстом стало цілком випадкове вбивство навесні 1947 р. вояками лемківської сотні Стефана Стебельського („Хріна”) польського генерала Кароля Сверчевського. Натомість підготовка до депортації розпочалася ще восени 1946 р., коли генерал Моссор у кінцевому звіті Операційної Групи „Жешув” (укр. „Ряшів” — група займалася відселенням українців Надсяння до УРСР) виказав думку про небезпеку для польської держави з боку українців, що залишилися, і пропонував переселити їх на понімецькі землі. Історики вже замислюються над запитанням, чому саме Моссор зайняв таку непримиренну позицію. Ймовірно, як людина військова, він не уявляв собі можливості невиконання місії до кінця. Те, що в даному випадку за виконанням місії лежали тисячі скалічених доль, моральне спустошення в душах як виселених, так і тих, чийми руками воно відбувалося, а в результаті — знищення колись пещеної поляками Лемківщини та її неповторної культури.

Посвідчення про прибуття на місце
призначення після виселення

Фото: архів Миколи Мушинського

ленців з Польщі і схвалила ідею їхньої депортації на північний захід. ОУН та УПА після виселення більшості закерзонців сконцентрували свої зусилля на підтримці каналів зв'язку із Заходом і фактично законсервували свою діяльність в Польщі. Ці українці не були потрібні нікому, окрім їхньої землі. Врешті їм не дозволено навіть цього, їх вирвано зі щойно окріплих коренів і розкидано на Мазурах, Шльонську, Помор'ї. Тамтешня влада не заспокоюється і за допомогою спецслужб знову і знову перевіряє „спецпоселенців” на лояльність і витримку, дошукуються зв'язків з підпіллям, а коли таких немає, вдається до провокацій. В новій книзі Ігоря Галагіди „Провокація „Зенона”. Операція „С-1”” довідуємося, наскільки владі комуністичної Польщі залежало знайти виправдання акції „В”, створюючи руками „Зенона” неіснуючу мережу ОУН для викриття існуючої. Навіть засуджених і відбулих свій строк у в'язниці націоналістів переслідували, створюючи нестерпні умови

до життя в країні. Тому чимало їх перебравлося в 50–70-х рр. за океан, до США і Канади.

Єдина радість, якою могли тішитися виселені в рамках „Вісли”, порівняно до виселених в Союз, – хіба що можливістю бодай колись, у майбутньому, повернутися на землю предків. Скористалося з неї небагато українців. Там, де відлуння етнічного конфлікту не було помітне неозброєним оком (наприклад, на Південному Підляшші, чи на Західній Лемківщині), там „віслян” повернулося порівняно багато. До інших регіонів українці не повертаються, бо жити в оточенні стереотипно наставлених сусідів неможливо. Свій біль вони забирають у могили в піщаній поморській землі. Над їхніми гробівцями, ймовірно, буде встановлено пам'ятник із латиничним (про всяк випадок) написом. Їхні внуки розмовляють польською, однак все ще пам'ятають про своє українське коріння та акцію „Вісла”. Акцію зради.

тури, не може не дивувати сучасну людину. Що керувало Стефаном Моссором, коли він хотів „продовження банкету”? Те, що в умовах, коли для Польщі залізною завісою закрилися її колишні землі на Сході, коли кожен поляк пам'ятав про зрошену кров'ю землю Волині (про це не можна було говорити вголос, а тільки молитися), коли два роки боротьби з УПА в межах уже нової Польщі забрали останні сили, можна ще відігратися на людях, котрих ніхто не захистить.

Існує переконання, що війська ОГ „Вісла” займалися не боротьбою з УПА як з такою, а тільки депортацією мирного населення. Працівник ІПН в Любліні, Маріуш Зайончковський, заперечує цей стереотип. „У Польщі перебувало до 1,5 тис. вояків УПА. Головні бої з її відділами відбулися не стільки в Бещадах, як це подавала пізніше польська пропаганда, а й у межах тактичного відтинку „Бастіон”: на Перемищині, Ярославщині і Любачівщині. Більшість нині розсекречених у Польщі архівів УПА було вилучено саме під час проведення акції „Вісла””, – твердить історик. Інша справа, що УПА можна було б перемогти і без остаточного виселення українців. Цю тезу не полишає відстоювати ще один історик з варшавського ІПН Гжегож Мотика.

Україна офіційно відмовилася приймати чергову партію пересе-

Статистики...

Акція „Вісла” офіційно розпочалася 28 квітня 1947 року і тривала до кінця липня цього ж року. Насправді переселення українців продовжувалося до 1950 року.

До 20 липня 1947 року з південно-східної Польщі було виселено 129 483 українці.

Ряшівське воєводство – 95 697 осіб
Краківське воєводство – 9 251 особа
Люблінське воєводство – 24 535 осіб

За кілька днів до 28–29 липня 1947 року кількість виселених українців збільшилася до 137 833 осіб.

До 30 липня на захід Польщі було переселено 136 697 людей.

Щецінське воєводство – 46 118 осіб
Гданське воєводство – 3 929 осіб
Познанське воєводство – 7 345 осіб
Ольштинське воєводство – 58 367 осіб
Вроцлавське воєводство – 20 938 осіб

Внаслідок акції „Вісла” було вбито понад 1500 вояків ОУН–УПА. Внаслідок переселення українців було ліквідовано цивільну мережу, яка допомагала УПА. Було знищено 1 178 кришок та бункерів.

У квітні 1948 року польська комуністична влада створює табір праці в Явожно. Табір розташований в будівлях колишнього концтабору „Аушвіц” (Освенцім, Польща). Усього в Явожно було ув'язнено 3 873 людей. Серед них – 2 781 особу звинувачено у співпраці з УПА. Як свідчать польські документи того часу, в Явожно ув'язнювали і тих українців, які нелегально поверталися після переселення додому.

Чорний PR польських комуністів – УПА в кадрах

За часів комуністичної Польщі тема боротьби з УПА часто виявлялася злободенною, не в останню чергу завдяки „сприянню” ідеологічних державних структур, які активізували, підтримували і задовільняли вже існуюче суспільне замовлення. „Правду” про післявоєнну пору подавали громадянам не лише фахівці від дезінформації (пропагандисти), але й літератори та кіношники. З нагоди шістдесятої річниці акції „Вісла” варто згадати, як трактувалися польським кіно і телебаченням теми боротьби з українськими партизанами та депортація 1947 року.

» Чи не найважливішою стрічкою польського повоєнного кіна (якщо йдеться про українські мотиви – передусім про операцію „Вісла” та боротьбу з УПА) слід вважати фільм Єви та Чеслава Петельських „Ogniomistrz Kaleń” (1961). Дія фільму точиться в останні місяці 1946 року та взимку й весною 1947-го. У фінальних кадрах маємо й епізод із депортацією українців, коли польське військо підходить до села, і населення покидає домівки. Військові ведуть стрілянину, проте не з метою знищити село (такого неможливо було показати), а обстрілюючи територію, де залягли українські кулеметники. Головний герой фільму, бравий солдат Калень гине, намагаючись застерегти польських солдат, що в будинку знаходяться й цивільні (тобто, по суті, захи-

щаючи українців). Ця патетична сцена практично завершує фільм.

„Ogniomistrz Kaleń” – це історія військової служби одного солдата (колишнього фронтовика) на території Бескидів (Ліський повіт, містечко Балигрід). Головний герой потрапляє у вир різноманітних подій: ув’язнення польським антикомуністичним підрозділом, втеча і знову полон, цього разу – в УПА. Каленю знову щастить. Йому вдається втекти з місця езекуції полонених вояків польського війська і потрапити до української селянської хати. Надзавданням цієї пригодницької за жанром стрічки було чітко показати (не гребуючи історичними перекрученнями), що в УПА служили, окрім українців, різні пройдисвіти, в тому числі й німці-гітлерівці, і що офіцери та воїни

цієї армії – патологічні вбивці й садисти (чого вартує бодай сцена, коли новобранці УПА повинні сокирою стинати голови полоненим полякам). Окрім ідеологічних штампів у фільмі безліч відверто безглузвих епізодів, як наприклад, той, де партизани УПА з тризубами на німецьких шоломах (невідомо, для чого партизанам у лісі шоломи) постійно вигукують: „Бандера! Бандера!”. Таких очевидних дурниць і проколів у фільмі справді багато. Бо перед творцями цієї ідеологічної продукції було конкретне завдання: розбурхати уяву глядача і викликати належні емоції (сцена, в якій упівці заганняють польських вояків на мінне поле, а ті один за одним гинуть у вибухах – достатньо промовиста), що їх глядачеві згодом важко буде позбутися.

Кадри з фільму „Ogniomistrz Kaleń”, архів: Filmoteka Narodowa

Кадри з фільму „Żołnierz zwycięstwa”, архів: Filmoteka Narodowa

У вправно вибудованих сюжетних лініях стрічки „Ogniomistrz Kaleń” зображено, між іншим, і повоєнне життя на прикордонні. Це не однозначна комуністична агітка, а справжній жанровий, пригодницький фільм. Головний герой тут жодним чином не нагадує типового соцреалістичного героя, навпаки, – це людина жива й колоритна. Проте українське підпілля й боротьба з ним зображені в цьому фільмі відверто однозначно. Тут спрацьовує і вдало зрежисероване почуття постійної загрози – всюди вчувається небезпека з боку українського резистансу. Всі акценти чітко узгоджені з ідеологічною схемою: поляки і комуністи – біліші від снігу, а УПА й поляки-антикомуністи – чорніші за вугілля. Антигероями виступають командир та воїни УПА – маргінали, пияки, садисти. Те, що у фільмі з’являються саме такі персонажі, ніяк не дивує, оскільки сюжет збудовано за мотивами книги Я. Герхарда, комуніста з довоєнним стажем, полковника, який свого часу з УПА воював, а по війні написав дуже суб’єктивний, повний перекручень та явної брехні роман „Łutę w Bieszczadach”. Книжку, яка стала „номером один” у спрямованій на побудову стереотипу українця комуністичній пропаганді, і яка згодом неодноразово перевида-

валася (всього вийшло друком майже мільйон її примірників).

В інших фільмах, знятих упродовж того десятиліття, події акції „Вісла” прямо не представлено, розповідь ведеться про період „до” і „після” депортації українців. Цікаву історію, – хронологія якої зачіпає період і до 1947-го, і після „наведення ладу” – представляє фільм режисера Ежи Пассендорфера „Zerwany most” (1962). Сценарій до нього написав відомий польський письменник Роман Братни. „Zerwany most” – це історія польського офіцера, який за дорученням командування підступом проникає до відділу УПА, щоб убити її провідника (події цілком реальні, але в дійсності для таких завдань було створено фіктивну соту УПА). Після виконання завдання (вбивства провідника) герой лікується і по роках повертається працювати в місця, де під час війни його знали як воїна УПА. Його впізнають і арештують, позаяк командир, який знав про його секретну місію, загинув. У цій стрічці, як і в попередній, маємо справу з класичним набором штампів: брутальність і підступність УПА на противагу людяності вояків польського війська. Щоб унаочнити прийоми, які застосовували сценаристи, намагаючись вразити уяву глядачів, варто згадати, що окрім реальних псевдонімів керівників українського підпілля (провідник

„Стяг”, скажімо) додавалися й інші: так одному з героїв фільму, сотенному, дано псевдонім „Кривавий Василь”.

Із череди всіх фільмів про боротьбу з УПА один заслуговує на звання найкращого польського вестерну. Це стрічка „Wilcze echa” (1968) режисера Александра Сцібора Рильського, яка у суто вестерновій манері розповідає про боротьбу „добра зі злом” після операції „Вісла”. Проте у фільмі є постійні відсилання до часів дій УПА. Стрічка населена повнокровними персонажами, насичена сутичками добра зі злом, фотогенічними ландшафтами, кінними погонями, бійками та стрільниною. Головний герой – демобілізований колишній вояк прикордонних військ (WOP). У кадрах з’являється різна атрибутика: – упівські бункери, скарб якогось „Тризуба” (псевдо скарбника сотні), ув’язненого міліціонером, награбоване українськими партизанами золото поляків тощо. Але марно шукати там спустошені хати українців, порожні села, зруйновані українські церкви.

Наводячи перелік стрічок про боротьбу з УПА, варто згадати і хронологічно першу з них, що започаткувала тему двобою з українським підпіллям. А саме – фільм 1952 року „Żołnierz zwycięstwa”. У стрічці розповідається про життя Кароля Свер-

чевського, довоєнного комуніста, а в 40-х роках – генерала польського народного війська (LWP) та заступника міністра оборони Польщі. В другій частині фільму поміж іншим є і сцена смерті Сверчевського. В березні 1947-го він загинув від куль сотників „Хріна” та „Стаха” в засідці під селом Яблінки. А його смерть стала претекстом до проведення операції „В”. Попри те, що авторка Ванда Якубовська отримала за фільм найвищу державну нагороду, він не користувався такою популярністю серед публіки, як стрічки, згадані раніше. Сьогодні про нього пам’ятають лише кінофахівці. Але фільм цей вартий уваги в іншому контексті – контексті поширення в комуністичній Польщі культу особи генерала Сверчевського як комуніста, патріота, що загинув від рук ворогів „всього прогресивного людства”. Адже з 1947-го по 1989-й роки, впродовж усього періоду ПНР, культ генерала цілеспрямовано плекався. Кароль „Вальтер” Сверчевський возвеличувався в книгах („Про людину, яка кулям не кланялась”), на грошових знаках (банкнота вартістю 50 злотих), його ім’ям названо вулиці, школи. В 70-х його іменем навіть називали одне із сіл на території Бескидів. І фільм „Żołnierz zwycięstwa” був одним з проявів зародження цього культу.

Кіно на службі ідеології

Фільми „Ogniomistrz Kaleń”, „Zerwany most” та „Wilcze echa”, на думку кінознавців, є прикладом двох виразних тенденцій у польському кіно часів комунізму. А саме – ідеологічного замовлення та використання прийомів американського пригодницького фільму (вестерну). Роль Дикого Заходу з його романтикою і повнокровними героями тут відігравали мальовничі Бескиди з їх полянами та містикою простору, а роль злочинців, носіїв зла відводилася упівцям (хоча заради справедливості слід згадати, що траплялися зрідка і ласі на золото польські міліціонери). Таке поєднання ідеології з формами масового мистецтва не лише забезпечувало глядацький успіх, а й сприяло глибокому вкоріненню стереотипів щодо УПА та й українців загалом. Тому ці стрічки досьогодні транслюються на польських телеканалах (окрім громадського, оскільки після 1989-го, завдяки протестам українців та безсторонніх істориків громадське телебачення змушене уникати „неполітикоректних” програм). Зате на ко-

мерційних каналах вони трапляються часто, а окрім того, їх можна просто придбати на DVD.

Дослідник кіно Я. Зайдель якось зауважив, що у фільмах того часу негативними героями партизани УПА почали виступати цілком не випадково. Адже у 60-і в Польщі почалися спроби примирення і загравання компартії ПОРП із частиною некомуністичних еліт (в тому числі і з воєнками АК та вихідцями з Галичини й Волині). Комуністична влада в ті роки акцентувала на тому, що вона не так комуністична, як радше патріотична. Звідси і дозвіл на літературу про різанину на т.зв. „кресах” (хоча насправді влада воліла б приховати інформацію про події на територіях, що до 17 вересня 1939-го належали Польщі). Звідси й антисемітська кампанія 1968-го. Виразний акцент на антиукраїнській пропаганді перетворився на один із постулатів нового польського патріотизму. Цей процес співпав із подібними настроями в СРСР, де впродовж 60-х також розгорталася потужна антинаціоналістична пропагандистська кампанія і в кіно, і в пресі, і в літературі. Хоча варто зауважити, що в Союзі ця пропаганда була менш вишуканою. А в Польщі від початків комунізму неабиякої ваги надавалося кіноіндустрії, проте комуністи вчасно зрозуміли, що масова культура потребує нових підходів і нових героїв. Самовіддані мулярі, героїчні стахановці вже не переконували і не приваблювали. Саме тому досвід акул капіталізму, зокрема голлівудських ілюзіоністів, придався якнайкраще.

Тож цілком не випадково, що живописним тлом подій фільму „Żołnierz zwycięstwa” вибрано Бескиди. З УПА воювалося й на території Холмщини та Надсяння, проте на тих теренах – малоприваблива рівнина. Натомість гори, романтика пустищ, дика природа відповідали стилістиці „Дикого Заходу”. Втім, дикуєсть природи і „дикуєсть ворога” реферували ще й до популярних у XIX і XX ст. опусів Генрика Сенкевича з їхньою поетизацією часів козаччини (та й нині не сходять з екранів фільми Ежи Гофмана, базовані на творах Сенкевича, між іншим – „Pan Wołodyjowski”). Усе це – цілком свідоме загравання з польським глядачем, з його претензіями та ностальгією за втраченими після „ялтинського переділу” територіями. Понадчасове бачення українців як дикунів, а території прикордоння – як Дикого поля надає подібним стрічкам своєрідної романтики і специфічної привабливості.

Тема боротьби з УПА побіжно

виникала і в інших проектах на зразок художнього фільму „Baza ludzi umarłych”, чи телевізійного серіалу „Droga” (частина „Numer Próbný”), знятого в 1975-му.

Історія оком документалістів

Попри цензуру й ідеологічний тиск (який то слабшав, то посилювався) траплялися й режисери (передусім документалісти), котрі про післявоєнні події намагалися розповідати незаангажовано, безсторонньо, враховуючи увесь трагізм подій і долі простих людей. Так натяки на депортацію 1947-го та згадки про протистояння повоєнних років знайдемо у фільмі „Bieszczadzkie ikony” режисера Анджея Чарнецького. Стрічка демонструє кадри знищених українських кладовищ, порожню гірську церкву та вірних, що відправляють службу на березі моря. Ми бачимо людей, які моляться до ікон... у музеї. Це поетичне кіно. В ньому немає текстового супроводу, лише – кадри, образи, поезія і музика. Фільм знято в 1984-му, і ще до приходу демократичних змін його транслювало телебачення. Однак сьогодні ця стрічка майже повністю забута. А шкода.

Гіршу долю мали кінопроекти Анни Гурної та Любомира Зайонца. На початку 80-х ці режисери зняли документальну стрічку „Oregacja Bieszczady”. Проблематика стрічки стосувалася передусім нищення природи в часи комунізму, але розповідалося в ній і про виселення корінних мешканців цього регіону в 1947-му. Натяки на те, що військо неодноразово поводитися брутально, викриття „досягнень” повоєнних економічних експериментів та показ інших „незручних фактів” спричинили, що телебачення (замовник) не дозволило завершити стрічку і заборонило випускати її в ефір. Вона потрапила на полицю у 1983-му (час воєнного стану), а режисери втралили роботу. Дознято фільм було аж у 1988-му, а публічна прем’єра відбулася в 2002-му на Фестивалі забореного кіно (в рамках організованої ОУП 55-ої річниці акції „Вісла”).

З іншого боку, були й стрічки суто пропагандистські. Такі як, скажімо, хроніки 40-х, де режисерам задля кращого ефекту неодноразово доводилося перевдягати солдатів у лахміття. Вояків у цих хроніках показували як полонених партизан, а пізніше, вже після воєнного стану 89-го, дехто з них мало не потрапив до в’язниці, мовляв, а може, й справді був колаборантом УПА (справу розкрив у 90-х один із журналістів польського ТВ).

Кадри з фільму „Wilcze echo”, архів: Filmoteka Narodowa

У 70–80-ті роки цією тематикою займалися здебільшого телевізійники. В ефір ішли репортажі, що розповідали про злочини УПА, бравих вояків польської армії, міліції та внутрішніх військ. Навіть словом ніхто не обмовився про долю українського мирного населення (взагалі існування меншин як таких тоді замовчувалося), чи про злочини польських силовиків. Часом ці програми транслювалися в день професійного свята Громадянської міліції (МО). Після одного з таких показів у місті Лігниця (здається, це трапилося восени 1983-го) молоді поляки пішли бити українців, учнів єдиного на той час українського ліцею в Польщі.

В пошуках об'єктивної картини

Після падіння комунізму акція „В” надалі залишається прерогативою передусім репортерів ТБ. Хоча тема ця вимагає окремої статті, варто принаймні згадати, що на польському громадському телебаченні, починаючи від 1989-го, зrealізовано немало об'єктивних репортажів та документальних стрічок, як про боротьбу УПА на території Польщі, так і про саму акцію „Вісла” чи страждання українців у таборі Явожно. З'явилися також телевізійні репортажі про дії УПА на території Волині та про польсько-українську різанину 1943 року. Серед ав-

торів цікавих і вартісних робіт слід назвати Ядвігу Новаковську (її авторству належать, поміж іншим, репортажі про акцію „В”; проблему поховання вояків УПА, що загинули 1946-го під час атаки на містечко Бірча; вбивство українців у селі Павлокома), Андрія Вархіла (про концтабір Явожно), Анджея Потоцького (про злочини військових в селі Завадка Морохівська), Агнешку Арнольд, Войцеха Воротинського, Веслава Романовського (репортаж з Едуардом Лозовим на каналі 1+1). Але треба також визнати, що попри зміну системи серед певних груп польського суспільства сама згадка про злочини щодо українців, про акцію „Вісла” чи об'єктивність у стосунку до УПА викликає шквал протестів і звинувачень. Більшість названих авторів засвідчили, що їхні репортажі або по кілька років відлежують на полицях, або після ефіру авторів змушують писати довгезні пояснення. Їх звинувачують в українському націоналізмі!

На польському ТБ з кінця 80-х з'явилося немало більш-менш об'єктивних програм, документальних стрічок про польські жертви Волині, про боротьбу з УПА польського підпілля, про злочини українських партизанів (ще одна тема, варта окремої статті), проте для частини польського суспільства цього замало. Ідеалом і далі вважається

обговорювання минулого за схемою, усталеною ще в часи ПНР.

Попри те, що тематикою боротьби з УПА на т.зв. „Закерзонні” (територія, що 1944 року увійшла до складу польської держави) практично перестали займатися польські режисери ігрових та документальних стрічок, слід відмітити ініціативи зацікавлених з іншого табору. В 2002 році зусиллями та власним коштом однієї з лемківських організацій русинського напрямку „Стоваришіння лемків” (СЛ) зrealізовано ігровий фільм „Аксја Вісла”, присвячений подіям 1947-го. Режисер стрічки Андрій Копча, нащодень – режисер театру в Лігниці, голова СЛ. Акторами виступили аматори-лемки. Це, здається, чи не єдина в Східно-Центральній Європі історична кінопродукція в ґатунку off. Стрічка із 2003-го демонструвалася незалежно від мережі кінопрокату, передусім серед лемків – і тих, що повернулися в Бескиди, і тих, що живуть в місцях поселення. Цікаво, що діалоги в стрічці звучать на лемківському діалекті. Попри аматорський рівень, поява такого фільму – це свого роду феномен пошуку способів виходу зі „своею” правдою з боку жертв акції „Вісла” за допомогою сучасних форм артистичного виразу.

Чорно-білий центральноєвропейський світ

» Вони стояли переді мною у черзі до каси в супермаркеті на околиці Братислави. Не відрізнялися одягом, зовнішністю, у гаманці мали такі ж словацькі банкноти, а їхні платіжні картки видав той самий банк, що й мою. Незважаючи на це, ця зустріч була для мене потрясінням. Я ані слова не розумів з того, що вони говорили. Говорили мадярською. Це не були іноземці чи іммігранти. Вони були місцевими. Словацькі угорці, або, як мене ще кілька днів тому виправив їхній багатолітній політичний лідер Бела Бугар – угорці зі Словаччини. Я, мешканець етнічно однорідної Чехії, де нічого подібного статися не може, замріявся. А як було у Празі сто років тому? Напевне якось схоже, тільки вони говорили б німецькою, а я би їх розумів, казав я собі.

Словацькі угорці, поляки в області Тешіна, роми у поселеннях на східній Словаччині, що ще не підлягли словацьким впливам, українці на сході Словаччини, польські німці в околицях Опольє, будапештські євреї – це все такі собі залишки барвистого і строкатого світу, що існував у нашій Центральній Європі. Світ, якого зараз майже немає, але який колись можливо знову буде.

„В’язниця народів”

Звісно, знайшлося б багато аргументів проти мого твердження і багато людей, які зі мною принципово не погодилися б. Все ж мені здається, що за нашу, тепер уже колишню, центральноєвропейську строкатість можемо дякувати великим багатонаціональним імперіям, які тут існували впродовж століть.

Вже Священна Римська імперія, хоч і з додатком „народу німецького”, дала чехам можливість не тільки вижити поміж німцями, але навіть певний час над ними владарювати. Або, точніше, „владарювати з Чехії”. Багатонаціональною державою була і середньовічна Угорщина, де офіційною мовою була латина, але при будапештському королівському дворі говорилося і чеською, і польською, і німецькою, ба навіть французькою – в залежності від то-

го, яка саме династія тоді правила. Річ Посполита, та міфічна польсько-литовська унія, яка, як вчать польські (і литовські) школярі, була найбільшою країною Європи свого часу, також не була національно профільованою державою, хоч і вплив політизації там був відчутним.

Справжніми багатонаціональними імперіями були дві монархії – Австрійська, (згодом Австро-Угорська) та її багатовікова суперниця – Османська імперія. Остання особливо цікава, бо про неї досі розповідають жадливі (та великою мірою правдиві) історії, сповнені насильства, гвалтування, викрадення у рабство. Але певний час вона була толерантнішою до національних та релігійних відмінностей, ніж „цивілізована” Європа.

Османи, які вважали себе продовжувачами Візантійської імперії, і певним чином Римської імперії, довели свою державу від підйому до цивілізаційного занепаду. Але було б несправедливо дивитися на їхнє правління лише через призму цього невітшного кінця. Те, що і тепер дивуємося етнічному різноманіттю Балкан або Кавказу, є наслідком цього, по-своєму дуже толерантного національного та релігійного підходу. Подібним чином зараз можна оцінювати і Габсбурзьку імперію. З тією різницею, що Османська імперія по-

ступово занепадала впродовж двохсот років, тоді як Австро-Угорську монархію можна порівняти з людиною, що раптово померла від інфаркту у розквіті сил. Мене завжди заворожував перелік усіх коронних земель, королівств, маркграфств, князівств, що входили до складу монархії. Звісно, правила два народи – австрійські німці та мадяри з Угорщини. Але свою національну автономію мали хорвати, чехи, галицькі поляки та українці. Такі міста, як Відень, Будапешт, але й Прага, Братислава, Львів, Триєст, Рієка були, з сучасного погляду, неймовірно мішаниною народів.

Існують історики, які саме розпад цієї монархії вважають найбільшою катастрофою Центральної Європи. Монархії, яка важко, але вміла врівноважувати всі ті національні інтереси і розібрати, а в австрійській Цислейтанії – навіть з розвитком демократії західноєвропейського типу. Мені, чеху, це нелегко чути, тому що падіння Габсбургів і розпад монархії, яку ми несправедливо називали „в’язницею народів”, є основою сучасної чеської національної ідентичності.

Через двадцять років після розпаду монархії сталося так, як цілком слушно передбачав найвидатніший чеський історик Франтішек Палаць-

кий. Чехословаччина (із Закарпатською Україною) була надто слабкою, щоб вижити у німецькому морі. Протягом тих тридцяти років, і передусім впродовж Другої світової війни та кількох років після її завершення, строката Центральна Європа зникла. Були винищені євреї, виселені судетські, карпатські, пруські, балтійські (і хтозна які ще) німці, польські українці, українські поляки. Наші країни стали національними державами, багато з них потрапило в обійми Радянського Союзу. Але і демократія не зупинила знищення тієї старої Центральної Європи, як бачимо по Відню, де впродовж минулих шістдесяти років серед австрійців розчинилися раніше сотисячні меншини чехів, хорватів, мадярів або словаків.

Від єврейсько-німецько-чеської Праги залишилася письменниця Ленка Райнерова, від єврейсько-мадярсько-німецько-словацької Братислави – й того нема. Залишилося нам лише польсько-німецьке Ополе, чесько-польський Тешин, українсько-словацький Прешов, мадярсько-словацькі Кошице, цигансько-чеське Усті-над-Лабем, єврейсько-мадярський Будапешт. Острови у морі однаковості.

Нові барви життя

Останні майже двадцять років ми знову звикаємо, що біля нас, чехів у Чеській Республіці, поляків у Польщі, українців в Україні, угорців в Угорщині, живуть заблуди-американці, зі своїми інвестиціями прийшли німці, французи, корейці та японці, свої гроші витрачають „нові росіяни“. Ми прийняли як частину нашого життя в'єтнамських торговців, китайських кухарів, українських робітників. Однак це все „іммігранти“, якщо не сказати „прибульці“. Але за двадцять, тридцять років вони вже будуть „звідсіля“, будуть такими ж мешканцями Чехії, Польщі, Угорщини, Словаччини, України, якими зараз є ми.

Ми, що звикли до чорно-білих національних країн, починаємо звикати до нових барв. Центральна Європа, як і земля після повені, знову повертається до різноманітності життя, культур, націй. До стану, який є природним. Лише барви будуть зовсім іншими, ніж були. Але і так буває. Тільки тієї крові, тих знищених життів, практично щезлих цивілізацій – цього нам має бути шкода. То все було намарно. На щастя, намарно – хотілося б додати.

Лубош Палата, Прага

У радянських народів була своя „Вісла“

➤ Депортації, що фактично розпочалися в СРСР з „розкозачування“ на початку 1920-х років та пізнішого „розкуркулення“, еволюціонували в уявленнях Сталіна та його оточення: якщо спочатку вони розглядалися як засіб послаблення класової, а далі – етнічної напруженості, то з часом вони поступово перетворюються на універсальний спосіб урегулювання національних конфліктів, а також колективного „покарання“ етнічних спільнот за злочини „провини“ перед режимом. Уже перші офіційні документи тих часів виправдовують депортації як „захисні дії держави перед лицем справжньої чи удаваної загрози бандитизму, підтримки фашистських режимів, приналежності до нації, з якою ведеться чи буде вестися війна“.

Північний Кавказ став для СРСР – а як з історії видно, і для країн „народної демократії“ – „зразковим“

Першими жертвами радянської політики „колективного покарання“ стали терські козаки – етнічні росіяни за походженням, яких почали переселяти вже в квітні 1920 р., коли в країні ще йшла громадянська війна. А в жовтні того ж року член Реввійськради Кавказького фронту, Г. Орджонікідзе, дає вказівку одну станицю спалити, а інші три станиці віддати „безземельному населенню“, а все їхнє чоловіче населення віком від 18 до 50 років відправити на Північ „для важких примусових робіт“. Усього за 1920–21 рр. було переселено 60 тис. терських козаків.

За опір радянській владі та її політиці колективізації в 1920-і рр. на Урал, до Сибіру, Узбекистану та Казахстану було депортовано понад 172 тис. „козаків-куркулів і представників різних національностей“, а в чотирьох національних округах Півночі було створено 650 нових козачих станиць.

1920-і рр. стали також часом

Пам'ятник депортованим з Криму народам. м. Керч, Україна.

регіоном проведення депортацій: тут були проведені перші депортації, тут вони були найчисленнішими та охоплювали найбільшу кількість етнічних груп. Депортацій не уникли ані західні українці, ані балтійські народи.

суто радянського винаходу: т.зв. „планово-добровільних переселень“. У 1924 р. створено Всесоюзний переселенський комітет при ЦВК СРСР, який розробляв плани та запроваджував організовану міграцію в райони Поволжя, Сибі-

ру та Далекого Сходу. Його далеким відгомном (аж до кінця 70-х років) стали пізніші „будови століття” – цілинні землі та залізниця БАМ.

З початком колгоспних експериментів і голодомору СРСР перестає бути привабливою моделлю для багатьох іноземців, що повірили було у щасливе майбуття Країни Рад. А радянська влада, в свою чергу, намагається зміцнити міграційну непроникність своїх зовнішніх кордонів, що призводить до прикордонних депортаційних „зачисток”. Політично неблагонадійними одразу ж стають іноземці та радянські громадяни, що мають етнічну батьківщину по той бік радянського кордону. Першими депортантами стають поляки на західному кордоні та корейці на Далекому Сході. З кавказького прикордоння у 1937–38 рр. виселяють 1300 курдів та 6700 персів.

З вибухом Другої світової війни першими „превентивну” депортацію пережили німці. На підставі „достовірних” даних про те, що серед німців Поволжя є тисячі диверсантів і шпигунів, готових по сигналу з Німеччини провести теракти, РНК СРСР та ЦК ВКП(б) 12 серпня 1941 р. приймають постанову про їх виселення у Казахстан. У серпні–вересні 1941 року з Криму, Поволжя та Північного Кавказу було виселено майже 750 тис. німців.

У квітні 1942 р. з Чорноморського узбережжя виселяють греків. А підстава? „Господарський” колабораціонізм з німецькими окупаційними властями у Криму.

З Північного Кавказу в 1943 р. депортують 69300 карачаївців на підставі того, що „багато карачаївців поводити себе по-зрадницькому, вступали до організованих німецьких загонів для боротьби з Радянською владою, передавали німцям чесних радянських громадян, показували дороги німецьким військам”, причому слідом за карачаївцями на заслання було депортовано військовослужбовців карачаївської національності з лав Червоної Армії.

Далі були інгуші та чеченці. Постанова Державного комітету оборони має дату 31 січня 1944 р. Вслід за ними – споріднені балкарці. На підставі постанови ДКО від 5 березня 1944 р. депортують 40700 осіб. Балкарцям інкримінувалася „зрада Батьківщини в період окупації німецько-фашистськими загарбниками, вступ до організованих німцями озброєних загонів та ведення

Їх поховано на чужій землі, не на тій, що колись була рідною для багатьох поколінь їх предків, і куди їх самих так тягнуло.

підірвної роботи проти частин Червоної Армії”.

Ще один народ, депортований на підставі звинувачення „у пособництві ворогові” – калмики. У грудні 1943 – березні 1944 рр. депортовано 107300 осіб.

Восени 1944 р. із Грузії виселяють турків-месхетинців, курдів і гемшилів – це етноконфесійна мусульманська група, розмовляють вірменською мовою.

18 травня 1944 р. – чорна дата в історії кримських татар. Згідно з офіційними даними, було депортовано 183155 осіб, за неофіційними ж – понад 238500 осіб, з яких протягом перших пів року померло близько 110000. Знову у державній зраді звинувачено цілий народ.

Протягом кількох повоєнних років з Чорноморського узбережжя та Закавказзя виселяють вірмен-дашнаків, турків і греків, що мали грецьке громадянство.

Всі ці депортації провадилися так, щоб переселити всі верстви того чи іншого народу: спершу переселяли населення з місць компактного проживання в національних утвореннях, далі – в сусідніх з ними регіонах,

а також військовослужбовців цих національностей. Депортації супроводжуються ліквідацією всіх автономних утворень „покараних” народів і розчленуванням їхніх територій між регіонами-сусідами.

Період реабілітації „покараних” народів настає щойно в середині 1950-х. Першим у грудні 1955 р. видано указ Президії Верховної Ради „Про зняття обмежень у правовому положенні з німців і членів їхніх родин, що знаходяться на спецпоселенні”.

У 1956 р. такі укази виходять один за одним: стосовно греків, вірмен, балкарців, чеченців, інгушів і карачаївців, згодом – кримських татар, турків, курдів, гемшилів. Та зняття обмежень не надавало цим народам право повернення на батьківщину.

Хоча неопублікованим указом Верховної Ради СРСР в 1956 р. кримських татар реабілітовано, однак у тому ж указі відзначалося, що „зняття обмежень по спецпоселенню” не веде за собою повернення їхнього майна, конфіскованого під час виселення, і що вони не мають права повертатися до місць, звідки їх було виселено. Право на повернення не отримали також балкарці, турки, курди і гемшили.

Протягом довгих десятиліть кримські татари добивалися права на повернення додому. Та, оскільки до Криму їх не пускали, вони почали поселятися навколо Криму. Так вони з’явилися у Запорізькій, Херсонській областях, а також у Краснодарському краю, причому тут вони поселялися в найближчих до Криму районах.

9 січня 1957 р. чотирьом народам – карачаївцям, балкарцям, чеченцям та інгушам – була повернена їхня автономія. У той же час німцям, кримським татарам і туркам-месхетинцям повернення на рідну радянську землю було заборонено.

З усіх „покараних” Сталіном народів саме кримським татарам і, напевне, ще поволзьким німцям і туркам-месхетинцям випала найгірша доля: їм було заборонено повертатися на рідні землі аж до 1989 р., коли Верховна Рада СРСР формально засудила депортацію. Та державність кримських татар – національна Кримська АРСР – так і не була відновлена.

Володимир Пукіш, Анапа

Лист очевидця — монаха-василіяна

» „Чому?“ — так озаглавив свою статтю у тижневику „Наше слово“ один із кращих дослідників акції „Вісла“ у Польщі (та її безпосередній учасник) професор Богдан Гальчак.

Суть його статті полягає в тому, що і Польща, і Чехословаччина після Другої світової війни опинилися у сфері впливу Москви. В обох державах панував один і той самий комуністичний лад. І в Польщі, і в Чехословаччині існували українські національні меншини, які, згідно з міждержавними договорами, мали право переселитися в Україну. „На цьому, — пише Б. Гальчак, — перелік подібностей закінчується“.

В публіцистиці й історіографії небагато інформації про випадки масових переходів лемків Польщі на територію Чехословаччини у 1947 р. Про один із таких випадків розповідає недатований лист невідомого монаха-василіянина з Межилабірців (правдоподібно, о. Зореслава Сабола) до Івана Панкевича, ймовірно, з червня 1947 року. І. Панкевич був учителем о. Зореслава Сабола в Ужгородській гімназії. В 1946 р. він досліджував записи в церковних книгах по селах східної Словаччини. При цій нагоді він напевно відвідав монастир василіянів у Межилабірцях та зустрівся з його настоятелем о. Зореславом Саболом.

В листі йдеться про майже три тижневе перебування близько 9000 лемків у лісах Межилабірщини. Лист підтверджує висновок Б. Гальчака про гуманне ставлення чехословацьких органів (навіть військових) до української людності не лише з Чехословаччини, але й із сусідньої Польщі. Правдоподібно, з наказу радянських органів чехословацьке військо змушене було нещасних лемків віддати полякам, однак не робило жодних перешкод їхньому повторному поверненню на територію Словаччини. Що сталося з ними далі — невідомо.

Нижче публікуємо повний текст листа як документу про ставлення лемків Польщі до переселення.

Микола Мушинка, Пряшів

Ви може чули, що вище Калинова, у лісі по нашій стороні, — розтаборились наші лемки, з всім своїм майном, що його встигли захоронити перед дикими ляхами. В лісі сиділи в голоді 10 днів. Були там люди зі сім сіл: Вислок, Придишів, Карликів, Радошинці, Довжиця, Ославиця і Полона. Військові знальці обчислюють, що було там понад три тисячі людей, між ними три священики. Час від часу ляхня забігала ще і на ту сторону, била, рабувала бідних людей. Наша армія і жандармерія, змобілізована ту виключно для цього інциденту, відносилася цілий час до бідних з великим співчуттям, по-людськи, але була безрадна. Люде за ніщо в світі не далися намовити, щоби вертати до Польщі. „Постріляйте нас усіх ту, але до поляків не вернемо“. Так говорили нашим воякам. По довгих переговорах з Прагою, а відай з Варшавою і Русами, вивезли людей хитростю з ліса. Сказали їм, що їх повезуть до Лабірця, а звідтам повезуть і умістять по селях, з яких виїхали мадяре. Вчора по обіді о 1 годині я поїхав до Відраня, щоб там дати вінчанки. Заледво я вступив на фару і сів, щоби поговорити з Камінським, чую розпучливий плач і лямент на улиці. Всі, що були в хаті, скочили до вікна. Жакливий образ... Військо, жандарми, заступило кордон на крижоватці дорогу до Межилаборець, а дорога з Калинова на Лупків це одна, легко посуваючися жива лавіна, ляментуючих, винужділих, наших лемків. З цілим їх скромним майном. Я кинув лиш оком на цю нужду і... мої нерви виповіли цілковиту службу, в очах потемніло, пустились мимохідь сльози... Я відвернувся від вікна, обернувся до стіни, де висів хрестик. І став молитися. Ані молитися не міг, бо всі, що були зі мною в кімнаті, плакали...

Трохи успокоївшись, приступив знову до вікна, щоби видіти той сумний провід. Віз за возом, де з одним коником, де з двома, де запряжена коровка, де коровка з коником; якийсь не мав коника, а може йому він згинув по дорозі, сам запрягся і згорблений тягнув віз, а жінка помагала. Майже на кожнім возі малі діти стиснені до купки, як змоклі голуб'ята, закручені в якісь гадри, де троє, де четверо. Пішком при возах жінки, чоловіки, босі, обдерті, виголоднілі, по тяжких пережитих страданнях, зі страхом в непевну будучність женуть свої статки, корови, вівці, кози. Дехто тягне за собою лиш телігу, дехто дитячий візок. На однім возі сидить ошаліла по пережитім дівка, широко розкладає руками і щось приказує: жінка сидить біля неї, сама плаче і успокоює шалену. Людський плач, який зливається з ричанням коров, з блянням овець, з туркотом возів, будив в душі видця розпучливі акорди: „Боже, доки ці страждання...“

Був це небувалий, смутний. Около 5-6 км. Довгий похоронний провід, ... зачався о 1.45, а скінчився о 4.45 год. по обіді. Дивлячись на це все, мимоволі насувалися гадки, чи не було б краще прилучитися до тих нещасних і йти з ними в ліс, і в лісі, посеред мирної, невинної Божої природи разом з ними з голоду умирати, як жити між людьми і дивитися на людське лукавство, злобу, людську кривду...

Тут треба зазначити, що наша армада заховалася зглядом цих нещасних краще, як по-людськи. Вояки помагали тягнути вози. Тих, що не могли йти пішком, везли на накладних автах, від людей не лиш нічого не брали, але ще давали хліб, консерви, цигарети і тд. Кажеться, що всіх мали передати в руки русам. Чому так зробили? Думаю, що в нинішніх обставинах не могли інакше. Я вернув додому цілком вичерпаний, хорий. Зразу поклався до постелі, казав собі дати студений обклад, взяв аспірину, але ані з цим не міг довго успокоїтися. Цеї смутної картини ніколи не забуду. Днесь говориться в Межилабірці, що цих нещасних було 9000.

Рецензія двадцять років по тому

В 1987 році в канадському містечку Сент-Кетрін з'явилася надзвичайно цікава монографія про церковну архітектуру Перемиської єпархії в Польщі під промовистою назвою „Церква в руїні”. Її автор — інженер-електротехнік Олег-Володимир Іванусів, народжений на Лемківщині, який після Другої світової війни разом із батьками емігрував до Канади. Впродовж 70—80-х років він з дружиною та батьками чотири рази відвідав землю своїх предків, пройшов майже усі села, де колись жили українці, розмовляв із старожилами й новими поселенцями та сфотографував кожну церкву, або ж руїни чи місце, де колись стояла церква.

➤ Результатом його подорожей стала документальна двомовна (англійсько-українська) книга великого формату на крейдяному папері, яка, крім ґрунтовного нарису з історії українців Польщі та їхньої церкви східного обряду, містить 519 високоякісних кольорових фотографій дерев'яних та мурованих церков, каплиць та дзвіниць, що збереглися до середини 80-х років ХХ ст., 109 рисунків пером нині вже неіснуючих церков, 58 замальовок деталей, що збереглися від зруйнованих церков (головним чином — залізних хрестів) та репродукцій церковних печаток нині вже неіснуючих парафій.

Книгу, присвячену тоді ще 30-ій річниці акції „Вісла”, було видано в часи, коли про цю злочинну „акцію” в Польщі не дозволялося навіть згадувати. Автор книги не намагається освітлювати історичне коріння цього польсько-українського конфлікту (це

не входить у план його праці), але, пишучи довідки про окремі села, він не міг оминати і цих фактів — жаклих і нелюдських, жертвами яких ставали невинні люди.

Він згадує масові розправи над мирним населенням в Пискоровичах (358 жертв), Павлокомі (324), Березці (250), Люблінцях (240), Малковичах (168), Горайці (150), Лісках (120), Обаримі (40), Терці (33) та інших місцевостях.

Сьогодні ці числа значно уточнені, створені поіменні списки жертв, відомі й імена організаторів і виконавців цих нелюдських погромів (майже ніхто з них не був покараний). А 20 років тому така інформація була чимось новим і неймовірним.

Неймовірним було і ставлення польської влади до пам'яток сакральної архітектури українців після акції „Вісла”. Їх свідоме нищення вважалося проявом польського па-

тріотизму. Влада не те що не карала таке очевидне варварство, але й підтримувала його. Олег Іванусів це підтверджує конкретними фактами. Ось вони: в 1939 році (остання статистика) на даній території існувало 689 церков, в яких молилося 540000 віруючих (греко-католиків і православних). В середині 80-х років (за даними О. Іванусіва) 346 (50, 2 %) церков було повністю зруйновано; 245 (35, 6 %) — перебрали римо-католики, перетворивши їх у костели; 61 церква (8,9 %) була закрита або використовувалася на несакральні цілі: склади, магазини, клуби, сінарки тощо; 28 церков (4 %) було у володінні Православної церкви, а 9 (1, 3 %) — було перетворено у музейні пам'ятки. Зауважмо, що у Другій світовій війні, яка прокотилася цим краєм, було знищено менше десяти церков. Основна їх частина була зруйнована у „мирний час”

ЦЕРКВА В РУІНІ
CHURCH IN RUINS

і зруйнована навмисне: підпалом, розваленням, розібранням і навіть висадженням в повітря динамітом. Чимало з них, залишившись без опіки, нищилися часом.

Автор все це ілюструє на доданій карті, на якій зазначено кожне село, в якому існувала церква: червоним кольором подає назву села зі зруйнованою церквою, чорним – з існуючою. В деяких повітах (Санок, Перемишль, Любачів) – суцільне „червоне море“. В кінці книжки подано алфавітний список усіх сіл із зазначенням їхнього місця на карті.

На сьогоднішній день карта О. Іванусіва є вже застарілою, бо за двадцять років було знищено людьми або часом ще десятки шедеврів церковної архітектури цього регіону.

Автор не обмежився лише фотографіями та статистичними даними – кожен факт вандалізму коментує словами. Ось деякі з його коментарів: „Церква [у Королику Волоськім] дуже занепада і вже 40 років її вживають на склад штучного навозу та сіна для худоби“ (с. 87). „У Волиці наглядно бачимо перетворення української церкви на польський костел. Поляки поскидали хрести і бані з церкви та дзвіниці і замінили їх готичними вежами“ (с. 97). „Церкву [у Полонній] перемінили на господарський будинок: зняли дах, обнизили муровані стіни, а тоді знову покрили, щоб зробити з неї стайні“ (с. 101). „Церкву в Мриголоді вже давно перемінено на магазин. Де

колись була захристія, там тепер туалетне місце“ (с. 104; підкреслення – М. М.). „Сьогодні вона [церква у Бистрому] стоїть пустою з порозбиваними вікнами... Під її широким опасанням ховаються вівці від дощу“ (с. 142). „Від 1951 року до сьогодні церкву в Мочарах уживають як магазин... Ніхто не думає її поправляти. Це встид і ганьба. Чей же кожний шануючий себе господар дбає більше про свою стайню і стодолу, ніж люди з Мочар про свій „церковний магазин““ (с. 165). „Церкву в Тарнаві Горішній уживано протягом 40 років як склад всяких матеріалів. Тепер вона є магазином експонатів для музею в Саноці. Церква в поганому стані: майже розпадається. Ніхто про неї не дбає. Байдужим до її жалюгідного стану є й той же Саноцький музей, що для нього ця запущена церква-магазин зберігає дорогоцінні експонати“ (171). „У Шеп’ятині, „латиники“, перемінюючи церков на костел, виявили себе вандалами: понищили іконостас, ікони, хоругви й інші речі та викинули все під паркан, а всередині церкви замальовали всі сліди українства. Заповіли вже наступний стан: зовнішню перебудову церкви“ (290). „Прекрасна церква [у Холовицях] згоріла під час насильної евакуації українців. Сьогодні грубі дерева ростуть поміж мурами, де колись молилися люди“.

О. Іванусів засвідчив і такий випадок: у 1986 р. в с.Лукавець він сфотографував прекрасну дерев’яну церк-

ву Миколи Чудотворця з 1883 р. і подав до неї отакий коментар: „Колись ця церква гордилася 1100 парохіянами, а тепер вона стоїть занехаяна і занепадає. Від часу виселення українців аж до сьогодні її вживають як магазин штучного навозу“. У 1987 р. її запалено ізсередини і вона напівзгоріла. Фотографію цієї обгорілої церкви у книзі так само опубліковано.

Філантроп Олег Іванусів не задовольнився лише написанням і виданням книги, яка є наочним звинуваченням акції „Вісла“. Ще за тоталітарного режиму він поширив у країнах Центральної Європи (зокрема комуністичних) сотні примірників своєї книжки. Після падіння комуністичного режиму в цих країнах він знову повернувся до цієї теми. Лише лемкам України він подарував тисячу примірників книги. Кошти від продажу книжки було використано для побудови лемківської дерев’яної церкви в Музеї народної архітектури в Шевченківському гаї у Львові, яка стала центром не лише релігійних відправ, але і громадських зустрічей лемків, виселених з рідних земель.

Іванусів О.: Церква в руїні. Загибель українських церков Перемиської єпархії. – Сент-Катерін (Канада 1987. – 350 стор. + карта).

Кілька тез про акцію „Вісла”

Акція „Вісла” завершує понад 600-річну традицію українсько-польської спільноти на території українського етносу, де русини проживали ще до того, як вона за короля Казимира Великого стала частиною Польщі. Українці у межах Польщі після 1947 р. — єдина жива ланка, що сполучає III Річ Посполиту з I Річчю Посполитою. Пам’ять про це невігідна, а може навіть важка, краще ж писати й читати про Польщу Ягеллонів, ніж дивитися, у якому стані опинилася давня русько-польська спільнота: понад 30 мільйонів поляків та менше 30 тисяч українців! Чи ці цифри та факт проживання українців над Балтійським морем є остаточним підсумком національно-релігійної політики Польщі за останні 600 років?!

Полякам важко змиритися з акцією „Вісла” не тільки тому, що вона є крайнім проявом нетерпимості до будь-якої форми присутності українства в Польщі. Ймовірно, що причиною запізнілої огиди польських політиків до акції „Вісла” є також інтуїція, що в її контексті слід буде розглядати цілий польський кресовий міф. А міф культури пограниччя з його мирним співіснуванням народів і культур ще нині в текстах польських авторів розвивається до такої міри некритично, що з ним нелегко буде розпрощатися.

Я не знаю, які насправді були причини початку II Світової війни, але знаю, що без неї не було б акції „Вісла”. Бо ані польський, ані український націоналізми не змогли б тут нічого вдіяти — незважаючи на взаємну ворожість і бажання один одному приписати роль єдиного історичного фактору. Фашизм став невидимим дієвим контекстом цієї депортації. Це він запустив у рух найфатальніший проміжок XX століття. Це йому можуть „завдячувати” й багато інших депортацій. Десять між фашизмом і більшовизмом — цими двома формаціями європейських ідеологічно-технологічних практик — і знаходиться причина проведення акції „Вісла”.

Однією з помилок роздумів про акцію „Вісла” є те, що причини та наслідки пояснюються тільки за допомогою національних критеріїв: або виключно з українського, або ж суто з польського кута зору. Якщо ж глибше замислитися над акцією „Вісла”, то її слід розглядати в універсальних категоріях. Але на перешкоді завжди стоятиме національний ексклюзивізм, який з відходом від національного аспекту бачення втратить і свій природний живильний ґрунт.

Депортовані українці стоять перед одним із „парадоксів українськості”: без II Світової війни не було б акції „Вісла”, однак не дійшло б і до об’єднання українських земель у формі УРСР (історично склалося так, а не інакше, хоч інакше статися таки могло...). Але цієї дилеми не було б, якби українці в Польщі відреклися б від подвійної лояльності і визнали б себе громадянами лише однієї держави: Польщі.

У сфері способів мислення акція „Вісла” розташована десь поміж ірраціоналізмом та раціоналізмом. Ірраціональні проекти комуністів мусили взяти собі на допомогу раціональні технічні засоби людства — від мілітарних до транспортних.

Фото: архів

З огляду саме на той ірраціоналізм, який завжди у собі несе щось невизначене, ми ніколи не збагнемо причин акції „Вісла”. Так само, як ніколи не довідаємося про її справжню мету, тому що й там комуністи явно фліртували з невизначеністю. Чи був який-небудь конкретний прогноз, що з депортованими має статися? Визначення „остаточне вирішення” чи „полонізація” видаються дуже розмитими. Ніколи не довідаємося також про проміжну стадію між однією і другою невизначеністю, тобто про те, які перетворення сталися між невизначеністю ірраціональних передумов депортації та раціональною докладністю її здійснення.

Як не дивно, але треба прийняти, що депортація 1947 р. сталася внаслідок поразки депортації 1944–1946 рр. до УРСР. Рішення почати підготовку до її проведення припадає на другу половину 1946 року: нова влада, заставши в державі понад 100 тисяч непростених громадян, раціонально відреагувала на „нераціональну” позицію українців, які не хотіли бути вигнанцями з рідного дому та не підпорядковувалися переселенню до УРСР.

Як на державу, яка завжди наголошувала на своєму найбільшому рівні зруйнованості з-поміж усіх держав, понівечених III Райхом, Польща впродовж двох років після закінчення війни проявила себе як країна з незвичайно розвинутою бюрократією та організаційною кмітливістю. Навіть у 1938-му (20 років після завершен-

Як на державу,
яка завжди
наголошувала на
своєму найбільшому
рівні зруйнованості
з-поміж усіх держав,
понівечених III
Райхом, Польща
впродовж двох років
після закінчення війни
проявила себе як
країна з незвичайно
розвинутою
бюрократією та
організаційною
кмітливістю.

ня Першої світової!) польська залізниця не була так добре зорганізована, як під час акції „Вісла”. У 38-му Холмщину нищили з допомогою кінських возів.

Погляд, що денаціоналізація українців є крайнім лихом депортації 1947 р. вважаю національним збоченням. Чому вона мала би бути гіршою від втрати свободи? Десь за цим поглядом приховано нехті до польськості як такої, але ж, з іншого боку, образливим може бути й те, що хтось не хоче полонізуватися. Адже чим, по суті, українськість цінніша від польськості?..

Польща про акцію „Вісла” мовчить, тому що якісь вибачення від Сенату і Президента тут недоречні. Підтвердженням цієї зятяї та свідомої мовчанки є і позиція Римо-католицької Церкви. Не депозит віри, а депозит нації зберігає Римо-католицька Церква Польщі. Мовчання про акцію „Вісла” потрібне їй, аби тим виразнішою була її позиція: ми тільки і воедино визнаємо польський катаклізм Волині. Однак доки Церква в Польщі не перестане мовчати й тричі не засудить акцію „Вісла”, вона тим самим виправдовуватиме волинську різню у свідомості українців. Невже римо-католицька Церква не може зробити це, аби українців переконати в протилежному? А також допомогти греко-католицькій Церкві тричі назвати на ім’я та засудити вбивства поляків у Галичині. Римо-католицька Церква в Польщі, мовчазно заперечуючи факт акції „Вісла”, не хоче визнати також те, що ця депортація своє найповніше виправдання знаходить в комунізмі. Невже і тут християнська віра визнає рівною собі віру комуністичну?

Не тільки політичні перетворення в Центральній та Центрально-Східній Європі після II Світової війни були вкрай несподіваними для багатьох народів та держав. Польща ніяк ані не винна, ані не безвинна в тому, що мізерна мережа довоєнної залізниці на Сході, звідки в 1947 р. відправлялися ешелони, у 1945 р. була доповнена густою мережею на Західних землях, що фактично уможливило транспортування українців до набагато більшої кількості місць приїзду, аніж місць, з яких вони виїжджали. Але Польща там застала також поміцьке сільське господарство, зорганізоване у ферми-колонії, якби не це, імовірно, вона поселила б українців ще далі від себе.

Богдан Гук, Перемишль

Травма виселенців

Примусове переселення – це не лише важкий індивідуальний злам кожної людини, яка втрапила у молотарку тоталітарної системи, це також важка психологічна травма, яка залишила слід на кількох поколіннях переселенців. На жаль, на сьогодні не так багато досліджень проведено у цій галузі. Але, спираючись на існуючий досвід, можна стверджувати, що національні групи, які пережили примусове переселення, є дуже вразливими і психічно нестабільними. Це не означає, що певна спільнота, яка, скажімо, залишила землі своїх пращурів, раптом стала агресивною, але вона більше, ніж інші, схильна до стресів та зламів.

З іншого боку, переселенці – це не лише категорія людей, але спільнота, яка через обставини змушена особливо дотримуватися традицій, аби зберегти корені з батьківщини. Для них це своєрідна форма спілкування. А особливо з іншими етнічними групами, з сусідами. Слід зважати і на такий серйозний момент, як відсутність культурної спадщини. Ці люди відчувають себе обмеженими, бо не можуть спілкуватися рідною мовою, не мають можливості бачити краєвиди свого краю, надбання своїх митців, слухати свої пісні... Вони опинилися в чужому мовному та ментальному середовищі і, як би грубо це не прозвучало, приречені боротися за життя, аби вижити.

На сьогодні можна говорити, що проблему переселенців вирішити неможливо. Це люди зі стійкою образою на світ і на життя. Головна їхня проблема у спілкуванні і ставленні до світу – що вони не можуть покарати того, хто змусив їх залишити свого часу рідні землі. Вони персоніфікують цю образу і знаходять різні форми для неї: комуністи – як втілення сумного минулого; несправедлива влада – як втілення винуватця важкого життя. Ця образа живе в них, як ще одна родинна традиція, дбайливо передається від батька до сина, від родини до родини і трансформується у пошук справедливості. На думку цих людей, той, хто був винуватцем їхніх бід, має бути покараний.

Частина переселенців, якій вдалося асимілюватися, не виносить свої ментальні проблеми назовні. Вона живе життям спільноти, до якої приєдналася і яка зуміла підтримати її у важкі періоди. У таких випадках образа переродилась у форму вдячності і дала цим людям можливість знайти себе і відчути гармонію з оточуючим світом.

Генадій Івченко, психолог, Київ

Очима бабки Макарихи

Бабка Макарова, так ми називали цю прекрасну жінку, яка нагадувала мені бабусь зі старих романтичних кіноказок. Познайомився я з нею у 80-х роках минулого століття, коли разом із татом їздив до польського — чи радше лемківського — села Висова записувати в неї фольклорні матеріали.

Її повне ім'я — Марія Макара (дівоче Гойсак), а народилася вона 2 серпня 1900 року. Бабуся Марія завжди підкреслювала, що найбільшим її багатством є народні пісні, яких вона знала неймовірно багато. Ще будучи 12-річною дівчиною вона наспівала кілька народних пі-

сень на фонограф Філаретові Колесі, а він опублікував їх у збірці „Народні пісні з Галицької Лемківщини” (Львів, 1929). Пізніше пісні від неї записували Роман Райнфус, Орест Гиж, Ярослав Полянський, Павло Стефанівський та інші. Ми з батьком від неї та її дочки Іванни записали кілька

сотень пісень, описів, звичаїв, казок, оповідань, спогадів тощо.

Вона вражала мене і своєю феноменальною пам'яттю. Не лише знала сотні пісень, але й пам'ятала докладно те, кому, коли і які пісні співала. Коли приїжджалося до неї після довшої перерви, вона часто нагадувала: „Пане Миколо, як ви ту були останим разом, то я вам наспівала таку пісню і я сі припом'янула, що она мат' ще дальшу строфу”. І співала її, ніколи не помиляючись.

До сьогодні пригадую один вечір, коли бабка Макарова, звертаючись до мого тата, сказала: „Пане Миколо, маю до Вас єдну просьбу. Як умру, не хочу, жеби даякий поляк ніс мою труну. Знаєте, поляки ня уж раз з моеї хижі винесли, а другий раз уж не хочу”. Того вечора від неї та її доньки я вперше почув розповідь про акцію „Вісла”, безпосереднім учасником якої вона була.

„Нашим крайом ся перегнала страшна война, бо ту недалеко Ду-клянська прелуч, де ся фронта заставила на три місяці. Ми ся перетримували в лісі, в землянках, або по пивницях. Молили зме ся, жеби нас Бог заваровав. І Мати Божа вислухала наши молитви. Фронта перейшла, а ми ся вернули до наших хиж.

Лемже дакой по війні зачали нас виганяти до Русії, же хто не піде добровольні, буде вивезений. Ми тому не вірили. Чом би нас мали вивезти з нашої землі, кедь ми нікому нич не завинили? Праві перед войном зме собі з тяжкими мозолями поставили тоту хижу. Мій муж тяжко охорив і в 1940 вмер. Зостала єм вдовов. Взяти зме до хижі зятя Михайла Ференца, але його дакой поляки мобілізували до війська. Но як же лишити ту вшитко, а іти невідомо де?

Але наш небогий няньо, лем: „Подьме, а подьме, бо видиш што ся ту робит! Нас не лишат на покою, а на Україні якось даме собі ради, бо будеме меджи своїма”. І в 1946 року няньо з братами Штефаном, Митром і Олександром (який ся праві вернув з Червеної армії) поїхали на Україну, а ми ся лишили у Висовій.

Зять Михал ся вернул з войска, поправили зме хижу, обновили господарство, і по біді зачали газдовати.

В червні 1947 року наше село оточило польське військо. Дали нам три години часу, жеби зме лишили хати, а паковали ся гет — на зел'їзницю. Я о ничим не знала, бо єм била тяжко хвора юж пару тижні. Мала єм високу горячку. Лем єм чула, як шитко на-

около мене плаче, нарікат, ламентує; штоска пакують, зав'язують до узликів. А я невідна лежала в ліжку. Польски вояки з автоматами вошли до хижи, жеби єм ся прятала, а я стати не могла. Витягли ня зо стружляком з постелі і так на стружляку ня потягли. Як ня тягали долов високима сходами, невідна голова мі по бетоні черкала, аж ня кров заляла. Але они на то не дбали. Лишили мя на середині двора, а хату замкли і запечатали, же ми юж ту не маме што робити, бо хата, яку ми так тяжко будували, юж не наша, але паньська.

Дівка зо зятєм ня і з тим стружляком закирвавлену виложили на віз і повезли, сама не знам де. Потім ня вояці вишмарили на вантажну машину і повезли на станцію колейову, де ня і зо стружляком зошмарили долов. В мене горячка не минала, штоска єм викриковала, блудила. Вшитки чекали же гмру. Хтоси казав покликати священика, жеби ня висповідав і святима тайнами на смерть приготував. Але де го взяти в той метушні?! Чула єм, же жени ся при мі молят. Але я не вмирала, хоц єм дуже крови з розбитой голови втратила. О пару дни горячка поволила, і я пришла до свідомости.

На станції зме чекали пару дни. Била то Содом і Гомора. Корови ричали, свині квичали, заперти кури кодкодакали, гуси гагали. А люди нарікали! Хто дашто повів проти влади, дакой го брали до страшного табору в Явожні.

Наложили нас до вантажних вагонів і повезли на Захід. Била то страшно довга дорога. Висадили нас в селі Луги при містечку Доб'єгнев, Стшелецького повіту, воеводство Горжув Велькопольскі".

Там сім'я, ізольована від інших краян, прожила десять років. Приморський клімат виявився настільки несприятливим для здоров'я людей, народжених в горах, що навіть спеціальна лікарська комісія рекомендувала їм „зміну повітря". В 1958 році Марія Макара з дочкою, зятєм і трьома онуками повернулася до рідної хати, яка, на щастя, не була зруйнована (хоча й значно пошкоджена), а навіть не приділена польському „осадникові", від якого довелося б її за великі гроші відкуповувати. В ній розміщлася якась місцева установа.

„Як єм ту прийшла, на рідний фундамент, – згадувала бабуся Марія, – та єм цілувала не лем землю, але і тоти бетонові сходи, што колись били мов йов кровльов скроплени".

Померла старенька у великодній понеділок – 12 квітня 1993 року, на 93 році життя, в рідному селі Висова. Пережила вона навіть свою єдину дочку Іванну, яку поховала нецілих пів року раніше (6 лютого 1993). До останніх днів бабуся Марія фізично працювала. У висовській церкві після 1958 року вона виконувала роль дяка, бо на селі не було іншої людини, яка б так добре знала всі церковні обряди і вміла так гарно співати, як вона. Навіть на похороні рідну дочку відпроварила з цього світу духовними піснями сама. Вона бездоганно знала народні обряди та звичаї. До овдовіння була старшою свашкою на всіх висовських весіллях.

Стаття з'явилась в рамках проекту VEGA 2/7187/7

Україна в кризі: 1991–2007

Фото: Петро Андрусечко

» Признаюся, коли президент Віктор Ющенко підписав Указ про розпуск парламенту і призначення дострокових виборів, перед очима у мене пробіг чорний варіант сценарію, такий собі „кривавий майдан“ (як висловились про свої побоювання одна з українських журналісток). Втім, обвівши поглядом роки української незалежності, зваживши на умови, в яких довелося творити державу, я відкинув такий шлях як найменш ймовірний.

Українська політична криза – це продовження конфлікту періоду президентських виборів 2004 року, або швидше, за переконанням Миколи Рябчука, продовження боротьби, яка триває від 1991 року. В цьому сенсі не лише Помаранчева революція, але навіть революція 1991 року все ще не завершилась.

Останні події в Україні змушують замислитися (в черговий раз) над вектором розвитку держави. Звикнувши до новин у форматі „переломного моменту“ на кшталт „Україна на перехресті“, „Україна між Сходом та Заходом“, варто може зазирнути в минуле і придивитися до попередніх криз, щоб отримати таку собі шкалу порівняння.

Відсутність силових варіантів – один із наслідків уроків початку 1990-х. Проголошення незалежності стало можливим завдяки компромісу між представниками номенклатури та репрезентантами демократичного табору. Вихід з СРСР і виникнення української держави в той період не окропилися кров'ю, як це сталося в Росії, Грузії чи Литві.

Головною причиною українських криз початку незалежності були економічні проблеми, в основі яких лежали розірвані економічні зв'язки після розпаду СРСР, неспроможність чергових прем'єрів вийти з кризи. Замість врегулювання кризових явищ законодавство уможливило функціонування та розвиток тіньових схем. Сплеск злочинності та рекету досить швидко створили у багатьох галузях паралельну „податкову систему“, яка виявилася значно ефективнішою, ніж державна. Правова непрозорість зіграла на руку частині номенклатури, яка будувала завдяки цьому власний бізнес, а також бюрократам, які „творчо“ розвивали корупційну систему.

Саме в перших роках незалежності слід шукати джерела величез-

них статків деяких теперішніх політиків, як і започатковану на високому рівні корупцію (в тому числі у судочинстві) – просто гнійну болячку на тілі сучасної України. В результаті усіх цих явищ наступила вражаюча убогість українського суспільства. Інфляція 1993 року сягнула 10 тисяч відсотків (!). Мало хто пам'ятає, як Леонід Кучма, будучи прем'єром, підписав указ, в якому уможливив виникнення так званих фінансових пірамід, що до половини 90-х „вистягнули“ з кишень та засіків українців 28 блн. карбованців.

Підтримка української незалежності у 1993 році сягнула найнижчого рівня, однак „вибуху“ не сталося. Частково через те, що негативи, пов'язані з занепадом економіки, продовжували стимулювати розвиток тіньових схем. Після цього могло бути тільки краще, хоча весь період 1990-х – це суцільна економічна криза, багатомісячні затримки виплати зарплат. З іншого боку, це також розвиток приватної ініціативи українців. Саме тому сьогодення українська економіка розвивається незалежно від політичних завірюх: так сталося минулого року після парламентських виборів, так є тепер.

В умовах економічного занепаду поглиблювалася політична криза. Конфлікт загострився під час прем'єрства Леоніда Кучми: страйкував Донбас, висловлювалися гасла про автономію, оголошено дострокові парламентські та президентські вибори, які зрештою відбулися у 1994 році. Мирний спосіб передачі влади у Києві став прикладним у тогочасних трансформаціях на пострадянському просторі.

Перше президентство Л. Кучми – це насамперед суперечка щодо Конституції персонального характеру між Олександром Морозом та Леонідом Кучмою, яка набувала все ширших обертів. Це також спроба реалізації О.Морозом власної концепції парламентського устрою України, яку остаточно реалізували в результаті укладеної у грудні 2004 року угоди. А тоді конфлікт закінчився прийняттям президентської моделі; головною „страшилкою“ для депутатів стала ... погроза президента розпустити парламент. Повторивши вдруге, Л.Кучма водночас оголосив референдум у справі прийняття Конституції без поправок Верховної Ради. Дисциплінарний ефект відбув-

Все залежить від того, чим все закінчиться

коментарі

» Наразі, в Україні, як на мене, нічого дивного і надзвичайного не відбувається. Тобто все проходить у правовому полі, і такі події не повинні викликати занепокоєння закордону. Тим більше, що політичні кризи у країнах, де приймалися нові конституції, чи зміни до конституції, достатньо закономірне явище і Європі такі речі відомі.

Стандартний приклад – Італія, що переживала тривалий період політичних криз, які суттєво не позначалися на економіці країни, не змінювали політичного курсу країни і не впливали на імідж Італії за кордоном. Якщо говорити про цей конкретний випадок в Україні, то мені здається, що все залежить від того, чим все закінчиться. Скажімо, якщо закінчиться перемир'ям чи компромісом, то це не матиме негативного наслідку ні для економіки, ні для іміджу України за кордоном. Але якщо відбуватимуться речі, які будуть виходити за межі закону, за межі конституції, то звісно, тоді це буде зовсім інша оцінка.

Складно сказати, чи стабільність з урядом Януковича мала б позитивні наслідки для сприйняття України закордоном. Але якщо вже питання стоїть так, то потрібно поставити і наступне запитання – оцінка діяльності уряду Віктора Януковича і рівень користі цієї діяльності. Тут можна довго дискутувати і сумніватися, але один із провідних українських бізнесменів Сергій Тарута (Індустріальний Союз Донбасу) в одному з останніх своїх інтерв'ю достатньо критично оцінив діяльність уряду Януковича, підтримав дострокові парламентські вибори, і сказав, що прийде новий уряд, який буде краще розуміти потреби України.

Хочу підкреслити ще одну річ, про яку не завжди пам'ятають експерти, які пишуть про Україну. Нинішня криза в Україні не базується на глибоких принципових розбіжностях у поглядах між двома таборами – між президентом Ющенком і прем'єром Януковичем. Загалом ми бачимо, що обидва табори підтримують ідею вступу до ЄС, загальні вектори зовнішньої політики. Розбіжності торкаються деталей і способів реалізації своєї політики в країні. Тому ця криза не є аж такою глибокою, як дехто каже, і вже зовсім недоречно її порівнювати із кризою 1993 року в Росії, де були принципові розбіжності між сторонами.

Роман Крик,
кореспондент „Telewizja Polska 1“
в Україні

Фото: Петро Андрусечко

ти так неочікувано з'явився у 2003 році проект конституційної реформи та зміни устрою на парламентсько-президентський, або такий, що послаблює президента.

Незважаючи на протилежність, обидві спроби, як пише український історик Станіслав Кульчицький, «відбивали особисті інтереси Кучми на початку та наприкінці його другого президентського терміну». Щодо другого проекту реформи, союзником Кучми виявився Олександр Мороз, для якого реалізація реформи – його давня мрія. Не перешкоджає йому навіть співпраця з В.Медведчуком. Зрештою 2006 року Мороз підтвердив свій дуже «прагматичний» підхід до політики.

Питання політичної реформи, підтримуване Кучмою та Януковичем як один з елементів компромісу та лобіюване Морозом, знову з'являється після другого туру виборів. Помаранчевий табір погоджується, вважаючи, що її реалізація відбуватиметься у вигідній ситуації: «наш» президент і «наш» уряд після виборів 2006 року.

Як відомо, ситуація розвивалася зовсім інакше. Криза між президентом та коаліцією, посилившись з осені минулого року, змусила Ющенка, окрім підписання Універсалу, прийняти остаточне рішення. Відкритим залишається питання юридичної підстави президентського Указу, ухвалу про що повинен винести Конституційний Суд. На жаль, все вказує на те, що судочинство на Україні досі перебуває під впливом негативних явищ, які знівеливали одну з найважливіших гілок влади.

Рішення Ющенка однак заблокувало реальну небезпеку подальшого втручання КоНаЄ («коаліції національної єдності» – слід визнати, що цей табір ніколи не вмів пристойно скорочувати) в Конституцію. Підкуповуючи депутатів, вони цілком могли би створити конституційну більшість.

Як бачимо, Україна стала своєрідним заручником намірів Олександра Мороза та Віктора Медведчука. В певному сенсі українці все ще змагаються із залишками епохи Кучми: її постаті в лавах коаліції, – ті самі люди, не зовсім нові ролі. Без сумніву дійдуть до якогось нового компромісу, але як показує приклад попередніх років, питання значно складніше і стоїть потреба глибоких системних змін. Інакше криза, яка триває з 1991 року, надалі буде складовою української реальності.

Петро Андрусечко, Київ

ся і українські депутати розпочали історичне вісімнадцятигодинне голосування, яке припинили прийняттям компромісного Основного Закону. Здається вже тоді, незважаючи на поразку, головною метою політичної мрії Олександра Мороза була реалізація конституційних змін. А за її впровадженням у дію можемо спостерігати тепер.

Тим часом в Україні триває структуризація олігархічних кланів: прем'єром призначають пов'язаного з Дніпропетровськом Павла Лазаренка, ослаблений донецький клан очолюють Ринат Ахметов та Віталій Гайдук. Сьогодні обидва знаходяться по різні боки барикади: Ахметов – один із головних «інвесторів» Партії регіонів, а Гайдук – пропрезидентський секретар РНБО.

В цей період з'являється низка політиків, які відіграли значну роль, та не завжди позитивну. Податкові служби очолює Микола Азаров, пов'язаний також з Віктором Медведчуком та Віктором Суркісом. До кінця 1996 року головою адміністрації президента залишається Дмитро Табачник, який зухвало конфліктує з парламентом та прем'єром. У 1997 році відправили у відставку П.Лазаренка, що повернуло ініціативу до донецького клану і дозволило висунути губернатором Донецької області Віктора Януковича.

Коли обраний на другий термін у 1999 році Леонід Кучма висловився «зараз ви побачите нового президента», «новизна» не примусила довго чекати. У січні 2000 року створено пропрезидентську більшість, при цьому дійшло до блокади трибуни та бійок під час засідань з приво-

ду зміни складу Президії Верховної Ради. Тоді ж відбулося перенесення засідання до Українського Народного Дому, де головою Верховної Ради обрали Івана Плюща, а його заступником – Віктора Медведчука. Зрештою саме останнього вважали мозком усієї операції.

Леонід Кучма тим часом ініціював референдум, який з одного боку сьогодні можна трактувати як погрозу парламенту, а з другого – як реальну спробу зміни Конституції. В підсумку на голосування винесли три питання з п'яти, (Кучма зрештою в тому числі з питання про згоду на ухвалення змін до конституції шляхом референдуму). Цікаво в контексті теперішньої ситуації, що Л. Кучма відмовився від двох питань з огляду на їх негативну оцінку Конституційним Судом. З перспективи квітневого референдуму це було позитивом, оскільки той нехтував усіма демократичними нормами. Перша спроба політичної реформи під час другого терміну Л. Кучми мала на меті зміцнити його повноваження.

Початок нової епохи Кучми був вочевидь приголомшливим з огляду на обнародувані плівки майора В. Мельниченка та вбивство Г. Гонгадзе. Це початок кризи, яка призвела до консолідації опозиції, особливо під час так званої Помаранчевої революції. З'явився новий лідер – Віктор Ющенко. Цілком можливо, що Л. Кучма спершу зробив ставку на нього, шукаючи, як і Борис Єльцин, офіційного наступника. Однак ще виваженіше Кучма шукав можливостей, які дозволили б йому залишитися в політиці, принаймні впливати на державу. Звід-

Україна: демократія без лібералізму

Кілька тижнів тому, презентуючи свою книжку у торунському Емпіку, Веслав Романовський назвав олігархів головною проблемою України й окреслив український парламент як їхню своєрідну профспілку. Я не став сперечатися, лише зауважив, що цей характер парламенту цілком відповідає історичним традиціям Першої Речі Посполитої, сейм якої теж був свого роду ексклюзивним олігархічним клубом. За всієї своєї недосконалості, цей різновид шляхетської демократії все ж закладав певні основи демократії ліберальної, тож можемо припустити, що саме завдяки цій традиції сьогодення Україна відрізняється від Росії майже такою самою мірою, як Перша Річ Посполита відрізнялася від Московського царства.

Історія незалежної України – це, у певному сенсі, історія коливаних між „сходом“ і „заходом“, звичним авторитаризмом і малознаною демократією, солодкою рабською безвідповідальністю „гомо советікуса“ і гіркою, болісною свободою вільного громадянина. Цьому, звісно, посприяли історичні обставини, але в цьому, годі приховувати, завинило й саме українське населення – все ще занадто інфантильне й безвідповідальне. А також – владні еліти, котрі істотно приклалися за роки незалежності до компрометації західного концепту ліберальної демократії, позбавляючи її найістотнішого компонента – лібералізму. Хоча саме конституційний лібералізм, – як верховенство права, розподіл влад, непорушність громадянських свобод і приватної власності становить осердя західної цивілізації, – а не сама по собі демократія як здійснення влади представниками народу, обраними на більш-менш вільних, загальних і конкурентних виборах. Така демократія – без ліберального компонента, без правової держави, незалежного судівництва, гарантованих прав політичної меншості – існує у багатьох країнах третього світу, асоціюючись насамперед із беззаконням, хаосом, корупцією і викликаючи у тамтешніх жителів природну ностальгію за „сильною рукою“, котра (начебо) наведе „порядок“.

Мусимо чесно визнати, що за півтора року перебування при владі помаранчеві лідери не зробили майже

нічого для перетворення формальної демократії афро-азійсько-латиноамериканського зразка у ліберальну демократію європейського типу. Але мусимо так само визнати, що їхні наступники з Партії регіонів та КПУ–СПУ зробили за дев'ять місяців усе можливе, аби поставити під загрозу навіть ту куцу формальну демократію, яку українцям вдалося захистити під час Помаранчевої революції. Протанковий наступ тоталітарної коаліції на всіх фронтах – економічному, адміністративному, мас-медійному, правничому – ми довідуємося щодня, наче з фронтових зведень. Підкуп, шантаж, залякування доби пізнього Кучми зробилися звичною практикою його неосовєтських спадкоємців. Схоже, Помаранчева революція нічого їх не навчила й не прояснила;

у рішенні Ющенка неузгодженостей із Конституцією. Можливо, вони навіть знайдуть у ньому розбіжності з літерою закону, проте навряд чи із духом права. Ющенко не узурпував влади, не ввів військового стану і не проголосив себе одноосібним диктатором та рятівником нації. Минулого літа він дав Януковичу та його союзникам шанс показати себе в новій якості. І вони показали.

Тепер Ющенко дав шанс нації – порятувати себе від Януковича та його союзників. Нація, звісно, може цим шансом і не скористатися. Така, значить, її доля і такий її власний вибір. Але вона мусить мати можливість сама – усвідомлено – цей вибір зробити. Бо минулого року за партію Януковича проголосувала лише третина виборців – приблизно

Ілюстрація: la Liberte/Olena Zuranova

вона лише загострила їхні комплекси й жагу реваншу. Західні консультанти навчили Януковича краще поводитися й стриманіше висловлюватися, але не відучили його союзників від старих – чи то совєтських, чи кримінальних – авторитарних звичок.

Ющенко, розпустивши парламент, зробив відчайдушну спробу зупинити цей марш, цей зухвалий проект опанування регіональною мафією усієї країни. Точніше – він дав громадянам шанс зробити це на вільних і чесних виборах. Кожен народ має ту владу, на яку заслуговує. Але доти лише, доки має змогу її вільно обирати й переобирати. І вільно критикувати її в мас-медіа та на масових заходах. І вільно оскаржувати її рішення в незалежних судах.

Правники, вочевидь, шукатимуть

стільки, скільки свого часу за прибічників Гітлера та Мусоліні. Сьогодні, однак, за допомогою закулісних інтриг, Януковичеві вже вдалося взяти під свій контроль майже 60 відсотків місць у парламенті – невеликий крок до конституційної більшості, яка відкріє йому шлях до практично безконтрольного і безальтернативного урядування в країні.

Якщо це станеться, то через два-три роки українці вже не матимуть ніякого вибору: „суверенна демократія“ путінсько-лукашенківського зразка запанує в Україні всерйоз і надовго, і навіть олігархи, скоріш за все, сумовито згадуватимуть свою „профспілку“, свій парламентський „клуб“ – серед неозорого дикого поля.

Микола Рябчук, Київ

26 березня Депутат Олександр Ковтуненко, який напередодні покинув лави фракції БЮТ та написав заяву на вхід до провальної коаліції, оприлюднив заяву, що БЮТ уклав угоду про співпрацю з Наталією Вітренко. „За нашими спинами вже 4 місяці іде співпраця із Вітренко в Донецькій області“. За словами экс-бютівця саме це змусило деяких депутатів з БЮТу влитися до владної коаліції. Водночас, член БЮТ Андрій Шкіль таку заяву Ковтуненка назвав абсурдом і спробою публічно виправдати зраду.

26 березня Комітет виборців України — громадська організація, яка вже друге десятиліття займається моніторингом та контролем за виборчим процесом в Україні, рекомендує на наступних парламентських виборах змінити виборчу систему і перейти до обрання депутатів за регіональними відкритими списками. КВУ також рекомендує повернутися до мажоритарної системи на виборах до місцевих рад, окрім обласних. Керівництву партійних фракцій у Верховній Раді пропонується встановити більш чіткі системи відповідальності та контролю за роботою депутатів з виборцями, опублікувати в місцевих ЗМІ закріплення депутатів за відповідними регіонами, час та місце прийому депутатів і їх помічників. Експерти також зазначають, що за рік, який минув після виборів 2006 року, загальнонаціональні та місцеві представницькі органи влади в Україні „здебільшого займалися боротьбою за вплив і повноваження, а не виконанням передвиборчих програм та обіцянок“. Причинами цього, на їхню думку, стали недосконалість політичної, конституційної, виборчої систем, а також низький рівень політичної культури влади.

26 березня Якби вибори до Верховної Ради проводилися в кінці березня, то найбільшу підтримку би отримала Партія регіонів. Про це свідчать результати соціопитування, проведеного службою Центру Разумкова. Партія регіонів (впевнені, що на виборах проголосують саме за цю політичну силу, 18,6 % опитаних, ще 18,1 % відповіли, що, ймовірно, можуть за неї проголосувати). Другу сходинку рейтингу виборців посідає БЮТ (впевнені, що проголосують за цю силу, - 15,4 % і ті, хто ймовірно можуть проголосувати, - 19,8 %) та „Наша Україна“ (відповідно 7,3 % і 18,0 %). Дещо нижчим є електоральний потенціал двох провідних лівих партій — Комуністичної (відповідно 5,5 % і 9,9 %) та Соціалістичної (відповідно 3,3 % і 11,7 %). У випадку створення блоку „Українська правниця“, до складу якого увійшли б Українська Народна Партія та Народний Рух України, впевненість у підтримці його на виборах висловили 3,1 % опитаних, ще 10,7 % відповіли, що можуть за нього проголосувати.

26 березня Подільський райсуд Києва скасував постанову генпрокуратури про порушення кримінальної справи щодо экс-голови МВС Юрія Луценка.

Тарас Березовець: У всьому винні Медведчук і Мороз, а також політична реформа...

Які, на Вашу думку, можливі варіанти розвитку подій в Україні?

В цій ситуації можуть бути, на мою думку, два сценарії. Перший полягає в тому, що Конституційний суд не розглядає раніше, ніж до моменту виборів, подання стосовно конституційності Указу президента про розпуск Верховної Ради. Тоді вибори відбуваються, але не 27 травня, а приблизно на два тижні пізніше. Тобто реальний термін проведення щонайшвидше — кінець червня, а може, навіть серпня. Чому? Тому, що не дотримуються за раз процедури. Президент фактично відвів на кампанію не 60 днів, а 57, і там є терміни, які вже нині не виконуються — з формування територіальних окружних комісій.

Тобто причини юридичні?

Так, юридичні норми вже порушено: адже потрібен час також на формування виборчих списків, офіційне наповнення бюджетів партій. Тому 27 травня виборів не буде. Велика вірогідність, що Партія регіонів здобуде перемогу. Вони отримають більше, ніж здобули минулого разу. В умовах низької явки влітку будуть значні фальсифікації. Низька явка завжди грає на руку партії-переможниці, а формувати комісії будуть лише парламентські партії. Відповідно, фальсифікації будуть на користь саме цих партій. Найбільше від них виграють три політичні сили: Партія регіонів, БЮТ і „Наша Україна“.

А що з незалежними спостерігачами?

Фальсифікації відбуваються вже із закриттям виборчих дільниць, насамперед — за рахунок маніпуляцій із протоколами. Уникнути цих фальсифікацій неможливо. Я бачив на власні очі, яким чином спотворювалися підсумки виборів, і переконаний: фальсифікації будуть. А якщо вибори відбудуться влітку, то фальсифікації будуть значні. Тобто з урахуванням того, що комісії на Сході і на Півдні будуть фактично сформовані одноосібно Партією регіонів та партіями-сателітами, то результат Партії регіонів буде на рівні 37-40 %. БЮТ отримає близько 30 %. „Наша

Україна“, якщо піде разом із Юрієм Луценком, набере десь 12-13 %, але їм, на мою думку, вигідніше було би йти окремо. Луценко гарантовано пройде самостійно.

А такий нюанс: згідно з виборчим законом, на вибори може йти партія, яка зареєстрована за рік до виборів...

Так, або блок політичних партій, так само зареєстрованих не менше, ніж за рік. Юрій Луценко має три політичні партії, куплені фактично на цей момент. Одна з них, найвідоміша, — це „Вперед, Україно“. І якщо він піде самостійно як представник блоку, він гарантовано проходить з результатом приблизно 4-5 %. Це перший сценарій.

А якою буде явка?

Дуже низькою. Десь 50-60 %, тобто, її натягнуть через фальсифікації (реально прийде менше людей).

Другий сценарій: якщо коаліція жодним чином не погоджується на розпуск парламенту і виступає проти Указу президента, тут можливі будь-які сценарії загострення. Це найконфліктніший варіант, аж до спроби силового варіанту розв'язання виборів. І не виключено, що Конституційний суд може скасувати рішення президента. Поки що перемагає позиція президента в КС, але можливо все. Мені видається імовірнішим варіант, за якого вибори відбудуться. В будь-якому разі наступний парламент буде парламентом компромісу, оскільки хто б не переміг всім однаково доведеться домовлятися. Тимошенко не найкращий союзник для президента, він дивиться на неї передусім як на конкурента у виборах 2009 року. Логічно, що президентові значно ближчою є позиція Партії регіонів, незалежно від підсумків виборів. Союз президента з Тимошенко є не стратегічним, а тактичним, тимчасовим.

Яка імовірність силового варіанту вирішення конфлікту між президентом та прем'єром?

В чому може полягати силовий сценарій для президента? Верховна Рада розпущена, але не бажає припиняти

Фото: Петро Андрусенко

Тарас Березовець – політичний консультант, шеф-редактор сайту: www.polittech.org

засідання. Це сюрреалістично, коли парламент розпущений, однак продовжує засідати, ухвалювати рішення. Тому можливий такий сценарій: зняти державну охорону в приміщенні Верховної Ради і замінити іншим підрозділом. Депутатам не дозволять потрапити на свої робочі місця, заблокують їхню діяльність. Але це варіант пасивно-силовий – позбавити можливості засідати без застосування власне сили.

Але колись депутати вже засідали в іншому місці...

За законом, ухваленими вважаються тільки ті рішення, які прийняті у приміщенні Верховної Ради і проголосовані системою „Рада“, все інше – незаконне. Нюанс полягає ще й у тому, що депутати вважаються чинними, доки не обрані нові. Прецедент вже був, коли в Українському Домі збиралися депутати і створювали більшість. Неконституційно, звичайно, але тоді такий сценарій пройшов і був реалізований.

Зараз таке навряд чи можливе. Зрозуміло, що міліція не буде воювати з армією. Варіант, що силовики підуть один на одного, практично повністю виключений. Можуть бути спроби групування державних установ біля Кабінету Міністрів та Секретаріату Президента. Але це все може підпасти під Статтю 4 Закону про введення надзвичайно стану, введення якого можливе за масових заворушень. Ймовірність такого варіанту допускається, але силовим він буде радше з боку демонстрантів, аніж з боку силовиків. А міліція не застосовуватиме силу проти мирних демонстрацій. Так само сили оборони та СБУ не діятимуть проти коаліції.

Чи коаліція погодиться на вибори?

Головне гальмо на шляху проведення дострокових виборів – Олександр Мороз, оскільки він ризикує втратити практично все. Мороз, по суті, веде справу до того, щоб узагалі скасувати посаду президента. Якби Прези-

27 березня Палата представників конгресу США на засіданні ввечері в понеділок остаточно затвердила законопроект про підтримку вступу України в НАТО. Також ухвалено рішення про виділення з американського бюджету коштів Україні у розмірі кількох мільйонів на 2008 рік для підготовки до вступу в Альянс.

27 березня Президент Віктор Ющенко закликав Конституційний Суд невідкладно розглянути та вирішити по суті подання щодо імперативного мандату народного депутата, легітимності уряду та конституційності закону про Кабінет міністрів. Крім того, президент висловив стурбованість ситуацією, коли з кожним днем зростає ймовірність тиску на суддів, використання їхнього голосу у політичних цілях.

27 березня Російського бізнесмена Максима Курочкіна застрелили біля входу в Святошинський райсуд. Це відбулося після закінчення засідання на якому розглядалася справа про вимагання ним 10 тис. доларів.

28 березня Минулого року потік українських туристів за кордон збільшився в 2 рази у порівнянні з 2005 роком — заявив президент Української асоціації туристичних агентств Равіль Хамітов. Він прогнозує приблизно такий же приріст туристичного потоку з України на 2007 рік, зауважуючи, що це найбільший приріст в країнах СНД. Президент асоціації повідомив, що більшість українських туристів виїжджають до Туреччини і Єгипту. Ці країни відвідали за минулий рік 600 тис. українців.

28 березня Україна розглядає можливість запуску нафтогону „Одеса-Броди“ в аверсному режимі для транспортування нафти через Чехію, — про це заявив прем'єр Віктор Янукович після переговорів з президентом Європейської комісії. Прем'єр повідомив, що зараз Україна веде переговори з російськими власниками цієї частини нафтопроводу і додав, що в планах України також є добудова другої черги нафтопроводу до польського міста Гданськ. Польща і Казахстан підтримує аверсний варіант транспортування нафти, однак він неможливий без залучення російської сторони. „До 2012-2014 року Казахстан стане одним з великих постачальників нафти на міжнародний ринок. Але збільшення вдвічі видобутку нафти до 2012-2015 років змушує нас шукати нові ходи (з її транспортування). Тому проект „Одеса-Броди-Гданськ“ для нас є гарною альтернативою“, — відзначив президент Казахстану Нурсултан Назарбаєв. На даний момент „Одеса-Броди“ використовується для роботи у реверсному режимі — для транспортування нафти російських компаній у напрямку Одеси.

28 березня Судді Конституційного Суду не розглядатимуть законність політичної

реформи. Таке рішення вони прийняли рейтинговим голосуванням.

28 березня Президент Віктор Ющенко вимагає від депутатів не ігнорувати Конституцію при формуванні коаліції. Про це йдеться у листі Ющенка до Верховної Ради. „Як гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод громадян України не маю права залишати поза увагою деструктивні процеси і вимагаю від Верховної Ради, кожного народного депутата негайного припинення практики ігнорування конституційних приписів, зокрема при формуванні коаліції депутатських фракцій”, – зазначає президент. Ющенко запевнив, що в іншому разі вживатиме всіх передбачених Конституцією і законами адекватних заходів, щоб припинити такі неконституційні дії.

28 березня Тітка Юлії Тимошенко, голова Дніпропетровської обласної організації „Батьківщина”, Антоніна Ульяхіна подала до суду на президента Віктора Ющенка. Предмет позову – порушення Ющенком її конституційних прав, що виразилося в небажанні президента розпустити Верховну Раду. Позов поданий до Кіровського суду Дніпропетровська.

29 березня Президент Віктор Ющенко заявляє, що більшість має дотримуватись Конституції при формуванні коаліції, інакше будуть проведені дострокові вибори. „Йдіть, апелюйте до громади, якщо вона вам так довіряє і вас так любить, і передає вам 300 мандатів, тоді можна говорити про створення такого типу більшості в українському парламенті”, – підкреслив Ющенко.

30 березня На нічних переговорах між президентом Віктором Ющенком та прем'єр-міністром Віктором Януковичем розглядався пакет рішень, який може вивести Україну з політичної кризи. Пакет включає ухвалення законів про застосування імперативного мандату у Верховній Раді, який унеможливить переходи депутатів до антикризової коаліції. Ющенко та Янукович обговорили зміни до закону про Кабмін, які мають підсилити повноваження глави держави, а також проекти закону про президента та опозицію.

31 березня Лідер фракції „Нашої України” В'ячеслав Кириленко обраний головою партії „Наша Україна”. Від лідерських амбіцій відмовився в.о. голови НСНУ, голова Секретаріату президента Віктор Балага та почесний голова НСНУ Віктор Ющенко. В'ячеслав Кириленко наголосив, що НСНУ повинна продовжити свої кроки назустріч об'єднанню демократичних партій.

31 березня Незважаючи на заборону суду мітингувати будь-кому, у Києві відбувся мітинг опозиції за участю об'єднаної опозиції під гаслом „Геть з Радуні!”. Участь взяли „Наша Україна”,

дент не заявив про розпуск Верховної Ради, Мороз довів би ситуацію до того, що Ющенко виявився б останнім обраним президентом (принаймні обраним усенародно). Мороз розглядав також і варіант, коли президента обирала би Верховна Рада. Зараз він, фактично, – політичний труп, а його СПУ не має шансів самостійно потрапити до Ради, хіба що по списку Партії регіонів, як свого часу зробила Трудова Партія Сіковича.

Президент, зрозуміло, не піде на скасування Указу. Тому вибори однаково відбудуться. Може виникнути домовленість між Віктором Януковичем та президентом (це не буде явна домовленість) про утворення коаліції з Партією регіонів у майбутньому парламенті.

А що робитиме Юлія Тимошенко?

Гратиме свою гру. Вона поки що єдина грає безпрограшну партію. БЮТ єдиний стає по-справжньому опозиційною партією і поступово пожирає „Нашу Україну” взагалі.

А в партії „Наша Україна” всі згодні з президентською лінією?

Не всі, але якщо президент прямо про це заявить (ясно, що після виборів, а не перед ними), тоді такий сценарій дуже ймовірний. Більшість фракції підтримує президента. Ющенку зараз головне – заблокувати створення конституційної більшості. Ніхто не може сказати з упевненістю, що Тимошенко не піде на союз з Регіонами після виборів. Це цілком імовірно і може прогресувати аж до імпичменту президентові. Тому, зрозуміло, це буде гра трьох основних суперників, в яку вклиняться хіба комуністи та Наталія Вітренко.

Чому дійшло до такого протистояння, хто винен передовсім?

Винні Віктор Медведчук і Олександр Мороз, а також політична реформа, оскільки вона фактично зруйнувала стабільність, що існувала в Україні. Система виявилася розбалансованою. Раніше, хоча формально влада належала Кабінету Міністрів, реальним головою виконавчої влади був Президент. Була законодавча влада, і ще – судова, атрофічна й абсолютно незрозуміла. Зараз судова влада стає фактично незалежною від двох перших. Роль президента зведено до нуля. А виконавчу владу починає здійснювати коаліція. І, відповідно, Мороз будує власну вертикаль. Він намагається шляхом внесення змін до Конституції побудувати дуже міцну парламентську вертикаль з місцевими радами. А наступна його мета – знівелювати роль Кабінету Міністрів. По суті, реалізувати парламентарний устрій.

Друга фундаментальна проблема, яка призвела до кризи – пропорційна виборча система. Як бачимо, цей парламент вперше обирався за пропорційною схемою, що й призвело до значних викривлень народного волевиявлення. Насамперед, у нас немає відкритих списків. Фактично, виборець голосує, не маючи вибору: відсутня можливість відкоригувати виборчий список. Через це до парламенту потрапляють бізнесмени, які раніше не мали жодного шансу потрапити туди за мажоритарною системою. А тепер, по суті, пропорційна система виявилася обмеженням конституційних прав громадян. Простий політик, який не є членом жодної партії, змушений обирати якусь партію і потрапляти до її списку. А що робити, якщо він не роз-

Фото: Петро Андрусенко

діляє жодної з ідеологій? Якщо не зміниться виборча система в Україні (принаймні на змішану), і не повернеться баланс влади, конфлікт цей лише розростатиметься, це ще не кінець.

У випадку передчасних виборів списки будуть формуватися за таким же принципом, як і минулого року? Наскільки ймовірно, що Юлія Тимошенко продавала місця?

Факти продажу Юлією Тимошенко місць не доведені. Але якщо навіть і так, то на цих виборах місця коштуватимуть значно дорожче. Фактично, його обиратимуть на п'ять років, і тому місця коштуватимуть починаючи не від 5 мільйонів, а від десяти. Гарантій не дає ніхто, але місця як продавалися, так і продаватимуться. Ніхто цієї практики не викоринить. Пропорційна система абсолютно дискредитувала себе в Україні. Якщо її не змінити, конфлікт інтересів буде проявлятися постійно.

Нові обличчя в партіях будуть?

Ми побачимо нові обличчя насамперед у Партії регіонів та в списку „Нашої України”, оскільки зараз точиться боротьба за список між Януковичем та основним донором партії, Ринатом Ахметовим. Ахметов наразі відмовляється фінансувати партію, оскільки йому дають дуже мало місць у прохідній частині списку. Це одна причина.

З іншого боку президент мав раніше квоту 50% місць у формуванні списку, а тепер президент отримав повну монополію і буде одноосібно формувати список „Нашої України”. В. Кириленко – це не Р. Безсмертний. Список „Нашої України” формуватимуть Індустріальний Союз Донбасу, В. Гайдук та В. Балогоа.

Чи В'ячеслав Кириленко дійсно менш самостійний, аніж Роман Безсмертний?

Так, набагато. Він абсолютно залежний від волі президента і жодного впливу на формування списку не матиме. Я знаю точно, що президент повністю отримав монополію на формування списку. Тобто „любі друзі” цього разу програли і тепер не зможуть провести стільки депутатів, як минулого разу. Тому список „Нашої України” буде максимально оновленим.

Чим відрізнятиметься ця виборча кампанія від попередньої?

Вона буде дуже гостра, максимально технологічна. Основне протистояння вестиметься не в натовпі, а в ЗМІ. Кампанія буде дуже дорогою, це вже зрозуміло, оскільки обиратимуть парламент на п'ять років. І значно агресивніше буде проводитися передвиборча кампанія помаранчевих на Півдні та на Сході. Що стосується Партії регіонів, тут поки що незрозуміло. Минулого разу вони взагалі на Заході не проводили передвиборчих кампаній, довірившись рекомендаціям американців.

В чому специфіка українських передвиборчих кампаній?

В Україні сформувався свій тип виборчих кампаній. Вони тривають коротше, ніж на Заході, починаються не за два роки до виборів, а за шість місяців (найактивніша фаза). У нашому випадку це взагалі буде два-три місяці. Порівняно з Європою українські вибори коштуватимуть дуже багато. На минулих виборах БЮТ, Партія регіонів та „Наша Україна” витратили більше ста мільйонів доларів. Соціалістична партія – близько 50, Блок В.Литвина –

БЮТ та „Народна Самооборона” Юрія Луценка. В мітинг взяли участь 70 тис. осіб. Паралельний мітинг провела урядова коаліція. В ній взяли участь близько 15 тис. осіб. Голова МВС пообіцяв не діяти силою проти мітингуючих.

2 квітня Зранку Віктор Ющенко провів офіційні консультації, які передують розпуску парламенту, із лідерами всіх фракцій та головою парламенту та віце-спікерами. Спікер Олександр Мороз зачитав статтю Конституції, в якій перераховуються підстави для розпуску парламенту. „Сьогодні правових підстав для розпуску немає, тож ми не виконуємо ваш указ, якщо він буде”, – резюмував Мороз.

2 квітня Ввечері президент Віктор Ющенко підписав указ про розпуск Верховної Ради. Про це він заявив під час звернення телевізійного до народу. „Я прийняв це рішення у відповідності до положень Конституції, обов'язків президента України та з дотриманням необхідної конституційної процедури. Моя дія продиктована гострою необхідністю зберегти державу, її територіальну цілісність та суверенітет, забезпечення додержання прав і свобод людини і громадянина. Підкреслюю – це не тільки право – це мій обов'язок чинити цей поступок”, – заявив президент.

2 квітня На позачерговому засіданні Верховної Ради депутати ухвалили постанову „Про запобігання діям, що загрожують конституційному правопорядку, громадському спокою і стабільності в Україні”. За неї проголосувало 255 депутатів. У ній, зокрема, сказано, що у Ющенка нема підстав про дострокове припинення повноважень парламенту і президент зобов'язаний діяти „виключно на підставі в межах повноважень і в спосіб, що передбачений Конституцією і законами”. Водночас, парламентарі пішли назустріч раніше оголошеним вимогам президента. Вони доручили прискорити підготовку проекту засад внутрішньої і зовнішньої політики з урахуванням відповідних положень Універсалу національної єдності, а також проекту закону про внесення змін до закону „Про Кабінет Міністрів України”. З іншого боку, одразу після прийняття постанови Верховна Рада прийняла рішення про поновлення складу Центральної виборчої комісії зразка 2004 року. За це рішення проголосували 261 депутат.

2 квітня Лідер БЮТ Юлія Тимошенко заявила, що з середи в Україні стартує передвиборча кампанія. „Згідно з Конституцією і законом про вибори, вибори починаються на наступний день після опублікування указу”.

3 квітня Указ президента Віктора Ющенка про розпуск парламенту опубліковано в офіційному виданні „Офіційний вісник президента України”.

3 квітня Верховна Рада звернулася до Конституційного Суду з проханням невідкладно дати висновок щодо конституційності указу президента про розпуск парламенту. За відповідну постанову проголосували 262 депутата.

3 квітня Голова Центральної виборчої комісії Ярослав Давидович запевнив у готовності провести позачергові вибори Верховної Ради у визначений законом термін.

3 квітня Усі голови обласних державних адміністрацій, окрім адміністрацій Севастополя та Криму заявили про свою підтримку дій президента. Водночас, обласні та міські ради частини східних областей засудили указ Ющенка, а західних — підтримали його.

4 квітня Прем'єр-міністр Віктор Янукович заявив, що голова Конституційного Суду Іван Домбровський подасть у відставку. Через кілька годин Домбровський справді подав заяву про відставку, однак судді Конституційного Суду відмовилися прийняти його відставку.

5 квітня В будівлю Печерського суду увірвався экс-голова цього суду Володимир Колесниченко і силою відібрав печатку, в помічниці діючого голови суду. Президент Віктор Ющенко називає інцидент у Печерському районі Києва, тиском на суд і злочинними діями.

5 квітня Прем'єр-міністр Віктор Янукович повністю виключає можливість силового розв'язання політичної кризи, яка склалась в Україні, про це він заявив під час телефонної розмови з Верховним представником Європейського Союзу з питань зовнішньої та безпекової політики Хав'єром Соланом.

5 квітня Рада нацбезпеки і оборони зобов'язала Кабмін виділити кошти на фінансування парламентських виборів.

5 квітня Конституційний суд ухвалив рішення відкрити конституційне провадження за поданням депутатів щодо указу президента. Призначений доповідач у цій справі Сюзанна Станік, яка вважається людиною Віктора Медведчука. Партія регіонів звинувачує президента в тиску на Конституційний Суд з метою відтермінувати розгляд його указу про розпуск парламенту, призначений на 17 квітня. В цей же час, Секретаріат президентом звинувачує коаліцію у тиску на КС.

6 квітня Державна Дума Росії одностайно прийняла звернення у зв'язку з політичною кризою в Україні. „Підписання президентом України указу про розпуск Верховної Ради з кожним днем усе більш ускладнює обстановку, ризикуючи вивести політичні сили за рамки правового поля. Як відомо, свою думку про легітимність указу покликаний сказати Конституційний Суд України. Вважаючи все, що відбувається, без-

а – близько 80. Це в будь-якому разі дуже дорогі кампанії, не кажучи вже про президентські. Бюджет Ющенка в 2004 році складав приблизно 600-700 млн. доларів, а Януковича – приблизно 1,5 млрд. доларів.

Чи суми якимось обмежуються законодавчо?

За законом у нас немає верхньої планки. Велика частина коштів проходить тіньовими шляхами. Партії не обмежені у власних рахунках. Але вимагається, щоб гроші проходили через офіційні рахунки, тому всі розрахунки відбуваються готівкою. Офіційним шляхом проганяється не більше 20 % реального бюджету кампаній. Також гроші часто мають іноземне походження, як наприклад, Блок Наталії Вітренко отримує гроші з Росії. Їх не можна жодним чином декларувати, бо іноземним громадянам заборонено інвестувати у виборчі кампанії.

Друга особливість – у нас не з таким розмахом використовують ЗМІ. По суті, телевізійні дебати почали практикуватися з 2004 року. Ця технологія ще тільки відпрацьовується в Україні. Медії не мають вирішального впливу, як наприклад, у США. Там кількість громадян, які визначаються після теледебатів, складає приблизно 20-25 %. В Україні ж теледебати практично ні на що не впливають. В Україні дуже мало яскравих публічних лідерів.

Дуже велику роль відіграють вуличні акції – це повелося з часів Майдану. Такого не спостерігається на Заході.

Українські кампанії значно брудніші, арсенал чорних методів, які застосовуються, надзвичайно розвинений. Виділяються спеціальні посібники, які містять маніпулятивні антизаконні технології. Їх на сьогодні відомо більше двохсот.

Усі партії працюють з виборчими комісіями, які є інструментом спотворення народного волевиявлення. Крадуться голоси партій, що набирають 1-2 %. Їх просто крадуть і приписують партіям-переможцям. Тобто, ми йдемо шляхом кампаній латиноамериканського ґатунку, але поступово цивілізуємося, набуваємо європейських рис. Зокрема, з тими ж таки теледебатами, які стають все популярнішими, і, що важливо, політики більшого значення починають надавати своєму іміджу. Раніше політик вибирав, скажімо, краватки самостійно, не питаючи поради стилістів чи іміджмейкерів. Сьогодні в Україні росте ринок політичного констатингу, який фактично зародився під час минулої кампанії, а нині маємо значний попит на фахівців цієї галузі.

Як виглядає ситуація з іноземними політехнологіями, яких так багато працювало на минулих виборах?

Вони зараз не у фаворі жодної з політичних партій. За винятком хіба Ігоря Шувалова, який працює з Кабінетом Міністрів та Януковичем безпосередньо. Це російський політехнолог, близький до Кремля. Він в Україні дуже довго працював із соціал-демократами та з Віктором Медведчуком. Це єдина відома особистість. Є ще незначна кількість російських спеціалістів. Минулої кампанії росіяни працювали з Партією регіонів, блоком Вітренко та соціал-демократами. Зараз спостерігається відверте падіння інтересу до росіян, найбільше фахівців залучається з Великобританії, США, Польщі.

Як ставляться американські політехнологи до мовного питання, якщо порівняти з минулими кампаніями?

Це був дівчий механізм. Але я не думаю, що це триватиме. Мовне питання багато в чому вичерпало себе в Україні. Дослідження показують, що навіть значна кількість етнічних росіян пріоритетного значення розвитку російської мови не надає. Зараз на перший план виходять економічні проблеми. Дуже активно буде використовуватися тема НАТО, тому що певні сили отримали пряму вказівку з Кремля розпалювати питання НАТО. Росіяни зараз надзвичайно занепокоєні резолюцією Конгресу США, яка дозволяє приєднання до НАТО України та Грузії. Грузію Росія вже втратила, і, очевидно, грузини дуже швидко приєднуються до НАТО, принаймні, швидше, ніж Україна. Тому спекуляції щодо приєднання до Північноатлантичного альянсу будуть активними, і в першу чергу – з боку Соціалістичної партії, комуністів та регіоналів.

Який вплив матимуть вибори в Росії на події в Україні?

Я думаю, що навпаки, буде більший вплив українського чинника на російську кампанію. Росія цього разу використовуватиме антиукраїнські важелі, як свого часу використовувала антигрузинські. Цього разу на виборах в Росії центральним елементом буде антиукраїнська кампанія. Говоритимуть про загрозу помаранчевої революції, подаватимуть маніпулятивну статистику. В особливий спосіб український чинник буде використано у виборах до Державної Думи.

Спілкувався: Петро Андрусечко, Київ

Сім місяців нерозважливих помилок

» Сім місяців діяльності уряду Януковича, — це сім місяців величезних помилок регіоналів. Вони могли жити спокійно і бути урядом ще наступні чотири роки, але виявилися занадто жадібними. Їм захотілося ще більше влади і вони не переставали вставляти палиці в колеса президентові. Конфлікт між парламентом і президентом є типовим для багатьох країн (наприклад, Франції). В Україні відбувся нормальний демократичний інституційний конфлікт і відбулася культура помсти. Мені здається, що якби Партія регіонів була в широкій коаліції, вона зовсім по-іншому ставилася б до Віктора Ющенка і „Нашої України“, аніж перебуваючи в антикризовій коаліції. Тут Партія регіонів має союзниками соціалістів та комуністів, які завжди виступали проти інституту президентства. Але якби Партія регіонів утворила коаліцію з „Нашою Україною“, тоді, на мою думку, найбільший вплив у самій Партії регіонів мала б так звана Партія миру Рината Ахметова.

Президент дуже толерантна людина. Юлія Тимошенко, не вагаючись, буде мітингувати, а Ющенко потрібно все добре обмірковувати, щоб зважитися на якусь реакцію. Ще в липні, коли Тимошенко була у Вашингтоні, вона постійно агітувала за дострокові вибори, та тоді її голос був ще самотнім. Але після обшуку Юрія

Луценка та підкинення йому зброї, після подій з Кінахом, Першим каналом і програмою „Толока“ — до Тимошенко приєдналися раніше помірковані середовища (той же Луценко, наприклад). Ті події стали для Ющенка межею. І цей приклад свідчить, скільки нерозважливих помилок зробив уряд Януковича.

Нині Янукович пропонує президентові багато чого, тільки щоб Ющенко скасував указ. Але, наскільки я розумію, Ющенко пропозицій Януковича не прийме, бо вже йому не довіряє. Тепер виробити компроміс буде досить важко.

Якщо відбудуться дострокові вибори, то це, перш за все, означатиме смерть для соціалістів та антикризової коаліції. Але навіть, якщо лише чотири політичні сили пройдуть до Верховної Ради, то ми повернемося до ситуації річної давності: або помаранчева коаліція, або широка коаліція. І це непогано, оскільки ці два варіанти значно кращі, аніж те, що ми маємо тепер. Якщо Регіони потраплять до опозиції, тоді закордонна політика України буде більш збалансованою і прозахідною. Якщо антикризова коаліція набере тепер 300 голосів — це буде регрес навіть порівняно з часами Леоніда Кучми, бо і він знав, що не може занадто далеко піти з СНД. Якби Ющенко не розпустив парламент, закордонна політика могла би стати більш „про-

умовною внутрішньою справою незалежної і суверенної України, Державна Дума заявляє, що буде особливо уважна до спроб іноземного втручання або тиску на її політичні і державні інститути”.

6 квітня Верховна Рада заборонила входження до коаліції позафракційних депутатів. За ухвалення постанови „Про внесення змін до статті 61 регламенту Верховної Ради та постанови „Про запобігання діям, що загрожують конституційному правопорядку, громадському спокою і стабільності в Україні“ проголосували 258 депутатів. Цією постановою передбачається виключити ч. 4 ст. 61 регламенту Верховної Ради, в якій зафіксовано, що позафракційні депутати в індивідуальному порядку мають можливість вступати до коаліції.

6 квітня „Наша Україна“ і Блок Юлії Тимошенко висуватимуть на посаду прем'єра лідера тієї політичної сили, яка набере більшість голосів у разі перемоги на дострокових виборах до Верховної Ради. Окрім того, вперше буде застосований рівноправний принцип розподілу посад — 50 на 50, не залежно від того хто набере більше голосів.

6 квітня Спікер Олександр Мороз упевнений, що коаліції все-таки вдасться зібрати 300 голосів для внесення змін до Конституції.

7 квітня Президент Віктор Ющенко підкреслює незворотність свого рішення про розпуск парламенту і гарантує, що ситуація не дійде до суспільного протистояння. Про це він заявив у великодньому телезверненні до народу, закликавши усіх розійтись із майданів і святкувати Великдень.

9 квітня Верховна Рада виступає за одночасне проведення позачергових виборів парламенту, Президента й референдуму щодо вступу в НАТО. Про це сказано в зверненні парламенту до українського народу. Депутати підкреслюють, що вони не проти дострокових виборів загалом, а проти незаконного їх призначення.

10 квітня П'ятеро суддів Конституційного Суду заявляють про тиск і неможливість брати участь у розгляді питання законності дострокових виборів. Заяву підписали судді Ярослав Мачужак, Володимир Кампо, Дмитро Лилак, Віктор Шишкін, Петро Стецюк — усі вони вважаються близькими до президента.

10 квітня „Наша Україна“ заявляє, що має докази того, що прем'єр Віктор Янукович особисто погрожував голові Конституційного Суду Івану Домбровському.

12 квітня Проведення дострокових парламентських виборів в Україні можливе або у випадку визнання КС законним указу президента про припинення повноважень парламенту, або у ви-

Фото: Петро Андрущенко

падку згоди всіх політичних сил — заявив Віктор Янукович тим самим спростувавши попередню категоричність чільників коаліції, з приводу того, що дострокові вибори можуть відбутися лише у випадку рішення КС, яким суд визнає законність указу президента.

12 квітня Президент Віктор Ющенко заперечує, що його рішення про розпуск парламенту було прийняте в обмін на домовленість з лідером БЮТ Юлією Тимошенко про скасування політреформи.

13 квітня Світовий банк прогнозує Україні стабільне економічне зростання на найближчі роки в разі поступового послаблення зовнішнього середовища та уповільнення стрімкого зростання внутрішнього попиту. Так Світовий банк прогнозує на 2007 рік економічне зростання на рівні 5,5 %, а інфляція наприкінці року очікується на рівні 10,9 %. Світовий Банк прогнозує подальше погіршення дефіциту поточного рахунку до 3,9 % ВВП, яке, як очікується, покриватиметься за рахунок притоку прямих іноземних інвестицій та приватних запозичень.

13 квітня Партія „Вперед, Україні!”, Християнсько-демократична партія і громадська організація „Народна самооборона” мають намір підписати угоду про об'єднання для участі у дострокових виборах на спільному з'їзді. Очікується, що виборчий блок отримає назву „Народна самооборона Юрія Луценка”. Луценко виступає за утворення спільного блоку помаранчевих, однак, якщо об'єднання не відбудеться, то „Народна самооборона” створить свій мегаблок. Водночас лідер блоку „Наша Україна” В'ячеслав Кириленко заявив, що його політична сила планує йти на вибори спільно з „Народною самообороною” Юрія Луценка.

16 квітня Генеральна прокуратура направила подання у Вищу раду юстиції щодо звільнення суддів загальних судів, які прийняли рішення про призупинення дії указу президента про розпуск Верховної Ради. Мова йде про суддів Феодосійського, Артемівського судів та інших.

16 квітня Партія президента НСНУ прийняла рішення на з'їзді йти на вибори самостійно. При цьому вона включила в свої списки чільників Партії „Пора”. Водночас, лідер НСНУ В'ячеслав Кириленко зазначив, що існує можливість продовження переговорів щодо утворення єдиного блоку демократичних сил, у випадку, якщо політичні сили домовляться про конкретну дату на яку перенесуться дострокові вибори.

16 квітня СБУ має підтвердження передачі майна приблизно на 12 мільйонів доларів близькому родичу судді Конституційного Суду Сюзанні Станік, яка є доповідачем КС у справі оцінки конституційності указу президента

„есендовською”, більш антизахідною. І це одна з причин, чому антикризова коаліція є найгіршим варіантом з усіх коаліцій.

Партія регіонів може змінитися лише тоді, якщо буде в опозиції, або якщо стане партнером когось із помаранчевої коаліції. Але, на мою думку, саме ці вибори дадуть Ющенку і помаранчевим останній, другий шанс сформувати ту коаліцію, яку вони повинні були зробити рік тому.

А хто буде наступним президентом? Юлія Тимошенко, оскільки українського президента вибирає Центральна Україна. А Центральна Україна — це український Огайо. В Америці кажуть, що саме Огайо визначає, хто буде президентом Америки. У 1994 році Центральна

Україна вибрала Кучму. У 2004 році вона вибрала Ющенка. І Центральна Україна ніколи не піде за донецькими, ніколи. Вона могла піти за донецькими — ніколи! І якщо дійсно повторяться події трирічної давнини, але супротивниками будуть вже не Янукович—Ющенко, а Янукович—Тимошенко, то Янукович програє враз. Очевидно, все залежить від того, чи будуть президентські вибори. Бо якщо Ющенко програє тепер, то збереться конституційна більшість і змінить Конституцію.

Тарас Кузьо,
політичний експерт,
професор університету
ім. Джорджа Вашингтона (США)

На політичній кризі в Україні можна добре заробити

На політичній кризі в Україні можна добре заробити. Коли точиться боротьба за владу, ставки зростають в геометричній прогресії. Заробляють усі — від високопосадовців до пересічних громадян.

Найгучнішим епізодом останнього часу стало викриття Службою безпеки України (СБУ) хабарництва близького родича судді-доповідача Конституційного Суду України (КСУ) у справі про законність Указу Президента України про розпуск парламенту Сюзанні Станік на суму в 12 млн. дол. Про це на брифінгу заявив в.о. голови СБУ Валентин Наливайченко. Він зазначив, що до СБУ надійшло відповідне звернення чотирьох депутатів ВР, тому СБУ і здійснила перевірку. В.Наливайченко розповів, що впродовж 2005–2006 рр. близькому родичеві С.Станік було передано земельні ділянки в Києві, Ялті і Львові, а також нерухомість (загальною площею 500 кв. м), декілька іноземних автомобілів. Останню акцію було здійснено наприкінці березня 2007 р., зазначив керівник СБУ. З огляду на це СБУ надіслала листа на ім'я голови Конституційного Суду з проханням розібратися з обставинами справи.

Тим часом Генеральна прокуратура України заявила, що поширена в Інтернеті інформація про отримання власне С. Станік хабара у вигляді квартир у Києві не відповідає дійсності. Про це повідомив прес-секретар Генпрокуратури Олексій Бебель, водночас відмовившись прокоментувати інформацію, озвучену раніше в.о. голови СБУ В. Наливайченко про хабар близькому родичеві С. Станік. Отже викриття СБУ родича судді КСУ передувало скандалу, що пов'язаний уже власне зі С. Станік. 12 квітня в Інтернеті було оприлюднено розшифровку нібито розмови С.Станік із заступником міністра Кабінету міністрів Оленою Лукаш, де вона пропонує судді хабара у вигляді нерухомості за рішення КСУ про неконституційність президентського указу. Тоді депутат від „Нашої України” Руслан Князевич заявив, що там не вірять у достовірність цієї інформації, але, зважаючи на суспільну увагу до Конституційного Суду, попросив С. Станік судитися з сайтом, який оприлюднив цю інформацію. Якщо ж вона цього не зробить, „Наша Україна” залишає за собою право негайно звернутися до прокуратури і СБУ, оскільки у разі, якщо звинувачення підтвердяться, це ставить під сумнів дії і рішення судді-доповідача КСУ

Фото: Петро Андрусенко

(за конституційним поданням про Указ Президента про розпуск парламенту), зазначив Р. Князевич.

На політичній кризі заробляють не лише високопосадовці, але й пересічні громадяни. Кожен із десятків тисяч прихильників Партії регіонів, яких звели до Києва на маніфестації, отримує, за різними даними, від 100 до до 150 грн. щодоби (20–30 дол. США). Для тих, хто залишається в наметах і вночі, сума зростає вдвічі, сягаючи 300 грн. на добу (60 дол. США). Для людей із регіонів, де високе безробіття, а зарплата є значно нижчою від київської – це вагома матеріальна підмога. Отже, люди їдуть до столиці на заклик Партії регіонів, щоб насамперед заробити грошей.

Депутатство в Україні також є вигідним бізнесом. По-перше, офіційна заробітна плата народного обранця становить 20 тис. грн. (4000 дол. США). По-друге, діставшись до парламенту, для кожного нардепа відкриваються можливості заробити значно більше на законотворчості. Лише за одне го-

лосування законопроекту на користь тієї чи іншої фінансово-промислової групи або банку кожному народному обранцеві замовники платять десятки тисяч доларів. Нарешті, коли в країні загострюється боротьба за владу, яку власне депутати й провокують, можна заробити не просто великі, а дуже великі гроші. Так перехід кожного депутата від опозиції до владної коаліції в парламенті (що й стало причиною розпуску президентом цього складу Ради) коштував, за деякими даними, від 3 до 10 млн. доларів – залежно від політичної ваги депутата. Перехід же цілої фракції до лав коаліції – як то, приміром, соціалістів у кількості 31 депутата – буцімто принесло Соцпартії Олександра Мороза 300 млн. дол. прибутку у вигляді подяки за такий крок.

Для власне ж фігурантів політичного протистояння ціна питання є куди вища. Влада в Україні коштує надто дорого, вона є майже безцінною. Бо влада – це гроші... і навпаки.

Павло Бальковський, Київ

про розпуск парламенту. Впродовж перевірки, за словами в.о. голови СБУ Наливайченка, було виявлено, що впродовж 2005, 2006 і початку 2007 років, близькому родичу судді Станік було передано земельні ділянки у Києві та Ялті, житлові приміщення у Києві та Ялті, кілька іноземних автомобілів і офісне приміщення у центрі Києва площею близько 500 кв. м. Журналісти з'ясували, що мова йде про 74-річного матір Станік.

16 квітня Парламентська коаліція має намір домогатися імпічменту президента у випадку, якщо Конституційний Суд визнає неконституційним указ глави держави про розпуск парламенту. Про це заявив прем'єр Віктор Янукович. Водночас, журналісти отримали чимало свідчень того, що у Партії Регіонів ведеться внутрішня боротьба за формування першої десятки списку кандидатів у депутати.

17 квітня Голова Європейського парламенту Ганс-Герт Поттерінг підтримує ідею проведення дострокових парламентських виборів в Україні як механізм врегулювання політичної кризи. „Я думаю, що вибори і є тим необхідним механізмом для того, щоб зрозуміти волю народу“, – зазначив він.

17 квітня Президент Віктор Ющенко не виключає призупинення дії свого указу про розпуск Верховної Ради в частині дати проведення позачергових виборів для того, щоб ухвалити низку законопроектів, необхідних для їхнього проведення. „Там потрібно більш 10 законів напрацювати для проведення виборів. Ми домовляємося, що я припиняю дію указу в тій частині, що стосується дати виборів. Тоді в рамках цієї конституційної норми – 60 днів (із дня указу про розпуск парламенту), припиняючи дію указу, ми виходимо на те, що потрібно його призупинити, наприклад, на 20 днів. Ми за ці 20 днів проводимо зміни в законодавство, проводимо 3-4 засідання Верховної Ради, прийняли нормативну базу – дія указу відновлюється. Але перед цим ми домовляємося політично, що (дострокові) вибори пройдуть у червні такого-то числа“, – сказав він.

18 квітня Після оприлюднення указу про розпуск парламенту рейтинг Віктора Ющенка піднявся із 11 % до 17 %. Про це свідчать результати опитування, проведеного 9-13 квітня Київським міжнародним інститутом соціології. Загалом інші симпатії виборців розділились наступним чином: за Віктора Януковича – 35,7 %; за Юлію Тимошенко – 17,7 %; за Петра Симоненка – 2,4 %; за Юрія Луценка – 2,4 %; за Наталію Вітренко – 1,9 %; за Володимира Литвина – 1,6 %; за Олександра Мороза – 1,3 %. Не визначились з тим, як дати, 15 % всіх респондентів.

Підготував Богдан Бачинський, Львів

Володимир Діброва: „Вибір – це акт свободи”

» „Вибір – це акт свободи,” – каже Володимир Діброва, український прозаїк зі світовим ім’ям, якщо зважити на те, що твори його вже перекладено в Німеччині, Польщі, Угорщині, Шотландії, Сполучених Штатах Америки та Канаді. І відразу виникає бажання розповісти про множину інтерпретацій, – як життєвих, так і літературних – що їх Діброва дав цій максимі. Скажімо, час літературного дебюту Діброви – сімдесяті роки минулого століття – пропонував обирати між панівною соцреалістичною методою та своєрідним „народництвом” дисидентів-шістдесятників, і неприйнятність обох полюсів для низки українських авторів, у тому числі й Володимира Діброви, стала тим, від чого відштовхнулася українська „андерґраундова альтернатива” 70-80-х років. Тексти Діброви того часу, надруковані значно пізніше, аж наприкінці 80-х років („Тексти з назвами і без назв”, 1990; „Пісні Бітлз”, 1991) витворюють новий тип героя – містянина-напівінтелігента, „маленької людини”, позначеної трагедією кінця імперії, нову художню мову – міську українську мову, зрештою, нову естетику, в якій є щось і від абсурдизму Беккета, і від фактографічності Гемінґвея, і від легкої іронії бітників. Пізніші романи „Пентамерон” та „Бурдик”, що так чи так торкаються болючих сторін нашого багатоаспектного та багатоступеневого прощання з радянською імперією, побачили світ в українській періодиці (відповідно, у часописі „Сучасність”, 1-2, 1994 та „Березіль”, 1-2, 1997), а згодом і окремим виданням разом із ранніми творами та п’єсою „Тягнуть телевизор” (ідеться про збірку „Вибгане” 2002 року). Також в Україні вийшла збірка новел Діброви „Збіговиська” (1999) та добірка з чотирьох п’єс „Довкола столу” (2005), дві з яких – „Двадцять такий-то з’їзд нашої партії” та „Короткий курс” – написано ще на початку дев’яностих років і згодом відредаговано.

Актом вибору можна вважати й рішення Діброви зробити літературознавство своїм фахом, захист дисертації з ірландської літератури, участь у розбудові кафедри англійської мови НаУКМА (тоді ще УКМА), переклади з С. Беккета, Г. Д. Торо, Е. Ліра (переклад роману Беккета „Уот”, надрукований у „Всесвіті” в 1991 році, відзначено премією імені Миколи Лукаша). Актом вибору є, очевидно, і рішення письменника жити і працювати в США. Від моменту втілення цього рішення в життя минуло вже понад десять років.

Винайдена літературознавцями типологія констатує Вашу належність до покоління (покоління в сенсі естетичного явища) українських письменників, що дебютували в 70-х роках минулого століття, – Богдан Жолдак, В’ячеслав Медвідь, Євген Пашковський, Олег Лишега, Лесь Подерв’янський... Наскільки, на Вашу думку, підставовим і плідним є таке узагальнення? Чи можливо інтерпретувати вас як письменника поза цим контекстом?

Ці письменники навряд чи витворюють одне естетичне явище. По-ставте поруч „Кров по соломі” В. Медвідя і „Павлік Морозов” Л. Подерв’янського. Спільним у них є хіба що однакові літери. Покоління – це передовсім спільний життєвий досвід. Коли найстаршому з них (Б. Жолдак, 1948 року народження) було п’ять років, вся країна, тамуючи подих, чекала, чи виживе товариш Сталін. А у 1967 році, коли найменшому з них, Євгену Пашковському (1962 року народження) було стільки ж років, завдяки радіо навіть у Житомирській області знали, що „Бітлз” видали новий альбом. Тобто, як не крути, а це зовсім різні світи.

Якщо вірити Мілану Кундері, будь-якого справжнього письменника можна зрозуміти, тільки якщо розглядати його творчість у трьох контекстах: найперше в місцевому (національному чи регіональному), тоді у трохи ширшому – географічно ширшому або ж з огляду на його належність до певної мистецької течії (наприклад, Радянський Союз, творчість африканських письменників доби антиколоніалізму, література мусульманських країн чи театр абсурду) і, нарешті, у всесвітньому. Кундера висловив цю ідею в статті і „Три контексти” і, на прикладі Божени Немцовой, показав, що вивчення її творчості винятково в рамках чеської літератури робить її „заручницею богемістів”. І що насправді Немцова була відкрита й до інших впливів, кожен із яких позначився на її творчості. І це, пише далі Кундера, було для Чехії чи не першим проривом за межі провінційності, від якої потерпає кожна так звана „мала література”.

Якщо ми застосуємо цю думку, скажімо, до творчості Олега Лишеги, то перший (український) контекст дасть нам студентський Львів початку 70-х років із його національно-зафарбованим протодисидентством. Другий (Радянський Союз та Східна Європа) виявить епоху пізнього тоталітаризму, відсутність паралізуючого терору, але загальну пригніченість і задуху. І, нарешті, третій (світовий) контекст засвідчить культурну єдність обох половин Європи, ідеологічну поразку комунізму, універсальний характер західної культури, її глибоке засвоєння та неймовірно цікаві вияви у творчості Лишеги. Із названої Вами обоими я не випадково вибрав саме його. Книжка його віршів у перекладах Дж. Бресфілда одержала в Америці літературну премію. Той факт, що хтось на іншому кінці світу зацікавився та оцінив його дуже непрозорі вірші, свідчить, перш за все, про прилученість Лишеги до світового контексту. Не кажучи про його поетичний дар.

Кого в нашій та світовій літературі Ви – з властивою дрібкою умовності – назвали би своїм попередником? Як би самі вписали себе в традицію – українську та світову? Мені особливо цікаве питання про типологію вашої іронії та гумору.

Підозрюю, що за цим питанням стоїть ідея прогресу як рушія не тільки історії, але й культури. Якщо прийняти цю ідею, то література виглядатиме чимось на зразок драбини, яка щабель за щаблем веде на захмарну гору. Я не поділяю такого погляду. Мені здається, доречніше було би казати про впливи, про вчителів, але не про поступ у бік якоїсь мети.

Моїм першим вчителем був Е. Гемінгвей. Коли я в свої 16 років прочитав оповідання про Ніка Адамса, зразу ж зрозумів, що це – воно. Я не усвідомлював, що це „воно“ означає (захоплення творчістю конкретного автора, життєвий вибір чи радість від того, що хтось описав те, що й я тоді відчував), але щось в мені тоді як увімкнулося, так і досі не вимикається.

І щось подібне було не лише зі мною. Мало не вся сучасна американська література пройшла через школу Гемінгвея. Йі не тільки вона. В. Шукшин був його учнем. А Григор Тютюнник був учнем Шукшина. Чи робить це Гемінгвея попередником Шукшина і подвійним попередником Тютюнника? Я не думаю. А в моєму випадку і поготів. Якщо придивитися,

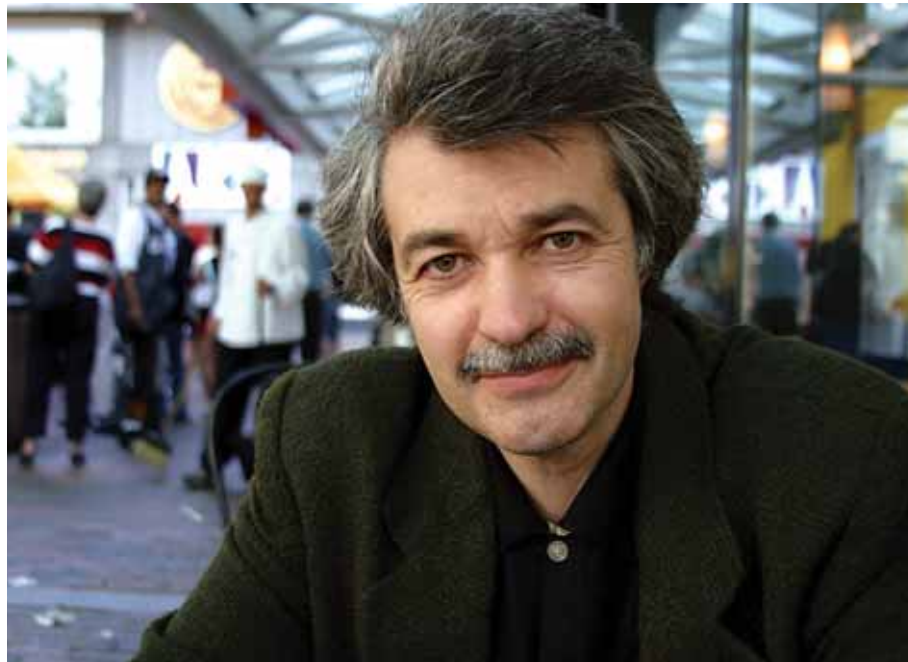
то в мене дуже багато вчителів. Для мене навіть зустріч із графоманом – це урок і попередження.

Я б сказав, що українська традиція пов'язана з двома іменами – М. Гоголя і Т. Шевченка. Вони – наче два крила або дві не обтяжені шинеллю руки. Сміхова культура та масний, замішаний на емоційності, романтизм. Звичайно, обидва ці напрямки походять від одного стовбура. Як би його описати? Тріумф пластики над структурою, замашна образність, надлишковість, одне слово – борщова стихія... Дар і тягар водночас. („Немов той камінь, що в глибини тягне“, як писав Рільке.)

Мені зараз не дуже думається про світову традицію, але я, безумовно, належу до гоголівської школи. З якої я при кожній нагоді бігаю в інші місця набиратися уму-розуму.

Говорячи про українську поезію, прозу, художній переклад, літературознавство та есеїстику останніх п'ятнадцяти років, які тексти Ви назвали би найбільш репрезентативними?

Репрезентативний – це, наскільки я розумію, той, який щось представляє, тобто найбільш показний, чи типовий, чи характерний. Із цього погляду все, що нині на слуху, дуже точно відбиває стан нашої літератури. Якщо ж Ви ма-

Моїм першим вчителем був Е. Гемінгвей. Коли я в свої 16 років прочитав оповідання про Ніка Адамса, зразу ж зрозумів, що це – воно. Я не усвідомлював, що це „воно“ означає (захоплення творчістю конкретного автора, життєвий вибір чи радість від того, що хтось описав те, що й я тоді відчував), але щось в мені тоді як увімкнулося, так і досі не вимикається.

Микола Зеров, який, як ніхто, розумів, яку загрозу несе в собі така генетика, накреслив і шляхи порятунку від цієї „сентиментальної квати“. „Класична пластика, і контур строгий, / і логіки залізна течія - / оце твоя, поезіє, дорога“.

єте на увазі, який із цих творів є найкращим, то я не маю, що сказати. Хоча б тому, що я недостатньо добре знаю сучасну українську літературу.

Чи має сучасний український письменник певне позаететичне за-

» **вдання? Якщо так, як би Ви його сформулювали?**

Мені здається, що така постановка питання була актуальною скоріше для двох попередніх століть, ніж для нашої (добре, як не кінцевої!) перехідної доби. Але, як бачимо, некраєвське «поэтом можеш ты не быть, а гражданином быть обязан» пережило кілька епох і ще й досі є приводом для дискусій. Але ж нині роль письменника зовсім не та, якою вона була навіть двадцять років тому. По-за „духовного вчителя“ чи „охоронця загроженої мови“ вже викликає не захват, а, в кращому разі, байдужі смішки. Активна громадська позиція – це дуже добре, але сама по собі вона не є заміною таланту. Так само, як і виголошення своєї неприлученості або відстороненості від політики. Для когось це трагедія. Інших такі радикальні зміни у ставленні суспільства до своїх митців протверезують. Принаймні, сьогодні ясно, що у письменника було й залишається єдине завдання – його творчість. І якщо з цим у нього гаразд, то все інше додасться.

Яка із суспільно-політичних подій в Україні в останні п'ять років справила на вас найгнітючіше враження? Чому?

Те, у що вилилася Помаранчева революція, нагадує мені відому притчу про сівача (Євангеліє від Луки, 8:5–15). Там, якщо пам'ятаєте, чоловік вийшов сіяти насіння. Одне впало край шляху, і пташки його зразу склювали. Інше впало на камінь, зійшло, і одразу ж посохло, бо не мало вогкості. Третє впало між тернини, які його заглушили. І тільки четверте потрапило в гарну землю й, зійшовши, дуже рясно вродило.

Мало хто може розраховувати на те, щоб опинитися в четвертій категорії. Друга та третя (все-таки щось зійшло!) дають таку-сяку надію на те, що бодай у пам'яті залишиться спогад про сім'я, з якого могло розпочатися нове життя. Але від того, що така значна частина країни нагадує битий шлях з цієї притчі й активно виштовхує з себе дароване їм насіння, і справді робиться моторошно.

Наскільки Ви вірите в існування спільної для всіх українців ідентичності і яким бачиться майбутнє цієї ідентичності? Яку роль відіграє спільне радянське минуле в конструюванні/руйнуванні української ідентичності?

Я не сумніваюся, що можна говорити про українців як про окрему національну спільноту, незалежно від того, звідки вони родом. За моїми спостереженнями, всі вони мають спільну ДНК. Це виявляється в поведінці, в смаках, у світобаченні, в манері реагувати на зовнішні подразники. Але ДНК – це біологія. А ідентичність – це поняття з соціології. Сьогодні, наскільки розумію, Україна переживає кризу не тому, що раптом щось різко погіршилося, а тому, що люди (дехто з них, може, вперше в житті) опинилися перед вибором. Вибір – це акт свободи. Більшість людей боїться свободи, а якась частина її ненавидить. У рабстві, може, й важче, зате безпечніше. Але те, що сприймається попервах як прокляття („та що ж ми за народ такий?!“), може обернутися нашим єдиним порятунком. Я маю на увазі необхідність вибору своєї національної ідентичності. Хочете бути українцями – ставайте ними. Це дуже відкритий та демократичний клуб. Подобається це комусь чи ні, але нашим квитком у цей клуб була і залишається українська мова. Якщо ви схочете її відкинути, то тоді вам доведеться вигадувати собі іншу історію, літературу, фольклор та всю національну міфологію. Скільки на це піде часу? І де ви для цього візьмете будівельний матеріал? Крім того, для росіян ви завжди будете „хохлами“. Гарна основа для національної самосвідомості.

Я не думаю, що комуністичний експеримент двадцятого століття з усіма його трагедіями та втратами мав аж такий вплив на розвиток української самосвідомості. Він не зміг знищити національну ідею. Радше навпаки: родове, племінне начало виявилось потужнішим за чергову світську підробку під „загальнолюдськість“. А щодо руйнування української ідентичності... Перечитайте „Конотопську відьму“ і побачите, що українські політики (та й не тільки політики) так і лишилися сотниками Забрюхами. Ніякі війни та голод їх не змінили. ДНК неможливо знищити. Дайте їм хоч помаранчеву, хоч золоту революцію, вони її так само розтринькають.

Скажіть декілька слів про рецепцію англومовних перекладів ваших творів. Знову-таки, що в ній справило на Вас найгнітючіше враження?

Всю цю рецепцію можна перерехувати на пальцях однієї руки, але я нею дуже задоволений. Мою книж-

ку „Пельце. Пентамерон“ випустило видавництво Northwestern University Press. Це відоме (або, як у нас полюбляють писати, „престижне“) університетське видавництво, але вся його престижність полягає в тому, що воно чи не єдине в Америці друкує східно- та центральноєвропейських авторів.

Комерція, наскільки я зрозумів, їх не дуже цікавить, вони себе майже не рекламують. Я нарахував, може, з десяток рецензій на цю книжку, і всі вони мені дуже сподобалися. Найперша з них (у Publisher's Weekly) містила надзвичайно влучні спостереження щодо стилю та авторської стратегії, і завершувалась словами: „Читати ці твори – неймовірна насолода“ (exhilarating fun). Мене такий висновок аж ніяк не гнітить.

Як би Ви самі проінтерпретували філософську проблему, довкола якої обертається все, що Ви написали?

Прекрасне запитання! Ніколи над цим не замислювався, але, здається, через все, що я пишу, так чи інакше проходить тема свободи. Тема вибору, проблема особистої відповідальності, вроджений потяг до звільнення.

Так чи так, але це стосується мало не кожного із моїх персонажів. Цюпа („Звіздонавти“) з розділу в розділ шукає дірочку, через яку можна втекти з космічного корабля.. Вітя Малятко („Пентамерон“) розробляє плани, як йому вирватися з НІІАА. Життя Бурдика минає в подібних пошуках. Те саме можна сказати і про оповідача із „Пісень Бітлз“. Неправильно зроблений вибір заводить товариша Пельце у небуття. Про це й усі мої п'єси. І, нарешті, в моєму новому романі „Андріївський Узвіз“ тема вибору-звільнення-порятунку втілена в образі линви, що тягнеться через усе життя головного героя.

Але я не філософ. Мене цікавлять не філософські проблеми, а життєві ситуації, в яких розігруються ці проблеми. Якби треба було вибирати між конкретним буттям, з усіма його звичками, ритмами й запахами, та ідеєю (тобто філософською формулою, яка це буття узагальнювала б), я вибрав би буття.

Тільки Ви, будь ласка, нікому про це не кажіть. Хай самі здогадаються.

Володимир Діброва

Зі збірки “Спалахи”

Проповідник

» Восени 2006 року напередодні виборів до Сенату й Конгресу в Сполучених Штатах вибухнув політичний скандал. 4 листопада газета „Нью-Йорк Таймс” на першій сторінці помістила статтю, в якій було сказано, що пастор Геккерт, один з найвпливовіших проповідників, телевізійний душпастир шестидесяти мільйонів американських християн-євангелістів, людина, з якою щотижня радиться президент Буш, регулярно, протягом трьох років зустрічався по мотелях з ескортом-гомосексуалістом. Пастор має родину і п’ятеро дітей. У своїх казаннях він таврує гріх гомосексуалізму і домагається, щоб в конституції була стаття, яка б забороняла шлюби між особами однієї статі.

А ескорт, Майк Джонс, скрізь дає інтерв’ю, у яких каже, що він обурений лицемірством свого клієнта.

На це Геккерт заявляє, що плітки про три роки – це брехня його політичних ворогів. Так, він пригадує, що колись був у відрядженні, зупинився в motelі і замовив собі масаж. І цей масаж прийшов йому робити чоловік. Але між ними нічого не було. Так, він купив у нього наркотики, але лише для того, щоб не образити масажиста. Так, він палив, але не в затяжку, і того ж вечора викинув решту в смітник. Так, мене, каже Геккерт, було спокушено, але я вистояв!

У зв’язку з цим – інша тема із іншого життя. На нашому факультеті на старшому курсі вчився один хлопець, Вітя Браницький. Киянин, живчик, улюбленець дівчат, музикант. Викладач військового перекладу чомусь його незлюбив. І коли був державний іспит, викладач йому вліпив двійку. А це означало, що Віті не присвоїли звання офіцера. Більше того, через рік його могли як рядового призвати до війська й відправити служити десь дуже далеко. Викладач обіцяв Віті подбати про це. По тобі, казав Віті викладач, Чукотка плаче.

Але за той рік відбулося кілька подій. Вітя познайомився з американкою, одружився і не без страшних зусиль, але таки перебрався жити за океан. А викладач військового перекладу був замішаний у скандалі й відправлений служити в місто Фрунзе, в Киргизію (нині Бешкек, в Киргизстані).

В центрі скандалу був старий бронетранспортер, який стояв на подвір’ї одного з університетських корпусів, за будинком військової кафедри. Казали, що офіцери кафедри, буцімто, ходили туди по черзі усамітнюватися з якоюсь студенткою. За іншою версією, там була не одна, а кілька студенток. У кожному разі, викладача відправили дослужувати у Середню Азію. Він казав, що його підставили як молодшого за званням (він тоді був капітаном), і обіцяв вивести на чисту воду майорів та полковників. Але він того не зробив, через що і опинився не за Полярним колом, а серед гір, в столиці братської республіки.

Я його зустрів наприкінці вісімдесятих років, в центрі Києва. Капітан погрубшав, наїв червону пику і був у цивільному. Він стояв перед великою кольоровою афішею і не рухався. З афіші йому всміхався американський євангеліст-проповідник, який запрошував киян в Палац

Спорту на зустріч з Богом. Проповідника звали Віктор Браницький.

Потім у нас були різні зарубіжні проповідники - мормони, меноніти і навіть сам головний равін нью-йоркських хасидів, про якого в афіші на площі Ленінського Комсомола писали тоді, що він - новий месія. Але Вітя був першим.

У листопаді 1989 року я знову побачив капітана. На площі, перед виходом з метро американський (якщо довіряти акценту) проповідник (але не Вітя Браницький) навертав людей до Бога. Він крейдою намалював коло, став в центрі й оголосив, що, доки він тут стоїть і тримається Господа, пекельні сили не візьмуть його. Бог цього не допустить!

Поруч із ним стояв наш капітан і перекладав цю вогнисту промову. Попервах він її бубонів, може, від ніяковості чи з незвички. Або, можливо, він ще не засвоїв термінологію.

Люди, які поспішали під землю або, навпаки, вибиралися звідти, натикалися поглядом на крейдяне коло, зупинялися на мить, пересвідчувалися, що це – не черга і надавали ходи.

Через кілька місяців я мусив їхати до Москви. Стояв такий холод, що було видно, як у перехожих з ніздрей і ротів виринається пара. І це їх робило схожими кого на коней, а кого – на драконів.

Біля станції метро „Колхозная” було завізно. Працюючи ліктями, я повільно, але вірно рухався у бік підземного тепла, аж поки не вперся в причину цього тиску. На хіднику перед сходами два чоловіки – американський проповідник і наш капітан - щось віщали задиханій масі. Крига надовго загарбала асфальт, тому замість крейди вони своє захисне коло прошкрябали викруткою, яка валялася в них під ногами. На американцеві було пальто й шапка, а капітан стояв із непокритою головою і пахкотів. З того часу, коли я його бачив востаннє, він так добре опанував нову термінологію, що робив уже не послідовний, а синхронний переклад. Місцями він навіть випереджав проповідника, а то й на власний розсуд адаптував благу вість до потреб конкретної аудиторії. Наприклад, там, де американець висвітлював структуру пекла, з конкретними камерами для конкретних гріхів, капітан лякав публіку загальною панорамою простору, темного, холодного і незбагненого. Умом його, гримів капітан, не понять, аршином опцін не ізмерить! І вся біда в тому, попереджав він слухачів, що він, цей морок, не так назовні, як усередині. Вогонь, лише вогонь здатний боротися з пеклом. Вогонь у всіх його видах. Все, що горить. Пустий його в себе! Бо що ти сам по собі проти тьми?! Хто має вуха, хай слухає!

Бабця з мішком на санчатах перекривала мені вхід в метро.

Ей, бабуса, сказав їй хтось з-поза моєї спини, давай або туди або сюди. Ну що там таке?

Бабця підхопила санчата, завдала мішок собі на плечі й відповіла, що це еті, ну як же їх ... сіаністи!

Листопад 2006

Потяг 76 на польських рейках

» Коли вперше комплектувався склад літературного „Потягу76”, його засновники ставили за мету відкрити ментальні кордони й створити простір для вільного міжнародного обміну думками. Він мав розвиватися всупереч дедалі коротшій трасі реального колись потягу №76, що курсував від моря до моря, від Гданьська до Варни й возив зацікавлених світом подорожніх на канікули мрій, і котрий зараз є практично внутрішнім українським поїздом, що лише кожен другий день перетинає кордон, довозячи людей бізнесу на базари Перемишля.

Український „Потяг76” створили і завідують ним одні з найкращих українських знавців сучасної літератури: Юрій Андрухович і Олександр Бойченко. Літературний потяг приймає у своїх купе пасажирів з різни-

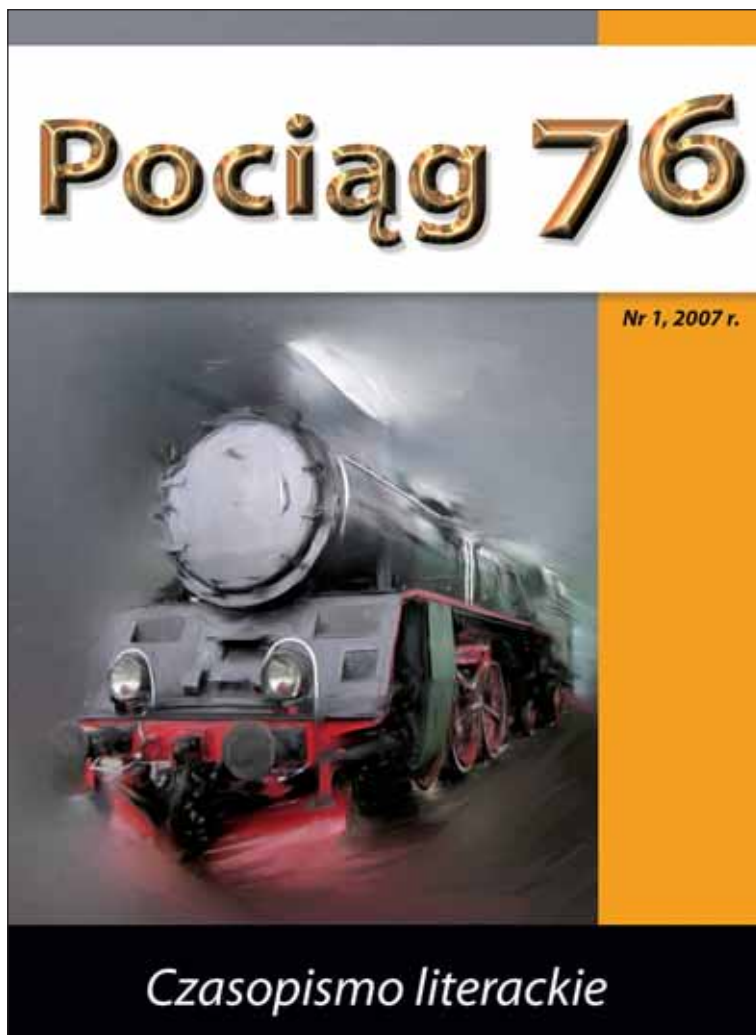
ми темпераментами і різним поглядом на літературу. Вагон першого класу завжди зарезервований для поезії. Далі йде проза, есеїстика, критика, класика... Є у ньому також місце, назва якого – як пише Андрухович – не перекладається жодною іноземною мовою. Йдеться про тамбур – своєрідне приміщення в кінці радянських вагонів, де можна було курити і яке завдяки цьому ставало центром товариського (а також алкогольного) життя. У ньому вибухали дискусії, суперечки. І саме для таких дискусій і суперечок відкрито тамбур і в літературному потязі, бо немає більшої рушійної сили для мистецтва, ніж запальний обмін думками. Український „Потяг76” об’їжджає країни Центрально-Східної Європи, презентуючи найцікавіші течії сучасної літератури. На його трасі можна побачити станції: Київ, Чернівці, Прага, Клай-

педа, Краків, Вроцлав, Белград... Створений для Інтернету і існуючий передусім у віртуальній реальності, „Потяг76” з’являється у класичній формі лише у вигляді спецвидань. Одним із таких спецвидань був „Потяг до Польщі”, присвячений польській літературі. В ньому зібрано найкращі тексти, які були перекладені й оприлюднені в електронній версії часопису в 2005/2006 роках, зокрема Анджея Бобковського, Лешека Колоковського, Єжи Пільха, Ольги Токарчук, Дороти Масловської та ін.

Потяг з Польщі

Ідея літературного поїзду прорвала дедалі закритіші кордони. Випусники варшавської україністики створили польську версію „Потягу76”. А все почалося від перекладацької майстерні, організованої Фундацією європейського порозуміння Кшижова. Між молодими перекладачами з Росії, Білорусі, України, Німеччини та Польщі виникла потреба створити, по-перше, простір для дискусій, по-друге, місце, яке давало б шанси професійного розвитку. Шанси, які в умовах кризи видавничого ринку є дуже обмеженими. Так народився „Pociąg 76” – часопис, який за взірцем свого українського „батька” займатиметься представленням сучасників з різних країн Центрально-Східної Європи, а також відкриє свої сторінки для початківців: авторів та перекладачів. Його прем’єра відбулася в березні у Вроцлаві. У локомотиві „сидять”: Уршула Вітвіцька-Рутковська (головний редактор), Марцін Маришак (заступник головного редактора), Катажина Матушевська (координатор проекту, філолог) і Ольга Юрчишин (координатор проекту від Фундації Кшижова). Проект є частиною програми „Na skrzyżowaniu Kultur” („На перехресті культур”), а співфінансує його місто Вроцлав.

„Pociąg 76” також створюється для Інтернету. Паперовий вигляд матиме раз у рік, у спецвиданні, в якому будуть зібрані всі тексти, оприлюднені раніше в мережі. Перший номер присвячений суто українській літературі. Це уклін українській редакції і подяка за „Потяг до Польщі”. Його відкриває есей Юрія Андруховича „Фантазія на тему прозорості”, який пояснює генезис часопису, сягає до історії оригінального „Потягу76”, аналізує злети і падіння польсько-українських відно-

син і наголошує необхідність створити умови вільного перетину кордонів – якщо не людей в їх фізичних оболонках, то хоча б думок та літератури. У окремих вагонах (польський поїзд також поділений на літературні вагони-жанри) займають місця письменники, вже добре знані польським читачам. Українську поезію репрезентує Ростислав Крамар зі своїми „варшавськими” віршами, повними емігрантської ностальгії, Дмитро Лазуткін, Галина Крук і Сергій Жадан. У вагоні „Проза” їдуть Світлана Поваляєва, Юрій Винничук і Софія Андрухович, тобто представники різних поколінь і дуже різних стилів. Есеїстика приймає Юрія Андруховича та Андрія Бондара. У вагоні „Інтерв'ю” відбувається розмова з Тарасом Прохаськом, а вагон під назвою „Критика” містить гострий текст Олександра Бойченка про стан сучасної української літератури. Кожний з текстів дібраний так, щоб давати конкретне послання або конкретну картину України. Члени української редакції підтримували молодших колег, допомагаючи знайти добрі матеріали або нав'язати контакти з авторами, але за всі організаційні та перекладацькі справи відповідали польські „машиністи”.

План подорожі

„Pociąg76” створено, щоб дати польським читачам можливість контакту з культурою й літературою інших країн. В цьому контакті допомогти має також необмежений доступ до інтернет-версії часопису. Рейс на Україну був першою експедицією нового табору. Наприкінці квітня з'явиться другий номер журналу. Він запросить нас у літературну подорож до Сербії, Польщі, Угорщини і ще раз – до України. Творці польського „Потягу” вже обмірковують наступні маршрути. Хочуть показати зовсім невідомих письменників. Налагоджують зв'язки з молодими авторами і перекладачами з різних мов, поки що географічно найближчих. А згодом – хтозна... Можливо, їхні зусилля допоможуть стерти ту „роз'єднаність”, про яку писав Андрухович у своїй „Фантазії на тему прозорості”. І не будемо вже дивитися одні на одних: ми з вікон поїзду, вони – з перону, або ж навпаки. Близькі й водночас дуже далекі. Просто увійдемо разом до тамбуру й почнемо розмову про літературу – так знайому, як ніколи раніше.

Анна Коженівська-Бігун,
Варшава

Бракує слів

» Ну що, прошу панства, догралися? Я зараз не про вибори-перевибори, а в принципі. Бо якщо вже Польща починає змужднено махати рукою в бік України, то це означає одне: можемо сушити весла, вони нам більше не знадобляться. Не хотіли вчасно гребти в Європу – тепер залишається лягати у дрейф. А течії в наших дурнуватих широтах такі, що кожне дрейфування закінчується російським берегом. Хіба би... Хіба би Росія погодилася взяти собі Крим, Донбас і Верку Сердючку, а решті України дала б нарешті спокій.

Хто не в курсі, може запитати: а до чого тут Польща? Звісно, протягом першої половини ХХ століття ми з поляками від душі попили одне одному крові: війна за Львів і „паціфікація” українських сіл, Волинь–43 і „Вісла”–47... У польській масовій свідомості українець до 90-х років, а подекуди й довше, асоціювався з безжалісним різном-бандерівцем (ех, якби ж то хоч було правдою!). Але, з іншого боку, того ж таки трагічного 1947 року розпочалася й альтернативна історія польсько-українських стосунків. І розпочав її Єжи Гедройц – поляк, який зробив для блага України більше, ніж усі наші політики разом узяті (втім, і так ясно, що більше, позаяк вони ще взагалі нічого не зробили). Організований ним еміграційний часопис „Культура” напосівся втовкмачити полякам кілька принципових тез. По-перше, зі втратою Східної Галичини треба раз і назавжди змиритися. По-друге, незважаючи на першу тезу, Польща мусить налагодити з Україною якнайкращі стосунки. По-третє, без незалежної України ніколи не буде й по-справжньому незалежної Польщі.

Півстоліття тому ініціативи Гедройця видавалися полякам божевільними або й зрадницькими. Та пан головний редактор продовжував лупати сю скалу, не лише здобуваючи дедалі більше прихильників серед еміграції, а й поступово поширюючи свій вплив на польську опозицію (зокрема, на славетну „Солідарність”), яка врешті-решт повалила комуністичний режим у Польщі і сама прийшла до влади. Гадаю, всі пам'ятають, що це нам дало: 1991 року Польща стала першою країною у світі, котра визнала незалежність України. І далі впродовж сірих кравчуківсько-кучимських років Варшава, як могла, підтягувала нас до Європи, хоч, певно, польським політичним елітам не раз і не двічі хотілося плюнути на все від споглядання нашої унікальної недолюбності. Але вони не плюнули – і, здавалося, наприкінці 2004-го дочекалися винагороди. Половину 2005 року мені пощастило прожити у Польщі. Саме пощастило: вперше і, мабуть, востаннє в житті я відчув, що це таке – бути представником модної країни за кордоном. Варшава і Краків, Гданськ і Вроцлав, Люблін і Торунь, міністерства й університети, клуби і бари – усі розкривали мені свої обійми лише за те, що я мав український паспорт і по-маранчеву сорочку. Друзі-поляки дивилися на мене із захватом, я тим часом із співчуттям дивився на друзів-білорусів.

Нова зустріч з Польщею – минулого тижня – виявилася дещо інакшою. Коротко кажучи, Польща втомилася бути нашим адвокатом і псувати собі стосунки з нинішнім континентальним трикутником геополітичного паскудства (Росія-Німеччина-Франція). Бо який у цьому сенс? Лікарі не дадуть збрехати: важко врятувати того, хто категорично не хоче вижити. Тому сьогодні у Польщі все голосніше звучать сумніви щодо України – на кшталт висловлених колись Бартоломеем Сенкевичем: чи можна бути захисником суверенності держави, громадськості і політична еліта якої виразно не відчувають такої потреби? Тому все наполегливішими стають вимоги встановити у Варшаві пам'ятник жертвам УПА (чого у 2005-му неможливо було собі уявити). Тому все відвертіше висловлюються міркування про доцільність масових переселень українців під час згаданої акції „Вісла”... На жаль, я не маю права засуджувати поляків за це, бо саме на таке ставлення Україна як держава і заслуговує. Зрештою, мої численні польські друзі з усіх сил радили не втрачати надії, але, здається, вони дивилися цього разу на мене приблизно так, як я два роки тому дивився на білорусів.

P.S. Коли внаслідок коаліційних інтриг міністром освіти у Польщі став Гертих (щось таке на зразок Шуфрича, лише з правого флангу), вроцлавські студенти вийшли на демонстрацію протесту. Усі свої думки з приводу цього призначення вони висловили на одному-єдиному транспаранті: „Kurwa mać!” Власне, цих двох слів мені й бракує для повноцінної назви статті.

Олександр Бойченко

Магічна Україна Теодосія Осьмачки

» „Ніхто не знає як я люблю тишу колишніх священничих садіб... Тишу, коли вдень після метушні господарської враз починався мовчазний антракт. Коли над селами, мов купи густого білого, соняшного [...] туману, стояли церкви, позвишували вниз дзвони, прислухаючися ними до останніх своїх звуків, вирваних дзвонарями

минулої неділі і кинутих в перелетні степові вітри...” Отак, з якоюсь відчайдушною ностальгією, починав Теодосій Осьмачка (1895–1962) у повісті „Старший боярин” (написаний на початку 1940-их, загубленої серед воєнної гуртовини, тоді віднайденої, й нарешті виданої 1946 р. в таборах ДіПі) один з ліричних описів світу, що його він знав дитиною, а який знищили (брутальним хаосом громадянської війни, першим голодомором, колективізацією, тоді знову голодомором, і ще страшнішим, масовим терором, депортаціями, жакіттями чергової війни) прямо перед його очима. І різкий біль утрати, і неспроможність змиритися з матеріалізованим виміром жорстокості демонічних масштабів не лише вилилися з душі насиченими тугою, гнівом, відчаєм віршами „Із-під світу” (й інших збірок) чи прозою „Ротонди душогубців”, а також докорінно зранили-звихнули його психіку.

У 1920-их член літературної групи „Ланка” (з Косинкою, Антоненком-Давидовичем, Підмогильним, Плужником), а згодом МАРС, Осьмачка зник з поля зору в 1929 р., коли його збірка „Клекіт”, в якій ще до розправи з українським селом він у формі страхітливих пророчих видив описав його повну руйну, викликала зловісну реакцію „політруків від літератури”. Роками він блукав по Україні, ховаючись, утім, не зміг уникнути арешту й засудження в 1934 р. Але Осьмачка таки уникнув трагічної долі побратимів з „розстріляного відродження”, попавши до Київської психіатричної лікарні, лікарі якої виявили в нього ознаки шизофренії. Чи правдою є поголоски, що, симулюючи божевілья, поет намагався врятуватися від неминучої загибелі? Чи таки належав він до грона творців, талант яких балансує на межі між геніальністю й прірвою божевілья? Його дивакувата, а то й психопатична поведінка в Німеччині (куди він добрався зі Львова, де з’явився несподівано 1942р.), а згодом в Америці, де дожив віку, виявляла (здавалося б) ознаки психічної хвороби.

В таборах ДіПі Осьмачка був одним з відомих членів МУРу, дарма, що взаємини з цією організацією ніколи не були, і не могли бути, гармонійними. Юрій Шерех, для якого Осьмачка став чільним представником пропагованого ним у той час поняття „національно-органічного стилю”, писав про „Старшого боярина”: „...за винятком може Шевченкових віршів і Гоголевих українських повістей, наша література ще не знала такої української книжки... Якщо можна перелити Україну в слово, — то це повість Осьмаччина.” Осьмачка не зміг прижитися будь-де поза Україною, решту життя тиняючись, немов тікаючи. У своїй магічній Україні він залишив не тільки молодість і надії, а й рівновагу психіки та увесь спокій духа.

Марко Роберт Стех

Теодосій Осьмачка

СТАРШИЙ БОЯРИН

(розділ з роману)

» Ворота були зачинені, і хвіртка на клямці. Гордій зрозумів, що тітка після обіду погнала знову пасти корови і в дворі немає нікого. Від цього явища йому здався день незвичайно тихий і широкий своєю пустою, але в якій сонце не могло потопитися — бувши надміру великим, воно набирало величезних зусиль, аби розгорнутися на весь розмах своєї потуги. І, здавалося, воно почувало себе серед літнього дня так, як спітнілий, розпарений господар у маленькій коморі, увійшовши туди з поля дістати з бодні сала.

Коли Гордій підійшов до криниці, у якій на цямринах стояло повне відро води, то побачив під нею захекану чорну курку, що, одвернувши до тину черево, дивилася на парубка. Але, коли він вихлюпнув з відра утоплену осу, аби вмитися, то курка зірвалася і, кудкудакаючи, полетіла в садок. Після цього тиша в дворі не порушилася, а ніби аж млостю взялася від напруги затримати ще глибший супокій. І хатні двері, що виставлялися якраз проти сонця, дихнули на Гордія такою духотою, аж живиця потекла з сучків. І він з величезним полегшенням нагнувся до відра і побачив набряклий правий кінець губи і кров засохлу в куточку уст, ще й трохи розмазану по щоці. Він, важко зітхнувши, сплюнув набік і став умиватися і мити ноги, зливаючи воду у праву долоню.

Але обідати в хату не пішов, а, поставивши порожнє відро на цямрини, попростував у клуню і хотів лізти на сіно — і наткнувся безтямно на стіну. І, вгледівши драбину з лівого боку, промимирив:

— Здається, куціша від тієї, попової.

І на сіні, в себе на постелі лігши ниць, спустив праву руку вниз. І завмер. Або неначе сповнився страшною ваги. Може, такої, як найбільша скеля над Тясмином, бо сіно під ним дуже вдавило донизу. Якби отак збоку хтось побачив, то конче сказав би, що хлопець так лежатиме і тоді, коли грім переб’є враз оба поли в тину, порозкидавши із страшним тріском та луском по всім дворі шматки дощок з іржавими цвяхами.

І чути було, як пригнала тітка з пасовища корови, як гуркотіла корба над криницею з порожнім відром униз і як здавлено стогнала з повним угору. Чути було, як тітка виділа корови, і як цділа молоко на призьбі, і як поралася останнім клопотом у господарстві, і як із сіней гукнула двічі:

— Гордію, йди вечеряти!

Але він тільки на другий заклик заворушився, підвів голову і тією рукою, що була спущена, поправив на голові чуб і потім знов прибрав ту вистать у лежанні, яка вже була і тепер найзручніше відповідала влязаному місцю. Він

знов спустив праву руку з сіна вниз і рівно, але, мабуть, неспокійно задихав.

І зайшло сонце, і вечір повільно переходив у літню ніч. В одчинену браму знов засвітив місяць, і знов смуга місячного світла в клуні нижче крокви по стіні непомітно пересувалася, ніби шукаючи коси. І знов підступила тривога з яру до клуні та ще й тією стежкою, якою вона приходила до Гордія першу ніч, і скаламутила настрій, піднявши уяву на завжди неспокійні верхів'я юнацької душі. Першим возвісником неспокою був сич. Він прилетів непомітно і, сівши на відчиненій брамі, став кукувалкати. Гордій підвівся і гучно ляснув долоньями, аби злякати непроханого гостя. Але нічна прибузда не зважала і кукувалкала далі. Тоді парубок сплигнув з ожереду і пішов швидко до порога. Сич знявся і полетів через яр чи до попа, чи, може, на дзвіницю. Місячне світло блискотіло на його крилах, доки не зник.

І знов під місяцем білили стіни попового дому, і білила церква. І знов великий місяць на незвичайно тендітній високості держався такою легкістю, яка може бути тільки виміряна молоденьким самотнім серцем. Еге ж! Місяць був прив'язаний до хреста тонесенькою павутиною, яку, спускаючися з нього на церкву, протяг нічний павук, щоб не полетів він в чорну неміреність ночі легесенькою, мов гаряче повітря, золотого бульбашкою. І якби прохолода з Тясмину стала виступати, місяць би від неї похилився на своїм прив'язі з-над сонного села ще далі в світ. З правого боку далеко внизу блищали між вербами Тясмин і скелі. А на лугах білили купи туману. Ніби поодстававши і одпливши від мовчазних хатніх стін. Не чути було ні співу з села – ні дівочого, ні парубочого, ні крику водяного бугая з очеретів понад річкою, ні зозулі, ні солов'я, ні свисту від лети зляканой десь дикої качки.

І тільки над усім – над церквою, хатами, тополями, вербами, садками, лугами і над річкою – пишно двигтіла зачарована місячна тиша.

І заговорив Гордій, простягаючи руки до попової хати через яр, виправдуючи тим ту світову правду, що всяке молоде лихо любить зафарбовуватися у найтемніші кольори нашого світу. Він говорив:

– Варко, прийди, я самотній, я не чув цього літа ні зозулі, ні солов'я, і моє серце має кривду до когось великого, на якого немає ні суду, ні справи. Бо я в місті чивися і всякі тригонометрії та педагогії заглушили перші голоси весни. Хіба ж у цій страшній кривді винні ті люди, які мене віддали учитися? Ні, винен той, хто сполучив науку таких юнаків, як я, з відняттям у них найкращих часів життя!.. Прийди!.. Я знаю, що ти могутніша від мого великого кривдника: звуки твого голосу заставляють зашуміти мою душу всіма переливами пісень всіх пташок з усіх садків весінньої України... Прийди! Хоч ти мене і вдарила, і боялася вже їхати зі мною до села, та я знаю, що ти мені не ворог. Бо ти ж чекала мене коло царини, аби тебе бачили в дворі на бричці у такім вигляді, що говорить глядачеві про незмінність звичайного і привичного. Цим своїм вчинком ти мені показала, що відчуваєш і виправдовуєш мою поведінку, яка вийшла не з лихого волі, а з мого юнацького нерозуму і темного недосвіду! Варко! Ти кличеш мене на завтра на дванадцяту годину. Мабуть, хочеш мені зробити якусь потрібну несподіванку, з якої може вийти непотрібна прикрість, бо ти ж хочеш вже навіки відгородити мене від себе своїм подружжям!

І, ставши біля відчиненої брами навколішки і вхопивши руку в руку так, як це роблять молоді артисти, вишукуючи чогось різючого для своїх вистатей під час драматичних монологів, благав:

– Прийди! Я тобі нічого не робитиму по своїй волі.

Я тільки все те зроблю, чого ти забажаєш. Схочеш, я тебе положу на ожереді. А схочеш, то зараз же, негайно тут положу, під ожередом. І цілувати не буду тебе, а тільки придавлю свої губи до твоїх теплих губ так, щоб вони трохи розійшлися і твої зуби аби торкнулися моїх зубів. І тривожні ніздрі твого носа, напружені і схвильовані тим, що має статися, аби дихнули гаряче мені в щоку. Бо я ж народився тільки для тебе. Бо я ж ізмалечку аж до сьогоднішнього вечора ждав і жду тільки тебе, тільки тебе. Прийди! І завтра піду до панотця не о дванадцятій годині і не сам, а підемо вранці вдвох. І не через яр. А підемо селом, тримаючися за руки, зв'язані найбільшим людським чуттям – любов'ю. Так, як ото на одній: картині у Репіна змальовано студента і студентку, які йдуть радісно через бурхливий життєвий водоспад! Прийдемо, і я скажу: „Варка моя дружина. Поможіте одержати школу, і ми будемо працювати довіку для свого рідного українського народу!“

І саме в цей момент, напевно, хоч нічний жук, а хоч кажан, летячи, наткнувся на застромлену косу, бо вона дзенькнула, а їй неначе у відповідь закукував сич. Гордій ясно чув, що з того хреста, що на дзвіниці. І в його уяві промайнуло, як звістовник усяких лих крилом ударився об хрест на церкві і від цього перервалася та павутина, яка припинала місяць до хреста, і стала скручуватися, неначе струна, луснувши на скрипці. І все більшим і більшим жужом підкачувалася до місяця. І нарешті під ним зачорніла чорною плямою. А здалека око приймало її як невеличку хмарку, на якій поволі піднімався місяць над церквою у небесну височінь... А сич, не перестаючи, з містичним смутком голосив над селом; кукував, кукував! І як ото малі діти пекучого дня на шляху, назгортавши пилюги, б'ють по гарячій купі дубцями, і вона, розлітаючися на всі боки, залишає від ударів посередині чистий твердий ґрунт землі, неначе продуктив вітром, так і від кожного сичевого крику тумани, освітлені місяцем, здригалися і одпливали на далекі краї нічного обрію, а з ними разом хати, клуні, гурти верб, гаї, байраки і могили. І в центрі того кола, що від такого явища утворювалося, залишалася єдина церква. Але не та, що всі селяни знають, – інша. З одним тільки дзвоном, до якого не було причеплено жодної мотузки, аби дзвонити.

І немає ніде ні східців, ні драбини, ні дірки добратися до дзвона. І Гордій аж сюди почув, як з другої бані упало вікно на дах. І як побите скло, дзеленькаючи, посунулося по покрівлі до країв, позагинаних для дощової води. І над розбитим вікном він побачив, як забіліла дівчина у білій довгій сорочці і боса, з розпущеним волоссям. Та сама, що влазила у попів вивід. Вона стояла на повний зріст в утвореній дірці і, держачися руками за бокові лутки, засміялася до нього.

І схопився хлопеч з колін, і, витираючи холодний піт на чолі, промовив:

– Ху!.. Яка страшна мара!

І, мерщій зачинивши браму, прожогом вилетів по драбині на сіно. І, впавши під кожух, став дивитися з-під нього на щілини в брамі, які світилися довгими смугами.

А півень тим часом з горища тітчиної хати статечно закукурікав, роблячи рівні перерви мовчання. Йому відповідали півні з усіх кутків Тернівки – з Трандахирівки, і з Хрокалівки, і, неначе здавлена луна їм всім, з далекої Натягайлівки. Гордій нарешті заплющив очі і заснув міцним передранковим сном, на який здатні тільки молоді та втомлені надзвичайним хвилюванням парубки...

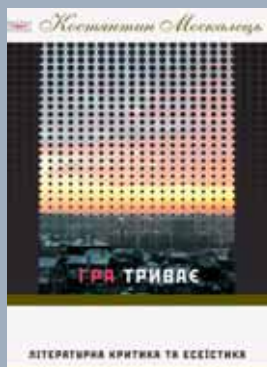

Віра Агеєва

Поетика парадокса: Інтелектуальна проза Віктора Петрова- Домонтовича.

Факт, 2006, 432 с., (Сер. „Висока полиця”).

Творчість Віктора Петрова-Домонтовича, одного з найцікавіших і найзагадковіших українських письменників ХХ століття, котрого не раз називали Сфінксом і Мефістофелем нашої літератури, розглянуто в широкому контексті становлення й розвитку модернізму, зокрема інтелектуальної прози. Авторка вводить розмаїтий біографічний матеріал, послуговується психоаналітичними методологіями.

Костянтин Москалець

Гра триває: Літературна критика та есеїстика.

Факт-Наш час, 2006, 240 с., (Сер. „Висока полиця”)

Нова книга статей та есеїв відомого поета і прозаїка Костянтина Москальця присвячена в основному поетам і поезії. У наші дні, коли навіть поезія сприймається бігло

та похапцем, наче в ритмі попси, автор нагадає про іншу музику, про інший підхід – неквапливе і вдумливе прочитання-переживання поетичного тексту. Поезія для Москальця є дивом, і передовсім – таємницею, яка потребує не розгадки, а причетності. Як на полотні майстра, тут для есеїста немає нічого випадкового чи другорядного – однаково інтенсивні та важливі і смислові, і музичні відтінки твору. На сторінках книги не знайдете жодних ієрархій, однак незаперечними „екзистенційними орієнтирами” авторові стали Улюблені – Микола Зеров і Володимир Свідзінський. А також – Грицько Чубай, про надзвичайне раннє обдарування якого Москалець веде мову, не обминаючи гіркого збігу обставин і життєвих перипетій у сутінках застою, піднесення і сум’яття духу. Пронизливо і глибоко написано про поетів-сучасників Наталку Білоцерківець та Людмилу Таран, Володимира Кашку та Василя Герасим’юка, Ігоря Римарука та Івана Малковича. Зацікавлять читачів і роздуми над романом Марка Роберта Стека „Голос” та книгою прози Миколи Рябчука.

Максим Стріха

Український художній переклад: між літературою і націєтворенням.

Факт-Наш час, 2006, 344 с., (Сер. „Висока полиця”)

Автор книги, відомий науковець і перекладач, прагне подати цілісну історію українського художнього перекладу в часових рамках від княжої доби й до наших днів. При цьому його цікавлять не лише мовні й стилістичні пошуки українських перекладачів. У фокусі його уваги – те місце, яке посідав художній

переклад у творенні модерної української культури, національної ідентичності в цілому.

Що саме спонукало українських письменників XIX століття братися до перекладацтва, коли для їхніх перекладів ще майже не існувало читачів? Чим був зумовлений вибір тих чи інших текстів для перекладу? Як сприймало ці переклади українське суспільство? Чому, нарешті, український переклад ставав об'єктом особливо жорстоких переслідувань царату, а згодом – комуністичного режиму? На ці запитання автор намагається дати аргументовану відповідь.

Разом з тим книга є малою антологією текстів, що ілюструють історичний розвиток українського перекладу (насамперед – поетичного). Все це разом робить її цікавою не лише для фахових філологів та істориків, але й для широкого кола читачів.

Оксана Забужко
Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період.

Факт, 2006, 156 с.,
(Сер. „Висока полиця“).

Це перша праця, в якій філософія національної ідеї розглядається як самостійна інтелектуальна течія, що сягає далеко за межі політології – до питань про сутність і сенс національного буття. На широкому історико-культурному матеріалі автор досліджує місце цієї течії в європейській – і, спеціально, українській – свідомості новітнього часу (XIX – поч. XX ст.). Окремий розділ присвячено національно-екзистенційним пошукам І. Франка, в чий особі сконцентровано духовний досвід переломового для долі національної культури покоління української інтелігенції.

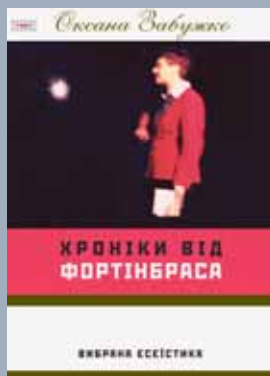

Володимир Пукіш
Людський вік: Кубанські народні казки та прислів'я

ООО „Медиа-Полис“, 2007, 188 ст.

Тринадцять проз, 28 казок та 373 прислів'їв увійшло в 188-сторінкову книгу Володимира Пукіша названу „Людський вік. Кубанські народні казки та прислів'я“. Книга, яка з'явилась недавно, виняткова не тільки тим, що вийшла в Росії, де українські видання можна порахувати на пальцях однієї руки, а й своєю трюмвалістію. Казки та прислів'я записані на півдні Росії українською, на кубанському діалекті. Далі поміщено переклад на російську та англійську мови, разом з поясненнями та еквівалентами у цих мовах.

Основним доповідачем казок та прислів'їв була пані Євгенія Шило (1910-2002), уроджена Компанієць. Євгенія Шило народилась і все життя прожила в станиці Саратовській, на підгірському Закубанні.

Оксана Забужко
Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика.

Факт, 2006, 352 с., 3-є вид., доповн., (Сер. „Висока полиця“).

Книжку відомої письменниці склали вибрані есе, виступи й доповіді, при-

свячені різним аспектам глобальної культурної кризи сьогодення. У центрі авторської уваги – культура українського суспільства „на переломі“: посттоталітарного, посткомуністичного, постколоніального і, за словами О. Забужко, „посттрагічного“, тобто такого, що втратило здатність переживати дійсність як трагедію. Поєднання глибини інтелектуального аналізу з яскраво особистісним, подеколи мемуарним способом викладу робить цю книгу цікавою не лише для фахових гуманітаріїв – як культурологічну розвідку, а й для ширшої читачької публіки – як своєрідний, письменницький і людський, документ нашої доби.

Оксана Забужко
Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу.

Факт, 2006, 148 с., 3-є вид.,
(Сер. „Висока полиця“).

У чому все-таки причина дотеперішньої загадкової абсолютності постаті Шевченка в українській духовній культурі? На який образ-себе запрограмував він Україну своїм міфом, у культурі Нового Часу типологічно найближчим до дантівського? Які метафізичні смисли земної історії чаються зашифрованими в Шевченковому тексті, коли підходить до нього з ключем не тільки християнської філософії та європейського романтизму, а й традиційної української демонології? Чи існує в історії „національна“ версія християнської есхатології – колективного гріха й колективного покути?

На ці та інші питання шукає відповіді Оксана Забужко в своїй книжці, котра стала однією з найголосніших подій сучасної української гуманітаристики.

Україна, люди і книги

Богуміла Бердиховська. „Ukraina: ludzie i książki”, Kolegium Europy Wschodniej, Wrocław 2006.

» Нещодавно видана книга Богуміли Бердиховської є збіркою статей, що представляють вибрані українські дебати з питання національної самоідентифікації, а також – долі і позиції українців та українок з неконформістським вибором. Як пише авторка у вступі, героїв об'єднує той факт, що вони вистояли перед „тоталітарною спокусою в обидвох її варіантах (комунізм, інтегральний націоналізм)”. Ліберальну альтернативу її герої, як правило, виробляли самі, а не копіювали від інших. Тексти відомі (також читачам УЖК) публіцистки, яка багато зусиль вклала в справу польсько-українського діалогу, що, за винятком одного, увійшли до збірника, друкувалися на сторінках престижної польської преси („Więź”, „Tygodnik Powszechny”, „Przegląd Polityczny”) і в українській „Критиці”.

Історія крізь призму біографії

У витонченому методі історіографії Бердиховської відправним пунктом є доля окремої людини. Особиста історія героя стає тією призмою, в якій переломлюються визначні події історії назагал, а погляд на них із сучасної перспективи є своєрідним проектором, спрямованим на сьогоднішню Україну. Бердиховська не є безпристрасним автором, вона висловлює свої симпатії і судження. Вибір особистостей з однозначною моральною кваліфікацією in plus можна назвати створенням еталону позицій. Погляньмо, хто увійшов до нього. Перш за все, це Антін Навольський, греко-католицький священник, що в молоді роки воював у лавах Січових Стрільців. Своїм парадоксом в містечку Товсте він проповідував міжрелігійну і міжнаціональну повагу, що особливо яскраво проявилася, коли він згуртував українців з метою активно протидіяти стратам євреїв і поляків. Донині він живе у пам'яті трьох народів: єврейського, польського і українського.

Прочитаємо тут і про Надію Суровцеву, яка працювала в Міністерстві закордонних справ при трьох

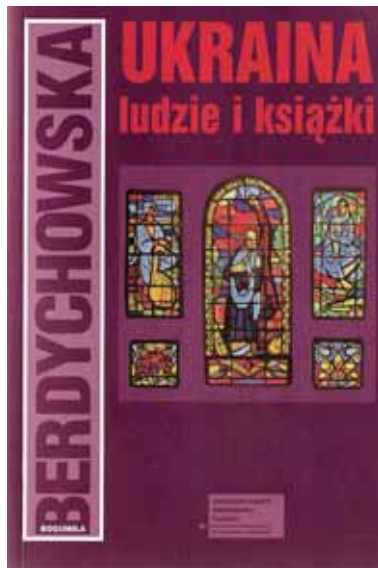
владах (при Центральній Раді, при Гетьманаті, при Директорії), після чого емігрувала до Відня, звідки повернулася захоплена візією Юрія Коцюбинського. І майже відразу (1927 року) потрапила до таборів, де провела, з невеликими перервами, двадцять років. Після звільнення й реабілітації, не зламана трагічною долею, вона віднайшла себе в царині історії і щедро ділилася своїми знаннями історії Умані з польським дослідником Єжи Лойкем. (Я не могла втриматися від цього історичного екскурсу долею Суровцевої, бо це справді дивовижно, все це підтверджує метафору призми, а окрім того бачимо, з якою легкістю Бердиховська орієнтується в історії України ХХ століття).

В книзі знайдемо окремі статті про цивілізаційні концепції Лисяка-Рудницького, а також про долі безкомпромісних шістдесятників Василя Стуса та Алли Горської – ці тексти мають інформаційний характер. Докладніше Бердиховська розповідає про Мирослава Мариновича, одного з організаторів Української Гельсінської групи, інтелектуальна, етична незалежність якого подвигла його на багато важливих кроків. Не заглиблюючись у далеке минуле, можна згадати зініційований його статтю „Лист до українців і поляків доброї волі з приводу питання Кладовища Орлят”, підписаний понад сотнею відомих осіб задля залагодження серйозного конфлікту.

Також Бердиховська тепло змальовує постаті Богдана Осадчука та Юрія Шереха-Шевельова, еміграційних популяризаторів українського питання, а ще – місцевого В'ячеслава Брюховецького, який виграв у шахи Києво-Могилянську Академію.

Про що варто говорити?

Особливу увагу привертають тексти, в яких авторка аналізує полеміку з питань самоідентифікації, що проходила на сторінках культурологічних часописів та в окремій видавничій серії. В тексті „Прапороносці непоганого минулого” („Критика”, 2005, №5) серія інтерв'ю із сучасними діячами української культури, об'єднана під назвою „Український портрет”, стає для авторки нагодою вказати на брак глибоких роздумів

щодо створення національного пантеону. Символом небажання порухунків з минулим та переоцінки як власної творчості, так і політичної позиції виступає тут Олесь Гончар

До книги „Україна: люди і книжки” входить і текст, присвячений польським дебатам з питань східної політики. Назва цього тексту більш, ніж промовиста: „Гедройц надалі актуальний”. У ньому авторка полемізує з поглядами Бартоломея Сенкевича, який стверджує, ніби Польща не зможе мати самостійної східної політики. Їхня дискусія на зламі 2000/2001 років може бути підтвердженням того, що перевірені під час Помаранчевої революції вектори польської східної політики ані не виникли з нічого, ані не були очевидними відпочатку.

Кожний текст має свою специфіку, авторка використовує для роботи різноманітні джерела, починаючи від історичних розвідок, біографій, щоденників, через публіцистичні тексти, аж до архівів та інтерв'ю. „Україна: люди і книжки” – корисне читання. Богуміла Бердиховська, опираючись на досконале знання історії та сучасності України, передає читачам невлітими речі, щось на кшталт аурі, атмосфери навколо осіб і дискусій. Вловити і відтворити цю атмосферу Бердиховській вдалося з простої причини: їй не байдуже.

Анна Лазар, Варшава

**БОГДАН-ОЛЕГ
ГОРОБЧУК**

**ОЛЕГ
КОЦАРЕВ**

**ПАВЛО
КОРОБЧУК**

ЦІЛОДОБОВО!

Насправді Вони Ще Не Застудили Серця

➤ Маємо добрі новини. Українська поезія все активніше виповзає з інформаційного підпілля. Нові фестивалі, нові публікації, нові книжки – і, що характерно, на будь-який смак.

...Ось і у видавництві „Факт” з’явилася нова поетична збірка „Цілодобово!” – ras de trois смолоскипівських лауреатів різних років, Богдана-Олега Горобчука, Павла Коробчука та Олега Коцарева. Звернімо увагу, як блазновато римуються два перші прізвища (пам’ять послужливо нагадує рими російського поета-пародиста „революція – контрреволюція”), а прізвище Коцарев з його твердо-дзвінками -Ц та -Р виструнчується вертикальною віссю конструкції.

Втім, ці міркування – суцільний

формалізм та умоглядний візуалізм. Насправді під спільною обкладинкою на нас чекають вірші трьох зовсім різних поетів, три дороги в різні боки. Об’єднує їх хіба що вік – від 20 до 25, покоління початку третього тисячоліття, студени-аспіранти, національно свідомі etcetera.

„Я застудив серце” Б.-О. Горобчука – збірка строката, безпосередня та зворушливо щира. Романтично-міфологічне світовідчуття проступає вже в назвах – довгих, метафоричних та афектовано образних – кожне слово з великої літери – приміром, „Я Всіх Люблю Але Всі Мусять Померти”. Вічні питання – Життя та Смерть, Кохання та Існування („тут і тепер”, як постійно, наче заклинання, повторює автор), Пошуки Бога, Цілісності та Істини, Ті-

ло та Почуття – хвилюють Горобчука. Теми неодмінно з великої літери, проте емоційна відкритість рятує вірші від надмірного пафосу:

Я втомлююся коли ти дивишся на мене

Господи

І лінії моїх рук випрямляються і трамвайними рейками спрямовуються до Тебе.

У цій поезії – вічно юне відкриття світу, гра зі словами –

Мене він також заповнює
як повітря повітряну кулю
як вітер вітрило
як місяць місце.

Розлога поема „Раковський та його друзі” видається нагодою для філософствування та обжиття нового для автора інформаційного простору (нові ➤

факти, терміни, імена). Втім варто, мабуть, пам'ятати, що філософія апелює в основному до інтелекту, а мистецтво – спочатку все ж до емоцій, через це виразова складова філософської поезії часто страждає. Інформаційний простір теж має бути „прирученим”, аби не створювати відчуття вимушеності або нав'язливості, як це подекуди трапляється в „американському” розділі. Проте авторська фантазія та емоційність наповнюють рядки несподіваною силою:

Топіться але не дай Боже вам за-
снуту – підкрадеться страшний Ален
Гінзберг – пролізе у вушко

вашій дитинці – і та захворіє на
правду – і помре для вас перетинаючи
Америку стопом.

Чарівно-чисті та невимушені вірші
про дитинство – гнучкі, світлі, сповнені
простодушно-граційної фантазії:

Якби я був овочем батьки так само
доглядали би мене

якби я був хамелеоном ігуаною чи
геконом батьки так само доглядали
би мене

і я був би найліпшим для них сином.

Якби я був деревом – вони заплітали
би на мені кольорові стрічки вважаючи
мене дівчинкою

Вони показували би мене сусідам
родичам знайомим і ті радісно або й із
прихованою заздрістю

вигукували би – о! Яке чудове у вас
дерево-дочка!

І батьки пишалися би з того.

Взагалі Б.-О.Горобчук уособлює
мрійливо-романтичне начало в книзі,
тоді як його римований побратим
П.Коробчук серед трьох авторів є,
мабуть, найбільш політизований і пу-
бліцистичний:

Україно давай утворимо як за Мазе-
пи шведську сім'ю

Заведемо трійцю карапузів: святого
духа деда і прапорщика

Це наші майбутні жиголо – Кий
Шрек і Хорив

На хрестинах тільки справжні родичі
не спітнуться о дніпровські пороги

У його віршах блимають чіп-карти,
жорсткі диски та голограми, світ асоці-
юється з футбольним чемпіонатом, гра
зі словами інколи нагадує недбало на-
брані тексти, що раптом висвітлюються
під неочікуваним ракурсом – „до-
рогогосказ” (назва всієї збірки), „на
сон гребучий”, „Об'єднані Арабські
Умирати” („вбиральня – вмиральня”
– відгукнується Горобчук), „Бомж мені
в поміч” або й зовсім:

Хай святиться Російська Педерація
як на землі так і на БіБіСі.

Назви віршів найчастіше відсутні,

а ті, що є – більш схожі на недочуті
уривки неясних розмов: „Моментів
море”, „кайфуй кайфуй”, ті ж таки
„на сон гребучий” та „дорогогосказ”.
Враховуючи дуже виразну схильність
автора до гри зі словом, спостерігає-
мо практично безперервний процес
перебирання метафор і фонетичних
перетворень. Поет зізнається:

Примощуючись спати захочеш обі-
йняти власне прізвище а не вдасться

Коробштайн? Коробадзе? Коробо-
ро? Такубоку?

Він єдиний із трійці досить часто
звертається і до римованого віршу
– і з вільними (а la Андіївська), і з точ-
ними римами. Але тут – єдиний раз
у збірці – виникає тінь раннього Жа-
дана (ці ритми та манери неможливо
не впізнати):

Хай облітає луска

Хай ця водойма вузька

Але ковтнути з джерел

Треба ще поки не вмер

Втім, вірші Коробчука читати цікаво
– це наче подорож у світі, де звичні речі
обертаються несподіваними гранями:

... родимки

ці шапочки цвяхів

які тримають тебе вкупі

Або:

Не відчаюйся, якщо маєш поламані
нігті,

Вивихнуті зуби, під ліжком рухомі
гриби.

Не відчаюйся, але чекай підмоги!

Мабуть, дослідницькі мандри
словесними лабіринтами вимагають
мужності.

Вірші Олега Коцарева лункі, пред-
метні та кольорові – ними літають жовті
хмари, дід дає бузкові поради, „чорна
кішка підмітає дерево”, „з Диканівки
стирчить тюрма – білий, холодний,
злий шоколад” etc. Апофеозом цієї
барвистості є вірш „Райдуга” – за-
шифрований кольоровий спектр (від
червоного до фіолетового):

Чарівна

Осінь –

Життя

Знову

Б'є

Сивий

Фарфор

Назви короткі, тверді, як обкатані
морські камінці: „Реггі для дяді Саші”
(загальна назва збірки), „Феодальна
партія України”, „Музика сорок п'ято-
го калібру”. Дуже щільно збудовані
й вірші, з них важко видобути цитату
– це як відтяти кінцівку в живої істоти.
Демонстративність, темперамент і пев-
на театральність цієї поезії створюють
романтично-революційно-футуристич-

ну складову книги:

В Ріо-Куарте

Перерізають горло

Всім військовим

Агентам,

Власникам залізниць,

І бачать, що це – добре.

Втім деякі рядки, попри їхню вираз-
ність, аж надто нагадують отців-засно-
вників футуризму:

Де барабанів втома?

Де прапорів доми?

Міль-йон густих вогнів.

Можливо, це просто іронія разом
із прихованою інтертекстуальністю.
Коцаревський всесвіт взагалі густо
заселений, в ньому діє багато людей
і одухотворені та споріднені всі пред-
мети:

Мертві роздушені сонця чебуреків

З порожніми здутими кратерами,
масними законами фізики

Й м'ясними морями галактик.

Авторові притаманний особливий
сантимент до архітектури („дзвінниця
виглядає байстрюка рожевого ампі-
ра”, „лише трохи шкода провінцій-
ний модерн – усе ж йому 100 років
і в ньому живуть ящірки”), географії
– всі події точно займають своє місце
в просторі – та специфічний урбаніс-
тичний пантеїзм, злиття з містом:

А ми з улицею

Набрякли,

І з жовтим домом,

І з сірим домом,

Скінчується бабине літо,

Ми набрякли,

Ми зараз кашлянем.

Це веселий світ справжніх об'ємних
речей, які поет зіштовхує в карколом-
них іронічно-фантастичних сюжетах
(аж до прильоту гуманодів, що
живляться енергією Помаранчевої
революції), це енергійний та пружний
верлібр з різними формальними витів-
ками – структурними підкресленнями
фонетично-музичних елементів, ві-
зуалізмом, спорідненням із бароковою
фігуративною поезією і т.ін. І це життя,
що викликає радісний захват:

Вічна тиха година й хочеться

Стріляютьки від натхнення десь
у морі

Що ж, у книзі „Цілодобово!” кожен
зможе знайти собі щось близьке,
а головне – те, що люди, попри апо-
каліптичні філософствування нашого
часу, все ще здатні та прагнуть шукати,
пізнавати, любити й творити. І, як не
дивно, однією з суттєвих світоглядних
тенденцій мистецтва, схоже, стає ро-
мантичність.

Наталія Бутирська, Київ

Wniosek
Przebieg

POW. ODDZ. P.
Człuchów
Zapomni dora

Głównie *Przebieg*
Wypłacono dn. 28.8.
Mali *uduska*

1371
Człuchów
REPAIR
wzrost 77.64

Grzech